

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки

УДК

«До захисту в ЕК»

Директор інституту

_____ О.О.Шеремет

«__» _____ 20__ р.

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ С.О.Гуткевич

«__» _____ 20__ р.

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка»
зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
на тему: «Роль транснаціональних корпорацій в міжнародній торгівлі»

Виконав

здобувач 2 курсу, групи МЕ – 2 М.д.нб

Дарина Олександрівна Новак

Керівник к.е.н., доцент

Галина Володимирівна Артамонова

Рецензент

Наталія Ярославівна Слободян

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних
посилань
здобувач _____

Київ – 2021 р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ННІ Економіки і управління

Кафедра міжнародної економіки

Освітній ступінь «магістр»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійний ступінь

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Гуткевич Світлана Олександрівна

« 1 » вересня 2020 року

З А В Д А Н Н Я

НА МАГІСТЕРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Новак Дарини Олександрівни

1. Тема роботи

«Роль транснаціональних корпорацій в міжнародній торгівлі»

керівник роботи Артамонова Г.В. к.е.н., доцент

затверджені теми наказом по інституту від « 16 » 10 2020 року № 834

2. Строк подання здобувачем роботи 01.03.2021

3. Інформаційна база

Нормативно-законодавчі акти, підручники, навчальні посібники, наукові статті, матеріали наукових конференцій, публікації міжнародних економічних організацій, асоціацій, рейтингових агентств, офіційні матеріали та публікації комісій ООН, Міжнародного валютного фонду, Світової Організації торгівлі та дані Державної служби статистики України

4. Зміст основних положень роботи

Розділ 1 Теоретичні основи формування та функціонування ТНК

Розділ 2 Аналіз впливу ТНК на розвиток міжнародної торгівлі

Розділ 3 Напрями впливу транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі

5. Дата видачі завдання _____

6. Календарний план виконання роботи

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ РОБОТИ

Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
Підготовка I-го розділу	13.11.2020	виконано
Підготовка II-го розділу	17.12.2020	виконано
Підготовка III-го розділу	08.01.2021	виконано
Завершення написання роботи	15.01.2021	виконано
Передзахист магістерських робіт	15.01.2021	виконано
Здача готової роботи	01.03.2021	виконано

Здобувач _____ / Новак Д.О /
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник _____ / Артамонова Г.В /
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

до магістерської роботи на тему: «Роль транснаціональних корпорацій в міжнародній торгівлі»

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить 16 таблиць, 6 рисунків, кількість використаних джерел - 95.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, міжнародна торгівля, глобалізація, транснаціоналізація, інвестиції, інновації.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є дослідження та наукове обґрунтування сутності ТНК, оцінка впливу транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі.

Основні завдання магістерської роботи:

- розглянуто сутність поняття ТНК;
- проаналізовано класифікацію ТНК за організаційно-економічними формами;
- розглянуто вплив діяльності транснаціональних корпорацій на країни;
- проаналізовано розвиток міжнародної торгівлі в умовах невизначеності;
- оцінено вплив ТНК на розвиток міжнародної торгівлі;
- проаналізовано економічну діяльність ТНК в Україні;
- визначено конкурентні переваги ТНК в міжнародній торгівлі;
- охарактеризовано передумови транснаціоналізації національної економіки;
- розглянуто перешкоди для функціонування транснаціональних корпорацій в економіці України.

Предметом дослідження є роль транснаціональних корпорацій в міжнародній торгівлі.

Об'єкт дослідження - ТНК як учасники міжнародної торгівлі.

Методи аналізу. Статистичний: графічний, табличний, групування, порівняльний, абстрактно-логічний.

Наукові результати дослідження. Основні положення та результати дослідження викладено в наукових виданнях та доповідалися на науково-практичних конференціях та семінарах: «Сутність та значення ТНК на сучасному етапі розвитку світового господарства» (Актуальні проблеми: студент в системі сучасної освіти матеріали наук. семінару. К.: НУХТ, 2020. Вип. 20. Ч.2. 134 с.); «Інновації в сучасній освіті» (Матеріали 86 Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті», 2–3 квітня 2020 р. – К.: НУХТ, 2020. – Ч.3. – 412 с.).

ABSTRACT

to master's degree work on the topic:

«The role of transnational corporations in the international trade»

The master's thesis consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of sources used. The work contains 16 tables, 6 figures, the number of sources used - 95.

Keywords: transnational corporations, international trade, globalization, transnationalization, investments, innovations.

The purpose and objectives of the study. The purpose of the master's thesis is research and scientific substantiation of the essence of TNC, assessment of the impact of transnational corporations on the development of international trade.

The main tasks of the master's degree work:

- the essence of the concept of TNC is considered;
- the classification of TNC by organizational and economic forms is analyzed;
- the impact of transnational corporations on countries is considered;
- the development of international trade in conditions of uncertainty is analyzed;
- the impact of TNC on the development of international trade was assessed;
- the economic activity of TNC in Ukraine is analyzed;
- competitive advantages of TNC in international trade are determined;
- the preconditions of transnationalization of the national economy are characterized;
- obstacles to the functioning of transnational corporations in the economy of Ukraine are considered.

The subject of research is the role of transnational corporations in the international trade.

The object of study is TNC as a participants in international trade

Methods of analysis. Statistical: graphical, tabular, grouping, comparative, abstract-logical.

Scientific results of the research. The main provisions and results of the study are set out in scientific publications and reported at scientific conferences and seminars: «The essence and significance of TNC at the current stage of the world economy» (Current issues: system of modern education materials of a scientific seminar K. : NUHT, 2020. Issue 20. Part 2. 134 p.); «Innovations in modern education» (Proceedings of the 86th International Scientific Conference of Young Scientists, Postgraduates and Students «Scientific Achievements of Youth - Solving the Problems of Human Nutrition in the XXI Century», April 2-3, 2020 - K. : NUHT, 2020 - Part 3. - 412 p.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК.....	7
1.1 Сутність поняття ТНК.....	7
1.2 Класифікація ТНК за організаційно-економічними формами.....	15
1.3 Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на країни.....	24
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТНК НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	36
2.1 Аналіз розвитку міжнародної торгівлі в умовах невизначеності.....	36
2.2 Оцінка впливу транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі.....	47
2.3 Аналіз економічної діяльності транснаціональних корпорацій в Україні.....	58
Висновки до розділу 2.....	70
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	72
3.1 Конкурентні переваги ТНК в міжнародній торгівлі.....	72
3.2 Передумови транснаціоналізації національної економіки.....	82
3.3 Перешкоди для функціонування транснаціональних корпорацій в економіці України.....	92
Висновки до розділу 3.....	101
ВИСНОВКИ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобалізації світова економіка набуває нових рис: посилюється взаємозв'язок між усіма компонентами міжнародних економічних відносин; підвищується інтенсивність потоків міжнародного руху факторів виробництва; розширюється сфера міжнародного поділу праці; підвищується частка міжнародного торговельного обороту в кругообігу світового валового національного продукту. У цих умовах транснаціональні корпорації (ТНК) стають однією з головних рушійних сил глобалізації.

Транснаціональні корпорації виступають постійними активними учасниками міжнародної торгівлі. Саме через ТНК здійснюються найбільше прямих іноземних інвестицій, а використання ТНК глобальних ланцюгів вартості дозволяє поєднати міжнародну торгівлю і прями іноземні інвестиції. ТНК є основою міжнародної торгівлі (насамперед торгівля матеріалами, сировиною і напівфабрикатами). Торгівля ТНК може відбуватись як між материнськими компаніями і філіями (внутрішньогалузева торгівля, припадає близько третини світової торгівлі), так і між філіями однієї ТНК (внутрішньо фірмова торгівля). ТНК дуже часто поєднують в собі ролі ідейного творця, виробника продукції, посередника і продавця товару (інтернаціоналізація всього процесу виробництва та обігу). Вони є великими ринками для внутрішньофірмових торгових операцій, сприяють експорту товарів і послуг за межі корпорації, спонукають до створення та поширення нових товарів, послуг і технологій.

Транснаціональні корпорації (ТНК) створюють власні союзи та господарські партнерства, які пов'язані спільними майновими та немайновими відносинами, внутрішньо-фірмовим обміном і власністю на майже усі світові мобільні, мульти-функціональні фактори виробництва, вони є породженням глобалізації і найцікавішим об'єктом для вивчення. ТНК перетворилися з

суб'єктів у об'єкти міжнародної політики, беручі активну участь в усіх глобальних процесах.

У більшості країн транснаціональні корпорації є основним структурним елементом державної економіки, а отже, провідною силою її розвитку та підвищення ефективності.

Україна має значний потенціал розвитку співпраці з ТНК і потребує законодавчих, правових та економічних змін, щоб створити сприятливий інвестиційний клімат для розміщення дочірніх підприємств провідних ТНК світу і, як наслідок, збільшення капіталовкладень в економіку країни.

Об'єктом дипломної роботи є ТНК як учасники міжнародної торгівлі.

Предмет дипломної роботи – роль транснаціональних корпорацій в міжнародній торгівлі.

Метою дипломної роботи є дослідження та наукове обґрунтування сутності ТНК, оцінка впливу транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання:

- розглянуто сутність поняття ТНК;
- проаналізовано класифікацію ТНК за організаційно-економічними формами;
- розглянуто вплив діяльності транснаціональних корпорацій на країни;
- проаналізовано розвиток міжнародної торгівлі в умовах невизначеності;
- оцінено вплив ТНК на розвиток міжнародної торгівлі;
- проаналізовано економічну діяльність ТНК в Україні;
- визначено конкурентні переваги ТНК в міжнародній торгівлі;
- охарактеризовано передумови транснаціоналізації національної економіки;
- розглянуто перешкоди для функціонування транснаціональних корпорацій в економіці України.

Методи дослідження: статистичний; графічний, табличний, групування, порівняльний, абстрактно-логічний.

Інформаційна база: нормативно-законодавчі акти, підручники, навчальні посібники, наукові статті, матеріали наукових конференцій, публікації міжнародних економічних організацій, асоціацій, рейтингових агентств, офіційні матеріали та публікації комісій ООН, Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі та дані державної служби статистики України.

Структура магістерської роботи. Обсяг дипломної роботи – 116 сторінок, таблиць – 16, рисунків – 6, літературних джерел – 95.

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дипломної роботи, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи аналізу та інформаційну базу роботи.

В першому розділі «Теоретичні основи формування та функціонування ТНК» розглянуто сутність поняття ТНК, проаналізовано класифікацію ТНК за організаційно-економічними формами, розглянуто вплив діяльності транснаціональних корпорацій на країни.

В другому розділі «Аналіз впливу ТНК на розвиток міжнародної торгівлі» проаналізовано розвиток міжнародної торгівлі в умовах невизначеності, оцінено вплив ТНК на розвиток міжнародної торгівлі, проаналізовано економічну діяльність ТНК в Україні.

У третьому розділі «Напрями впливу транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі» визначено конкурентні переваги ТНК в міжнародній торгівлі, охарактеризовано передумови транснаціоналізації національної економіки, розглянуто перешкоди для функціонування транснаціональних корпорацій в економіці України.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають плану та завданням, поставленим для досягнення мети магістерської роботи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК

1.1 Сутність поняття ТНК

Світова економіка кінця XX – початку XXI століть характеризується такими системними процесами, як інтернаціоналізація, глобалізація та транснаціоналізація, які впливають на господарську діяльність усіх країн світу. Ці процеси є взаємозалежними та тісно переплетеними. Інтернаціоналізація у загальному розумінні означає процес перетворення будь-чого з національного на міжнародне та набуття властивостей останнього. З економічної точки зору, інтернаціоналізація – це формування стійких економічних зв'язків між країнами.

Процес глобалізації являє собою якісно новий етап розвитку світової економіки та інтернаціоналізації господарського життя, коли світове господарство перетворюється в цілісну економічну систему, складовими якої є національні економіки. Рівень розвитку держав в умовах глобалізації залежить від вміння їх урядів пристосовувати свою політику до змін, які відбуваються у світовому економічному просторі.

Одним з основних джерел глобалізації є феномен транснаціоналізації, у рамках якого велика частина виробництва, споживання, експорту, імпорту і доходу країни значною мірою залежить від рішень міжнародних центрів за межами даної держави. Як головні сили тут виступають ТНК, що самі є одночасно і результатом і головними учасниками інтернаціоналізації. Транснаціоналізація – це якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, що являє собою процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК.

В умовах глобалізації світового господарства ТНК є рушійною силою корпоративного бізнесу, вони діють на міжнародному ринку і відіграють

важливу роль у посиленні та укріпленні світових господарських зв'язків. ТНК проводять свої транзакції на основі розроблених стратегій, пов'язуючи національні і регіональні ринки та забезпечуючи цілісність світового господарства [17].

Дати повне визначення поняттю «транснаціональна корпорація» є нелегким завданням, адже це складний продукт світових економічних відносин, який на відміну від звичайної корпорації переносить за кордон не товар, а сам процес вкладання капіталу, поєднуючи його із закордонною робочою силою в межах міжнародного виробництва.

Загальне визначення: «Транснаціональна корпорація (далі – ТНК)» – компанія (корпорація), що володіє виробничими підрозділами в декількох країнах, зазнало значної критики.

Дві міжнародні організації - Організація Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) і Конференція ООН з Торгівлі і Розвитку (ЮНКТАД) розробили свої трактування, що вважаються найбільш авторитетними.

Згідно Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), транснаціональні корпорації зазвичай включають компанії приватної, державної або змішаної форм власності, що знаходяться в різних країнах. При цьому одна або більше з цих компаній може здійснювати значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями і ресурсами[34].

За офіційним визначенням Конференції ООН з торгівлі та розвитку (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD), транснаціональна корпорація (Transnational corporation, multinational corporation, multinational company, multinational enterprise) – це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень[17].

Експерти ООН виокремили ознаки, за наявності яких компанію можна віднести до транснаціональної:

- річний обсяг такої компанії повинен перевищувати 1 млрд дол. США;

- наявність філій не менше, ніж у шести країнах;
- високий відсоток продажу товарів за межами країни-резиденції;
- частка зайнятих іноземних працівників не менше 25%;
- частка капіталовкладень за кордоном в структурі активів складає не менше 25%;
- єдина стратегія управління розвитком національних підприємств, які входять в організаційну структуру ТНК[17].

Вітчизняні та зарубіжні вчені з різних позицій трактують поняття ТНК. Їх можна згрупувати за чотирма критеріями:

- структурним – який визначає ТНК кількістю задіяних країн чи приналежністю її керівництва до різних країн (транснаціональне право власності), а також, числом організаційно-економічних форм господарської діяльності ТНК за кордоном (філій, дочірніх компаній, відділень) (Р.Меттьюз, Р.Вернон, М.Касон, Е.Кольде, С.Соколенко, К.Семенов);

- результативним – визначає ТНК за часткою закордонних активів та прибутків, участю за кордоном у формі вкладення прямих іноземних інвестицій, величиною обороту, часткою закордонного ринку в операціях (Дж.Макдональд, С.Рольф, Р.Хасбулатов, О.Якубовський, Дж.Даннінг, Ю. Винслав, В. Дементьев, А. Мелентьев, Р.Робінсон);

- біхевіориським – визначає ТНК за умови, якщо її управлінська ланка мислить інтернаціонально, глобально і розглядає світовий ринок як сферу своїх потенційних комерційних інтересів (Г.Перлмуттер, А.Холл, В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький);

- системним – визначає ТНК з позиції сукупності трьох попередніх підходів та з позиції носія процесів інтернаціоналізації та прискорювача процесів глобалізації (Н. Саприкіна, О.Рогач, О.Шнирков, Лі Се Ун, А.Холл, С. Аршанський, ЮНКТАД, Комісія ООН по ТНК, Організація Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР)).

Євгеній Ленський, проф., доктор економічних наук, в книзі «Транснаціоналізація капіталу» дифініціює транснаціональні корпорації, як

підприємства (фінансово-промислові об'єднання), яким належать або які контролюють комплекси виробництва або обслуговування, що знаходяться за межами тієї країни, в якій ці корпорації базуються, що мають велику мережу філій і відділень у різних країнах і що займають провідне положення у виробництві і реалізації того або іншого товару [47].

Тобто, транснаціональна корпорація – організаційно- правова форма, яка включає країну розташування компанії, де фірма зареєстрована і засновані філії або дочірні компанії за кордоном.

ТНК – це міжнародні концерни, тобто групи підприємств (дочірніх фірм) навколо іншого підприємства (материнської компанії), яка тримає акції цих підприємств. Для того, щоб бути спроможною контролювати дочірні підприємства, головному підприємству в багатьох західних країнах достатньо мати від 20% до 40% акцій [88].

На думку українського економіста, докторки економічних наук, В. Рокочої – ТНК – це міжнародні фірми, що мають свої господарські підрозділи у двох або більше країнах, управління якими здійснюється з одного або декількох центрів. В основі такого управління – механізм прийняття рішень, який дає змогу здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення результату – отримання прибутку. Вони є лідерами у виробництві та реалізації певного товару. На відміну від звичайної корпорації, яка функціонує на світових ринках, ТНК переносить за кордон не товар, а сам процес вкладення капіталу, поєднуючи його із закордонною робочою силою в межах міжнародного виробництва [78].

У Конвенції «Про транснаціональні корпорації» підписаної для забезпечення структурної перебудови економік держав-учасниць Співдружності, підписаній Україною, поняття транснаціональна корпорація визначено як юридична особа (сукупність юридичних осіб), яка має у власності, господарському віданні або оперативному управлінні, відокремлене майно на територіях двох і більше держав-учасниць; утворену юридичними особами двох і більше держав-учасниць; зареєстровану як корпорація відповідно до цієї

Конвенції.

Причому поняття «транснаціональна корпорація» у цій Конвенції включає в себе різні транснаціональні структури, у тому числі фінансово-промислові групи, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю тощо [72].

У визначенні, що запропоноване ЮНКТАД поняття «транснаціональна корпорація» ідентифікується з поняттям «багатонаціональна корпорація», хоча в більш пізніх методологічних дослідженнях з даних проблем було визначено, що поняття «транснаціональна корпорація» – це узагальнююча категорія, яка поєднує в собі такі її прояви, як «інтернаціональна корпорація», «багатонаціональна корпорація» і «глобальна корпорація», що обумовлено розходженнями у використовуваних стратегіях даних видів ТНК, різною стадією їх еволюції на шляху до формування глобальної ТНК, різною природою формування капіталу й управлінського центру.

У ряді робіт українських і російських учених поняття «транснаціональна корпорація» та «багатонаціональна компанія» розрізняють, у зв'язку з тим, що багатонаціональні компанії за їх визначенням на відміну від транснаціональних компаній контролюються капіталом двох або більше країн.

Особливістю компаній, що відносяться до багатонаціональних, є відносно високий рівень диференціації продуктів для максимально повного обліку специфіки маркетингових факторів окремих країн або регіонів.

З іншого боку, недоцільно проводити паралель між поняттями «транснаціональна корпорація» і «фінансово-промислові об'єднання».

Діяльність даного підприємства-інституту, його управління й інтереси обумовлені не лише внутрішніми, а й зовнішніми чинниками, причому потреби місцевого розвитку, як правило, або ігноруються, або мало приймаються до уваги, і сама діяльність пов'язана насамперед із розвитком світового господарства.

Отже, транснаціональні компанії характеризуються такими основними рисами:

- інтернаціональні і за сферою функціонування, і за сферою застосування капіталу;
- мають, як правило, величезний матеріальний і фінансовий потенціал;
- виходячи з попередньої ознаки, мають можливість здійснювати значні відрахування на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (ТНК є носіями досягнень передової науки, передових технологій);
- мають, як правило, тісні зв'язки з національними банківськими компаніями і національними банківськими системами, входять у фінансові угруповання;
- як правило, це багатоміжкласні фірми, діяльність яких досить сильно диверсифікована;
- їм притаманна відносна незалежність руху власного капіталу по відношенню до процесів, що відбуваються в національних межах.

ТНК є найпотужнішою частиною корпоративного бізнесу, який діє у міжнародних масштабах, і відіграють провідну роль у посиленні світогосподарських зв'язків. Вони проводять свої трансакції на основі розроблених глобальних стратегій, пов'язуючи національні та регіональні ринки і забезпечуючи цілісність світового господарства завдяки особливості своєї організаційної структури [93].

Отже, найбільш повне визначення поняття «транснаціональна корпорація» дає Конвенція «Про транснаціональні корпорації». Визначення враховує структурний критерій приналежності компаній до ТНК, а також інтегровану природу можливих форм їх функціонування. Конвенція про транснаціональні корпорації встановлює правові основи співробітництва сторін у галузі регулювання, створення і діяльності транснаціональних корпорацій, де основним питанням є інвестиційна взаємодія учасників ТНК. Вона визначає порядок створення і реєстрації корпорації, звітність і контроль за діяльністю, право власності на прибуток і вироблену продукцію, правові основи регулювання соціально-трудова відносин у корпорації, порядок розв'язання спорів. За винятком того, що цю Конвенцію ратифіковано Законом України від

13.07.1999 р., поняття «транснаціональна корпорація», як таке, не було введено в систему національного права.

У Багатосторонній угоді Співдружності Незалежних Держав «Про сприяння в створенні і розвитку виробничих, комерційних, кредитно-фінансових, страхових і змішаних транснаціональних об'єднань» від 15.04.1994 р., підписаній Україною, говориться, що транснаціональні об'єднання можуть створюватися в будь-яких сферах діяльності, не заборонених національним законодавством, у різних формах, включаючи: спільні фінансово-промислові групи, міжнародні господарські об'єднання, корпорації, холдингові компанії, асоціації, союзи, спільні підприємства, торгово-посередницькі організації типу торгових домів, агентств і міжнародних бірж, спільні комерційні банки і їхні об'єднання, фінансові і страхові компанії [71].

Під транснаціональною корпорацією слід розуміти систему підприємств незалежно від форми власності (приватної, публічної, змішаної), що складається з головного підприємства, яке прямо (і/або за допомогою інших центрів прийняття рішень) здійснює діяльність (господарську, економічну чи іншу) за допомогою контрольованих ним відділень (філій, представництв, дочірніх компаній), розташованих у двох або більше країнах.

Отже, ТНК належать, або ними контролюються комплекси виробництва або обслуговування, що знаходяться за межами країни, в якій ці корпорації базуються, які мають широку мережу філіалів і відділень в різних країнах, і які посідають провідне положення у виробництві і реалізації того або іншого товару.

Щодо критеріїв визначення транснаціональних корпорацій, то їх поділяють на кількісні (ступінь географічного поширення корпорації; частка прибутків, отриманих за кордоном та ін.), та якісні (транскордонний характер операцій; характер економічних і історичних відносин між країною базування і країнами-реципієнтами; структура ВВП приймаючих країн; інвестиційна політика та стратегія, ступінь державного втручання в ринкові процеси та ін.).

Однак в економічній літературі всі великі компанії, що володіють

значними потужностями, здійснюють прямі капіталовкладення і стратегічні інтереси за кордоном, називають ТНК.

Систематизація існуючих визначень сутності транснаціональних корпорацій наведена в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Систематизація існуючих визначень сутності поняття
«транснаціональна корпорація»

Джерела	Визначення
Вернон Р.	Це материнська компанія, яка контролює значну групу інших компаній різної національності, й усі компанії цієї групи використовують єдине джерело фінансів і кадрів
Бартлетт К.	ТНК – інтегровані мережі незалежних та розпорошених ресурсів та можливостей, яким властиві такі якості: кожна національна одиниця є джерелом ідей, навичок та можливостей, які можуть бути використані організацією в цілому; національні одиниці, що є для компанії світовим джерелом виробництва будь-якого компоненту, продукту або послуги, виконують глобальну задачу; центр повинен виконувати нову, більш складну роль керування та координації взаємовідносин між національними одиницями [46].
Ленський С.В.	Транснаціональні корпорації – підприємства (фінансово-промислові об'єднання), яким належать або які контролюють комплекс виробництва або обслуговування, що знаходяться за межами тієї країни, в якій ці корпорації базуються, що мають велику мережу філій і відділень у різних країнах і що займають провідне положення у виробництві і реалізації того або іншого товару [47].
Організація економічного співробітництва і розвитку	Транснаціональні корпорації звичайно включають компанії приватної, державної або змішаної форм власності, що знаходяться в різних країнах. При цьому одна або більше з цих компаній може здійснювати значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями і ресурсами.
Економічна енциклопедія: у трьох томах / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр «Академія», 2000. – Т.3. – 952 с.	Транснаціональні корпорації – найпотужніші монополії, що діють у міжнародному масштабі й на основі монополізації значної частини промислового світового виробництва, інтелектуальної власності торгівлі, привласнюють найвищі (транснаціональні) прибутки. ТНК є міжнародними за характером своєї діяльності та національними щодо контролю за ними й утворюються на основі транс націоналізації (просування за кордон) своєї підприємницької діяльності... [34].
Комісія ООН з торгівлі і розвитку	Транснаціональна (багатонаціональна) корпорація – підприємство, що поєднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в 2-х і більше країнах, що здійснює проведення пов'язаної політики і загальної стратегії через один або більше центрів прийняття рішень [17].
Конвенція про транснаціональні корпорації від 06.03.1998 р.	«Транснаціональна корпорація» – юридична особа (сукупність юридичних осіб), яка має у власності майно на території двох і більше сторін (країн-учасниць Конвенції); утворена юридичними особами двох і більше сторін; зареєстрована як корпорація відповідно до Конвенції; містить у собі різні транснаціональні структури, у тому числі фінансово-промислові групи, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства за іноземною участю тощо.

Джерело: складено на основі: [46; 47; 17;34].

Усі вищенаведені визначення доповнюють одне одного і об'єднані навколо характерних рис транснаціональних компаній: збереження національності походження компанії, багатонаціональність представництв, економічна експансія на зарубіжних ринках, вкладання капіталу. Однак чітких, нормативів щодо критеріїв приналежності компаній до ТНК не розроблено.

На нашу думку, ТНК – інтегрована структура, яка провадить єдину політику через один або більше центрів прийняття рішень на підпорядковані підприємства (філії, представництва, дочірні компанії) будь-яких організаційно-правових форм (приватної, публічної, змішаної) на основі науково-технічної, виробничої та комерційної кооперації з метою отримання найвигідніших умов господарської діяльності, що, в свою чергу, приводить до максимізації прибутку компанії та підвищення економічного впливу компанії на національні економічні системи світу.

Можна зробити висновок, що дане визначення обґрунтовує мотиви діяльності таких компаній. З даного визначення випливає, що для транснаціональної корпорації не обов'язковим є великий розмір, але обов'язковим є гнучкість структури управління. Ця теза набуває особливого значення в сучасних умовах тотальної інформатизації та розвитку інформаційних технологій.

1.2 Класифікація ТНК за організаційно-економічними формами

Класифікувати транснаціональні корпорації можна за різними класифікаційними ознаками і критеріями та сферами діяльності.

Виділяють такі типи транснаціональних корпорацій [25]:

- горизонтально інтегровані корпорації – управляють підрозділами, розташованими в різних країнах, що виробляють однакові або подібні товари.
- вертикально інтегровані корпорації – управляють підрозділами в

певній країні, які виробляють товари, що постачаються до їх підрозділів в інших країнах, що об'єднують під єдиним контролем найважливіші сфери у виробництві кінцевого продукту. Зокрема, у нафтовій промисловості видобуток сирової нафти часто здійснюється в одній країні, рафінування – в іншій, а продаж кінцевих нафтопродуктів – у третій країні.

– диверсифіковані транснаціональні корпорації, що містять у собі національні підприємства з вертикальною і горизонтальною інтеграцією.

Типовим прикладом корпорації такого типу є шведська корпорація Nestle, що має 95% свого виробництва за кордоном і зайнята ресторанним бізнесом, виробництвом продуктів харчування, реалізацією косметики, вин. Число таких компаній в останні роки швидко росте.

Проводити успішну стратегію глобальних операцій, бути лідером у багатьох галузях виробництва, сфері послуг, носієм передових технологій багато в чому дозволяє їй організаційна структура ТНК.

Структура ТНК має декілька різновидів: ієрархічна (вертикально та горизонтально інтегровані) та етархічна [92].

Ієрархічна організаційна структура має складне ієрархічне підпорядкування материнській компанії. Ступінь підпорядкування залежить від організаційно-правової форми другого рівня ієрархії: дочірні компанії, асоційовані компанії, афілійовані, компанії однакового володіння або відділення, філії.

Дочірня компанія («subsidiary») реєструється як самостійна компанія і має статус юридичної особи з власним балансом та зберігає певну незалежність у фінансово-господарській і дослідницькій діяльності. Контролює її батьківська (материнська) компанія, яка володіє частиною акцій або всім капіталом.

Асоційована (змішана) компанія («associate») відрізняється від дочірньої меншим впливом батьківської фірми, якій належить суттєва, але не основна частина акцій. Змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше від половини акцій, називають компаніями переважного володіння: якщо 50% належить іноземному інвестору і 50% місцевому – компаніями однакового

володіння: якщо іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій – змішаним підприємством з участю іноземного капіталу.

Відділення, філії не є самостійними компаніями та юридичними особами і на всі 100% належать батьківській фірмі. Відділення можуть мати форму представництва головної компанії за кордоном, партнерства, у тому числі і з місцевими підприємцями, рухомого майна (судна, літаки, нафтові платформи), що належить головній компанії і функціонує за кордоном не менше 1 року. Країна, у якій розташовується головна компанія, називається країною базування, а країни, де знаходяться компанії-філії – приймаючими країнами.

В старічній організаційній структурі не існує такого підпорядкування, оскільки материнська компанія може виконувати функції логістичного центру, який мінімізує транспортні витрати між підрозділами та витрати на складування, зводячи їх до нуля.

У відповідності за ступенем залежності підрозділів ТНК від її організаційного центру виділяють «жорсткі» і «м'які» організаційні форми інтеграції компаній. До «м'яких» форм відносяться консорціум, картель, синдикат, стратегічні альянси. До «жорстких» – холдинг, трест, конгломерат і концерн.

Однією з найбільш поширених і розвинених організаційних форм інтеграції компаній є концерн – це форма багатогалузевого об'єднання самостійних підприємств, пов'язаних спільною участю в капіталі і тісним виробничим співробітництвом. Головна компанія концерну, як правило, організується у вигляді холдингової компанії. Діяльність концерну орієнтована в основному на виробництво, тому в якості головного виступає найчастіше виробнича компанія, яка є власником контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств. Найбільш великі концерни охоплюють всю галузь (наприклад, у Німеччині концерн Siemens – електротехнічну промисловість).

Великі концерни об'єднують від 10 до 100 і більше компаній, включаючи виробничі, науково-дослідні, фінансові, збутові та інші фірми. Наприклад, General Motors об'єднує 126 заводів у США, 13 в Канаді, виробничі і збутові

підрозділи в 36 країнах світу. Продукція концерну реалізується через власні збутові мережі і дилерські мережі більше 15 тис. фірм [21].

Конгломерат – це об'єднання підприємств під єдиним фінансовим контролем, що працюють в різних галузях. Серед компаній, акції яких нині в обігу на Нью-Йоркській фондовій біржі близько сорок компаній офіційно класифіковані як конгломерати. У їх число входять і такі добре відомі компанії як General Electric, американські конгломерати Textron Inc і United Technologies Corporatoin, британський Hanson, голландський Philips Electronics, італійський Montedison і т.д. Всі вони переорієнтували свою діяльність на ті сегменти, в яких вони лідирують.

«М'які» форми інтеграції компаній в більшій мірі популярні серед міжнародних об'єднань. Вони дозволяють вести спільну діяльність при збереженні засновниками юридичної та господарської самостійності. В рамках стратегічних альянсів, консорціумів виникає можливість мобілізації переваг потужної корпоративної структури при збереженні національної відособленості її членів.

Часто консорціуми створюються для спільної розробки родовищ. Так, прикладом може служити консорціум нафтовидобувних компаній: Брітіш Петролеум, Шелл, Амко, Шеврон, Туркіш Петролеум, що здійснювали спільно з Державною нафтовою компанією Азербайджану і російським АТ «Лукойл» розробку нафтових родовищ Азери і Чираг на шельфі Каспійського моря.

Картель – це об'єднання фірм однієї галузі, які вступають між собою в угоду, що стосується регулювання збуту продукції, а також і інших сторін комерційної діяльності: угоди про ціни, про ринки збуту, обсяги виробництва та збуту, асортименті, обмін патентами, умови найму робочої сили.

У США картелі заборонені законом. Їх функції виконують торгово-промислові асоціації, що здійснюють монополістичне регулювання ринку в масштабах галузі. Найбільш яскравий приклад міжнародного картелю – ОПЕК (організація країн-експортерів нафти).

Стратегічні альянси – це різного роду гнучкі міжфірмові союзи,

створювані для спільного вирішення орієнтованих на глобальний ринок конкурентних завдань у тій чи іншій області, але дозволяють продовжувати суперництво в інших сферах. Поруч із стратегічними альянсами в західній літературі з'являються поняття «стратегічні сім'ї» і «стратегічні системи» як форми міжнародного підприємництва.

Щодо історії виникнення таких компаній, то їх поява припадає на кінець XIX ст., до цього приватний капітал перетинав національні межі лише у формі портфельних інвестицій. Перше покоління сучасних міжнародних корпорацій представляли, головним чином, так звані колоніально-сировинні транснаціональні корпорації. За своєю організаційно-економічною формою і механізмами функціонування це були картелі, синдикати та перші трести. ТНК другого покоління ТНК типу «трест»; їхня специфіка мала міцний зв'язок з виробництвом військово-технічної продукції. Почавши свою діяльність у період між двома світовими війнами, деякі з цих ТНК зберегли свої позиції у світовій економіці й після Другої світової війни [21].

Теоретичне осмислення розвитку транснаціональних корпорації почалось ще в 30-х роках XX ст. з досліджень Д. Вільямса, який показав наявність протиріч між неокласичною теорією міжнародної торгівлі і розвитком міжнародного виробництва та М.Бая, який досліджував ефективність вертикально інтегрованих компаній. Однак, справжній науковий розвиток проблематика транснаціоналізації господарства отримала в 60-80-х роках XX ст. У цей час формуються основні теоретичні концепції діяльності ТНК, обґрунтовуються причини виникнення та поширення ТНК. Саме в 60-80-ті рр. в діяльності ТНК органічно поєднувалися елементи національного і зарубіжного виробництва: реалізація товарів, управління та організація роботи персоналу, науково-дослідні роботи, маркетинг і після продажне обслуговування. Основні елементи відтворювального процесу переводилися на загальні для відповідних країн стандарти та принципи. ТНК третього покоління сприяли поширенню досягнень НТП до периферійних зон світового господарства і, що найголовніше, формували економічні передумови появи міжнародного

виробництва з єдиним ринковим та інформаційним простором, міжнародним ринком капіталу і робочої сили, науково-технічних послуг [21].

На початку 80-х років поступово з'явилися і утвердилися глобальні ТНК четвертого покоління, їхніми визначальними рисами, як вже зазначалося, є планетарне бачення ринків та функціонування в умовах глобальної конкуренції.

Зараз можна говорити про виникнення і розвиток ТНК п'ятого покоління, характерними рисами яких є:

- глобальні економічні та політичні умови функціонування, а також участь у світовій економіці як незалежного від національних держав суб'єкта;
- загальносвітова глобальна стратегія розвитку, націлена на завоювання вже не окремих сегментів світового ринку, а ключових світогосподарських позицій у виробництві і реалізації продукції, чому й підпорядковані організація НДР та інноваційного процесу, корпоративне управління, глобальний маркетинг і післяпродажне обслуговування, постійний зв'язок зі споживачами (реальними і потенційними);
- всесвітній характер використання факторів виробництва (капіталу, робочої сили, природних ресурсів, підприємницьких здібностей та ін.): 380 найбільших корпорацій зосередили сьогодні у своїх руках 40% глобального ресурсного потенціалу і 80% технологічних нововведень;
- створена глобальна система міжнародного виробництва, розміщеного в більшості країн світу, тобто винесення більшої частини виробничої, збутової та сервісної діяльності за межі економічного простору країни базування головної штаб-квартири [68].

Еволюція ТНК зумовила зміни в структурі їх власності в бік диверсифікації, і вона стала багатонаціональною за своїм характером компанією. Діяльність ТНК сконцентрувалася в більшій кількості країн. Завдяки існуванню єдиного ринку в Європі та ряду інтеграційних угруповань в інших частинах світу, корпорації мають можливість дислокувати свої підрозділи в декількох країнах, обслуговуючи при цьому ринок у цілому і отримуючи значну економію (наприклад, в мережі поділу або контролю).

Очевидно, що великі підприємства та їх філіали стали одними з детермінант напрямів науково-технічного прогресу і структурних зрушень у світовому господарстві.

Головні інвестори – ТНК – займають головне місце в процесі інтернаціоналізації світової економіки, трансформувалися у своєрідний механізм ущільнення господарської взаємозалежності окремих країн. Тож можна стверджувати, що в сучасних умовах прямі іноземні інвестиції перетворилися на більш вагомий фактор інтернаціоналізації/глобалізації, ніж світова торгівля. Раніше вони розглядалися як засоби заміщення: ПІІ використовувалися переважно для проникнення/постачання на ринки, захищені протекціоністськими перешкодами [34].

У нинішніх умовах ТНК використовують як традиційні конкурентні стратегії, які базуються на використанні відносних переваг, так і нові, пов'язані з реаліями глобалізації і фрагментації світової економіки.

Систематизуючи існуючі теорії та концепції діяльності ТНК з точки зору особливості діяльності ТНК, яка виступає у якості основного об'єкту досліджень, можна виділити у класифікації, яка враховує еволюцію підходів до вивчення даних питань, такі основні напрями: теорії чинників конкурентних переваг ТНК; концепції мотивації міжнародної інвестиційної діяльності ТНК; теорії взаємозв'язку ПІІ та економічного зростання; теорії взаємодії ТНК та національних економік.

Відмітною рисою сучасних ТНК є космополітизм їхніх інтересів, глобальність операцій, що відбиває специфіку міжнародних монополій. Незалежно від того, у якій країні була спочатку заснована корпорація, вона розглядає весь світ як єдине ціле, як арену своєї діяльності і проникає у всі куточки земної кулі в пошуках ринків, техніки, технології, людей, ідей, капіталів тощо. Важливим якісним критерієм ТНК є поведінка компанії, її стратегія менеджменту, одночасна орієнтація на внутрішнє і зовнішнє середовище, відносини зі своїми клієнтами і конкурентами [78].

Характерною рисою в частині прийняття рішень ТНК щодо закордонного

розміщення виробництва все сильніше враховуються прагматичні чинники наявності та кваліфікації робочої сили і величини витрат виробництва.

При одночасному посиленні впливу та географічним поділом виробництва відбувається організація їх власного поділу праці у світовому масштабі. Дешевизна робочої сили, сировини та можливості впливу на уряди країн, що розвиваються, дали можливість міжнародним корпораціям істотно зміцнити своє становище.

Принцип зниження витрат за рахунок географічного розширення бізнесу зробив ТНК практично невразливими. Економічні і фінансові кризи нерідко призводили до банкрутства одних ТНК, але в той же час зміцнювали інші, які переслідують одну мету – глобальну економічну експансію в гонитві за надприбутками.

Можна констатувати, що еволюція світової економіки перейшла від стадії світового ринку до стадії світового виробництва, яке базується на глобальній конкурентній основі, а міждержавне переміщення капіталу супроводжується інтенсивною передислокацією факторів виробництва.

Перенесення за кордон значної частини виробництва і створення багатьох філій, які інтегровані в єдину мережу продукування товарів і послуг, дає можливість ТНК використовувати ресурси і конкурентні переваги багатьох країн. Функціонування суб'єктів глобальної економіки базується на пріоритеті інвестиційних зв'язків, до того ж, глобалізація зменшує перешкоди на шляху транскордонного переміщення товарів, капіталу та послуг, сприяє уніфікації їх регуляції, що полегшує доступ на зарубіжні ринки, забезпечує стандартизацію вимог до переміщення капіталу та платіжно-розрахункових операцій. Це, у свою чергу, генерує інтенсифікацію інвестиційних і фінансових потоків.

Одним з найвагоміших показників ступеню розвитку та характеристикою успішності діяльності ТНК являється індекс транснаціоналізації (TNI, transnational index). Він обумовлює ступінь залучення конкретних інвесторів (ТНК) в операції на світовому ринку. В одному рядку зіставляються частка загальних активів ТНК і тих, які вкладені в закордонні підрозділи цього

бізнесу; частка загальних продажів ТНК і тих продажів, які здійснені ними зі своїх зарубіжних плацдармів; частка загального числа зайнятих у певній ТНК і тих, хто працює на її зарубіжних підприємствах. Показник транснаціоналізації дозволяє більш конкретно зафіксувати часту корпорацій у міжнародному поділі праці.

$$TNI = \frac{\frac{Af}{At} + \frac{Sf}{St} + \frac{Pf}{Pt}}{3} \quad (1.1)$$

де TNI – індекс транснаціоналізації;

Af – зарубіжні активи (foreign assets);

At – загальні активи (total assets);

Sf – обсяги продажу ТНК зарубіжні (foreign sales);

St – обсяги продажу ТНК всього (total sales);

Pf – зарубіжний штат працівників (foreign personnel);

Pt – загальний штат працівників ТНК (total personnel).

Значно вищий індекс транснаціональності в порівнянні зі звичайними ТНК: мають глобальні компанії .

ТНК є локомотивами світових виробничих, інвестиційних, технологічних та перерозподільчих процесів, а отже, глобальний економічний устрій залежить від їх фінансового середовища.

Отже, можна зробити висновок, що все зазначене підтверджує тезу, відповідно до якої ТНК стають переважаючою формою власності у світі. У час посилення глобалізаційних процесів ТНК виявилися тими суб'єктами, які не лише самостійно здатні впливати на світову економічну систему, а й утворювати альянси, внаслідок чого зростають їхні економічна потужність та територіальний вплив.

ТНК здійснюють економічну, фінансову, торгову, технологічну, а на новому етапі і політико-соціальну взаємодію між країнами. Діяльність ТНК принципово змінює картину світу, і тому без урахування цього ми не можемо

вивчати процеси, що відбуваються в сучасних економічних відносинах.

За цих умов виникає необхідність пошуку ефективного механізму взаємодії національної економіки з транснаціональними корпораціями, на основі класифікації відповідних параметрів такої взаємодії та оцінки ефективності взаємодії національної економіки з транснаціональними корпораціями.

1.3 Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на країни

Транснаціональні корпорації стали основною ланкою глобалізаційних процесів та займають одне з головних місць в економіках розвинутих країн та країн, що розвиваються. Інтернаціоналізація виробництва, лібералізація зовнішньої торгівлі, виникнення транскордонних стратегічних альянсів перемістили ТНК у центр розвитку світової економіки. Так, загальний обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій перевищує 4 трлн дол., а обсяг продажів ТНК становить 25% світових, причому 1/3 продукції ТНК випускається афілійованими закордонними структурами. Тому саме транснаціональні корпорації сьогодні фактично вирішують ключові питання нового економічного і територіального переділу світу, формуючи найбільшу групу іноземних інвесторів і носіїв нових технологій у виробничій та невиробничій сферах. Тому необхідно розглянути вплив транснаціональних корпорацій на країни, де базуються материнські головні підприємства, та на приймаючі країни, де розміщуються філії ТНК[87].

Вплив ТНК на економіку приймаючих країн дуже багатосторонній, та не завжди буває позитивним (табл. 3.1). Це пов'язано з асиметрією інтересів при максимізації вигоди двох суб'єктів – ТНК та влади приймаючої країни. Часто корпорації використовують свою економічну силу і тиснуть на місцеві органи влади з метою отримання пільг або зменшення податкових платежів. З іншого боку, влада приймаючої країни може застосовувати обмеження або заборону на

діяльність транснаціональних корпорацій, а також провести націоналізацію й експропріацію власності підприємства.

Таблиця 3.1

Вплив ТНК на економіку приймаючої країни

Ефект	Приймаюча країна
Позитивний	<ul style="list-style-type: none"> – отримання додаткових ресурсів (капітал, модернізація промисловості, управлінський досвід, кваліфікована праця); – прискорений розвиток підприємницького сектора; – зменшення безробіття; – міжнародні стандарти підготовки кваліфікованих кадрів; – зміцнення зовнішньоторговельних позицій країни (інтенсифікація експорту, зменшення імпорту); – збільшення обсягу ВВП, прискорення економічного зростання; – збільшення податкових надходжень; – поліпшення податкового режиму та дебіурократизація економіки
Негативний	<ul style="list-style-type: none"> – маніпуляції в ціноутворенні та використанні трансфертних цін з метою зменшення бази для оподаткування; – відмова від допуску представників приймаючої країни до участі в НДДКР; – контроль з боку материнської компанії ТНК та можливість збільшення експлуатації; – ТНК можуть використовувати застарілі технології виробництва продукції; – недотримання ТНК екологічних стандартів і проблема Greenwash

Джерело: складено на основі [87].

Але все ж таки в більшості випадків, особливо за наявності цільової програми розвитку відносин з транснаціональними корпораціями, приймаюча країна виграє від присутності в її економіці ТНК. Залучення іноземних інвестицій за допомогою транснаціональної корпорації впливає на зниження безробіття в країні. З організацією виробництва в країні тих товарів, що раніше ввозилися, відпадає необхідність в їх імпорті, що приводить до зміцнення зовнішньоторговельних позицій країни і підвищення її конкурентоспроможності в системі світового господарства.

Позитивні ефекти від присутності ТНК в економіці приймаючої країни обумовлені припливом прямих іноземних інвестицій. Розширення ввезення іноземного капіталу значною мірою сприяє модернізації національної промисловості, інтенсифікації експорту, тобто збільшенню в ньому частки високотехнологічних продуктів обробної промисловості і підвищенню конкурентоспроможності цілих галузей національної промисловості.

Позитивний вплив ТНК на економіку приймаючих країн не обмежується тільки кількісними показниками притоку ПІІ в країну. Важливою є і якісна складова. ТНК приносять у країну передові рішення в сфері менеджменту та маркетингу, сприяють впровадженню новітніх технологій науково-технічних розробок шляхом трансферу технологій, інтенсифікації інноваційного процесу в приймаючій країні. Все перелічене приводить до зростання продуктивності праці та, як наслідок, до зростання ВВП приймаючої країни. Важливим є і вплив представників ТНК на місцеву адміністрацію. Основною метою є зменшення податкового тиску чи дебіюкратизації економічних процесів (наприклад, полегшення процедури оформлення інвестицій). Часто саме потужне лобі з боку представників ТНК є каталізатором для початку реформ в економіці, перебудови всієї бюрократичної системи, прийняття та перегляду законів та законодавчих актів, які регулюють правила гри на ринку інвестицій та оподаткування в країні.

Діяльність ТНК позитивно впливає на економічний розвиток приймаючої країни, проте існує багато проблем, що суперечать інтересам приймаючих країн. До таких проблем належать:

– Внутрішньокорпоративна торгівля і маніпуляції в ціноутворенні. Зростання торговельних відносин між філіями однієї корпорації призводить до появи так званої «внутрішньокорпоративної» торгівлі. У торгівлі природними ресурсами така особливість була характерна для ТНК ще з 1914 р., але у сфері торгівлі проміжними продуктами та у сфері надання послуг такий феномен став відомий тільки в останні десятиліття. До 1960 р. одна третина всього світового товарообігу припадала на внутрішньо-корпоративну торгівлю, цей показник

залишається таким і в наші дні, але абсолютні показники значно зросли з того часу. На жаль, оцінити фактичні обсяги внутрішньо-корпоративної торгівлі надзвичайно складно, оскільки ця інформація є закритою.

– Недотримання ТНК екологічних стандартів і проблема Greenwash. Транснаціональні корпорації контролюють 50% нафтопереробної, газової, вугільної промисловості. Крім того, ТНК є практично єдиним виробником хлористих фторвуглеводів та інших хімічних речовин, що викликають руйнування озонового шару. Якщо говорити про ринок пестицидів, то 90% його контролюють двадцять транснаціональних корпорацій. Так, у вісімдесятих роках експорт двадцяти п'яти відсотків цих хімікатів належав американським корпораціям, але в США вони були заборонені для використання. Великим ТНК належить і виробництво генетично модифікованої продукції, яка до сьогодні невідомо, як впливає на організм людини[65].

Поняття Greenwash означає «зелене відмивання». Це інформація, яка створює екологічний імідж для транснаціональних корпорацій. Часто така інформація має надуманий характер. Це й можливі рекламні акції ТНК, проведення екологічних конференцій тощо. Ця діяльність транснаціональних корпорацій спрямована на те, щоб створити в очах суспільства видимість боротьби за дотримання екологічних стандартів. Очевидно, що ринок не може контролювати екологічну проблему, а гонитва за прибутком часто штовхає ТНК відхилятися від екологічних стандартів. Тому не тільки держава контролює виконання законодавства щодо охорони навколишнього середовища, але і суспільство має реагувати на такі дії ТНК. При всій суперечливості та багатосторонності впливу ТНК на економіки приймаючих країн в кінцевому підсумку ефект звичайно виявляється позитивним, і присутність в економіці країни транснаціональних корпорацій позитивно впливає на її макроекономічні показники[65].

Для оцінювання ступеня участі країн світу у процесі міжнародного виробництва застосовують індекс транснаціональності приймаючих країн, який розраховується як середня величина чотирьох показників: частки ПІІ у

валовому капіталоутворенні країни; частки кумулятивного обігу ПІІ у ВВП; зайнятості в іноземних філіалах у відсотках до загальної зайнятості в країні; частка доданої вартості, створеної в іноземних філіалах, у ВВП[74]. Перший і другий показники засвідчують важливість для країни припливу ПІІ та загального нагромадження їх обсягу. Два інших показники відображають важливість для країни операцій філій ТНК. Найбільші значення індексу транснаціональності мають Гонконг, Малайзія, Сінгапур, Індонезія, Ірландія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Данія, які є надзвичайно динамічними районами зростання міжнародного виробництва.

На сучасному етапі деякі найбільші ТНК значно сильніші в економічному плані, ніж багато держав світу. Незважаючи на те, що фактичний контроль над корпорацією зазвичай зберігається за країною базування, відносини ТНК і материнських країн досить складні і неоднозначні. Це пов'язано з тим, що дії ТНК, спрямовані на максимізацію власних прибутків, далеко не завжди збігаються зі стратегічними інтересами материнської країни, пріоритетами її зовнішньої і внутрішньої політики. багатьох випадках інтереси материнських країн і ТНК збігаються, тому країни приймають цілі комплекси заходів для заохочення розвитку вже існуючих ТНК і створення нових. Розглянемо переваги, що дають ТНК для материнської країни (табл. 3.2).

По-перше, транснаціональні корпорації дозволяють країні базування здійснювати доступ і набувати певного контролю над природними ресурсами приймаючих країн. Доступ до природних ресурсів різних країн світу дозволяє країні базування гарантовано забезпечувати національні підприємства сировиною. Так, завдяки іноземним інвестиціям, що американські компанії спрямовують до інших країн світу, США отримують фосфати, мідь, олово, 75% марганцевої та залізної руди; Японія – 40% бокситів, 50 нікелю, 60% мідної руди.[74].

Але важливо зауважити, що постачання сировини іноземними філіями транснаціональних корпорацій здійснюються за трансфертними цінами, рівень яких нижче світових. Багато в чому саме завдяки контролю американських

компаній над нафтовими родовищами Перської затоки (із семи компаній, що контролювали видобуток нафти в Перській затоці в 1950– 60-х рр., п'ять були американськими: Exxon, Mobil, Chevron, Texaco і Gulf) і, відповідно, дешевизни нафти, США вдалося вирватися вперед у своєму розвитку в перші десятиліття після Другої світової війни. Пізніше цей фактор розвитку втратив своє значення, оскільки була створена організація країн – експортерів нафти (ОПЕК).

Таблиця 3.2

Вплив ТНК на економіку країни базування

Ефект	Країна базування ТНК
Позитивний	<ul style="list-style-type: none"> – зарубіжні інвестиції приносять більший економічний ефект, ніж аналогічні внутрішні; – доступ та певний контроль над природними ресурсами приймаючих країн; – при освоєнні зарубіжних джерел сировини враховуються розбіжності в екологічних нормах і стандартах між країнами; – іноземні інвестиції дають змогу стимулювати попит на продукцію країни базування ТНК; – зменшення витрат на освіту фахівців за рахунок їх залучення з приймаючих країн; – доступ до інформаційних ресурсів інших країн; – підвищення ефективності національного експорту; – зміцнення платіжного балансу країни; – політичний вплив у світі
Негативний	<ul style="list-style-type: none"> – можливий політичний тиск ТНК на уряд; – «експорт робочих місць», що збільшує безробіття; – зменшення податкових надходжень до бюджету за рахунок використання ТНК трансфертних цін або перенесення діяльності до інших країн; – державне регулювання іноземних інвестицій; – ризик конфіскації інвестицій

Джерело: складено автором на основі [87].

По-друге, транснаціональні корпорації дуже часто використовують дешеві технології в країнах, що розвиваються. Але при цьому такі технології є

екологічно небезпечними. Для країни базування це здешевлює вартість цих ресурсів, що позитивно впливає на економічний розвиток.

По-третє, іноземні інвестиції в економіку іншої країни збільшують попит на товари та послуги, що виготовляються в країні базування ТНК. На це впливають поява нових ринків у зарубіжних країнах та експорт продукції ТНК, що спрямовується у зарубіжні філії (така частка складає приблизно $\frac{1}{3}$ експорту Канади, Німеччини, Франції, Швеції, $\frac{2}{3}$ експорту США). Таким чином, для материнської країни відкривається доступ до нових ринків, раніше для неї недоступних.

По-четверте, ТНК, використовуючи свою трансмобільність, переносить трудомісткі операції в країни з більш дешевою робочою силою, а у своїй країні, більш розвинутій економічно, проводить підготовку висококваліфікованих кадрів. Найважливіше значення має і перетікання кваліфікованих кадрів, що здійснюється в межах ТНК, оскільки в цьому випадку країна базування, до якої залучаються фахівці з приймаючих країн, не несе багатотисячних витрат на освіту фахівців, а отримує їх вже готовими.

Крім того, приєднання до міжнародних стандартів ведення бізнесу підвищує рівень підготовки національних кадрів. За словами Лестера Терлоу, «у ХХІ столітті освіта та кваліфікація робочої сили стануть домінуючим знаряддям міжнародної конкуренції». Ми поділяємо це твердження, тому що сьогодні суспільство розвивається дуже стрімко та динамічно, і інформація (знання) стає стратегічним ресурсом. За рахунок доступу до інформаційних ресурсів інших країн ТНК дозволяють країні базування здобувати нові знання і технології, а також продовжувати термін життя і підвищувати віддачу від власних інноваційних технологій. Найважливішим фактором набуття та створення нових знань за кордоном є інтернаціоналізація інноваційної діяльності ТНК, а також придбання результатів інноваційної діяльності (РІД), яке може здійснюватися в таких формах:

- 1) ліцензування;
- 2) прямі іноземні інвестиції;

- 3) спільні підприємства;
- 4) злиття та поглинання.

Ліцензійна угода – це юридичний договір на передавання певних прав на деякий час і за певну винагороду. На сучасному етапі ліцензування є найменш привабливою формою придбання нових технологій на світових ринках. До недоліків такої форми відносять:

- придбання тільки одного технологічного рішення;
- обмеженість використання, переданих за ліцензією РІД;
- постійний контроль за комерційною та виробничою діяльністю ліцензіата з боку ліцензіара;
- шахрайство при переговорах про ліцензування з метою переконати передбачуваного покупця в цінності ліцензії;
- ускладнення активних користувачьких інновацій, оскільки внесення змін у продукт вимагає обов'язкового узгодження з власником ліцензії[87].

Таким чином, ліцензування може використовуватися в таких випадках, де може бути забезпечений ефективний патентний захист (наприклад, у фармацевтиці, в галузі промислових органічних хімікатів, пластикових матеріалів, синтетичних волокон).

Іншим каналом доступу до інформаційних ресурсів приймаючих країн є прямі іноземні інвестиції в конкретний інноваційний проект. У цьому випадку інвестує ТНК і, як наслідок, країна базування отримує або частину виняткових прав на створювані в ході проекту об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ), або певну частку від продажів продукції, виробленої згодом за отриманою технологією. Така форма надає інвестору значний контроль над процесом створення нової технології і його результатом при невеликій небезпеці витоку технічної або комерційної інформації.

Створення спільних підприємств (СП) є ще одним способом експансії капіталу за кордоном. Спільне підприємство – це міжнародна компанія, що створюється двома або кількома національними підприємствами з метою найбільш повного використання потенціалу кожної зі сторін для максимізації

корисного економічного ефекту їхньої діяльності. Використання спільних підприємств дозволяє ТНК розділити з партнером ризик капіталовкладень, отримати доступ до місцевих ринків збуту, скоротити час пускового періоду, збільшити розмір накопичення капіталу. Подібна співпраця може забезпечити національним ТНК більш швидкий і менш дорогий доступ до необхідних інноваційних технологій в інших країнах. Такі форми співпраці особливо поширені в молодих галузях: біотехнології, генної інженерії та робототехніки[87].

Транснаціональні компанії, що беруть участь в утворенні спільного підприємства, керуються в основному стратегічними цілями: проникнути в ту чи іншу галузь виробництва; захопити нові ринки, прагнучи в майбутньому підпорядкувати утворені СП повному контролю. Для продовження життя і підвищення рівня віддачі від національних технологій ТНК використовують трансферт технологій. Найважливішим елементом такої політики є використання обмеження на передавання технологій. Існує безліч видів такої практики, однак до найбільш дійових слід віднести такі: обмеження використання технології після закінчення терміну дії патенту; умови, які зобов'язують покупця технології передавати продавцю права на вдосконалення предмета ліцензії; умови щодо встановлення цін на товари, що виготовляються при використанні проданої технології; обмеження експорту вироблених за проданою технологією виробів; обмеження обсягів виробництва та сфер використання ліцензованого виробу. Таким чином, країна базування витягує максимальну вигоду з використання виробленої в ній інноваційної технології, мінімізує свої ризики і максимізує прибуток, що дуже сприятливо позначається на її конкурентоспроможності.

Очевидно, що материнська країна, бажаючи зберегти певний контроль над діяльністю ТНК, що базуються в її економіці, вживає заходів, спрямованих на максимізацію позитивного ефекту від діяльності інтернаціоналізованого сектора своєї економіки. Крім різних дій зі стимуляції інноваційної діяльності ТНК, заохочення трансферту технологій та залучення висококваліфікованої

робочої сили, материнська країна вживає низку заходів щодо стимулювання і спрямування потоків ПІІ, здійснюваних ТНК, у своїх інтересах. У класифікації ООН пакет таких заходів, що вживаються країною базування, отримав назву «Заходи країни базування» (Home Country Measures). За визначенням ООН, заходи країни базування (ЗКБ) – це комплекс рішень, що приймається країнами, в яких базуються експортери ПІІ, щодо стимулювання і спрямування потоків закордонних інвестицій. Для розробки і застосування комплексу таких заходів уряд країни базування ТНК, що експортують ПІІ, може залучати як уряди приймаючих країн, так і сторонні комерційні структури. Застосування комплексу ЗКБ дозволяє уряду материнської країни вирішити такі проблеми: інтенсифікувати взаємовигідне співробітництво з країнами – одержувачами інвестицій; забезпечити безперебійне постачання країни сировиною, кваліфікованою робочою силою та інноваційними технологіями; дозволити національним корпораціям ефективніше використовувати свої конкурентні переваги для досягнення конкурентоспроможності на міжнародному рівні; подолати (шляхом укладання спеціальних угод з урядом країни-реципієнта) бар'єри для входу національних ТНК на ринок приймаючої країни; підвищити ефективність національного експорту; інтенсифікувати регіональну кооперацію в рамках країни базування і стимулювати подальший розвиток інвестування за кордон.

Позитивний вплив на економіку країни базування ТНК значний. Частину отриманих прибутків з філій, як правило, вони переводять на батьківщину, роблячи позитивний внесок у зміцнення платіжного балансу своєї країни і в її економічне зростання. Крім того, у разі вдалих закордонних операцій економічна міць і діловий імідж ТНК дає дорогу іншим компаніям з материнської країни. У цілому успішна інвестиційна діяльність ТНК за кордоном не тільки додає країні їх базування економічної ваги, але і приносить політичні дивіденди, посилюючи її політичний вплив у світі.

Незважаючи на очевидні конкурентні переваги та високий рівень економічної ефективності, ТНК розглядаються як економічні суб'єкти, що

здатні створювати економічні проблеми в країні базування. Вони можуть відчувати на собі політичний тиск своїх компаній, оскільки, у свою чергу, на материнські компанії «тиснуть» їх власні закордонні філії. Мета полягає в лобіюванні в державних органах своїх інтересів щодо країн, в яких або розміщуються самі філії ТНК, або вони пов'язані з цими країнами діловими відносинами. ТНК беруть участь у формуванні різних зовнішньополітичних підходів до окремих держав. У соціальному аспекті розширення діяльності ТНК за кордоном може завдавати шкоди зростанню виробництва на території материнської країни та викликати невдоволення і навіть різку критику з боку окремих політичних партій, профспілок, груп підприємців та населення. Крім цього, прямі іноземні інвестиції, що здійснюють ТНК за кордоном, призводять до «експорту робочих місць» [27]. Дійсно, країни базування ТНК не мають порівняльних переваг за товарами, у виробництві яких інтенсивно використовується некваліфікована або напівкваліфікована праця. Такі виробництва ТНК переносять в країни з низьким рівнем заробітної плати.

Але саме в таких галузях у розвинутих країнах найбільш поширені профспілки, які й виступають проти іноземних інвестицій ТНК. Втрачені робочі місця частково можуть бути компенсовані за рахунок розширення зайнятості в головній компанії в країні базування. Але це не є повною компенсацією.

Ще одним негативним фактором впливу ТНК на материнську країну є експорт передових технологій для використання в зарубіжних підрозділах. Це може негативно позначитися на перспективах підтримання технологічного лідерства країни-інвестора. Негативно впливає на економіку країни базування ТНК застосування ними практики розрахунку трансфертних цін та перенесення своєї діяльності в країни з низькими податками, що зменшує податкові надходження до бюджету країни.

Отже, наслідки діяльності ТНК для світової економіки, економік країн базування та приймаючих країн є суперечливим

Висновки до розділу 1

На основі проведеного нами аналізу теоретичних основ формування та функціонування ТНК можна зробити наступні висновки: ТНК – інтегрована структура, яка провадить єдину політику через один або більше центрів прийняття рішень на підпорядковані підприємства (філії, представництва, дочірні компанії) будь-яких організаційно-правових форм (приватної, публічної, змішаної) на основі науково-технічної, виробничої та комерційної кооперації з метою отримання найвигідніших умов господарської діяльності, що, в свою чергу, приводить до максимізації прибутку компанії та підвищення економічного впливу компанії на національні економічні системи світу.

Класифікувати транснаціональні корпорації за різними класифікаційними ознаками, проте проводити успішну стратегію глобальних операцій, бути лідером у багатьох галузях виробництва, сфері послуг, носієм передових технологій дозволяє організаційна структура ТНК. У час посилення глобалізаційних процесів ТНК виявилися тими суб'єктами, які не лише самостійно здатні впливати на світову економічну систему, а й утворювати альянси, внаслідок чого зростають їхні економічна потужність та територіальний вплив. ТНК здійснюють економічну, фінансову, торгову, технологічну, а на новому етапі і політико-соціальну взаємодію між країнами.

Наслідки діяльності ТНК для світової економіки, економік країн базування та приймаючих країн є суперечливим. З одного боку, ТНК виступають рушійною силою інноваційного розвитку, сприяють інтенсифікації міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва, його розширенню, посиленню взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік, глобальній економічній інтеграції в усіх сферах. Водночас ТНК перетворились на потужні центри економічної влади, безконтрольні дії яких можуть загрожувати національній безпеці країн, загострювати глобальні проблеми людства.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТНК НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

2.1 Аналіз розвитку міжнародної торгівлі в умовах невизначеності

Фінансова нестабільність, економічна поляризація, погіршення стану навколишнього середовища та зростаючий вплив транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі стали основними ознаками епохи гіперглобалізації. До того ж у 2020 році світова економіка зіштовхнулася з небаченим до цього викликом - пандемією Covid-19.

За даними МВФ, у першому десятилітті ХХІ століття світова економіка зростала середньорічними темпами 3,9%, у другому десятилітті (2011-2019 роки) темпи приросту знизилися до 3,6% (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Темпи приросту ВВП за ПКС 2018-2020рр.,%

	Загальний обсяг ВВП, млрд. дол.			Частка в світовому ВВП, %		
	2018р.	2019р.	2020р. (прогноз)	2018р.	2019р.	2020р. (прогноз)
Весь світ	135 435,9	139 750	144 730	100,0	100,0	100,0
Розвинуті країни	57 433,2	58 530	59 730	42,4	41,9	41,3
США	20 580,3	21 080	21 580	15,2	15,1	14,9
Японія	5 597,0	5 650	5 700	4,1	4,0	3,9
ЄС	22 042,1	22 350	22 700	16,3	16,0	15,7
Німеччина	4 342,9	4 360	4 420	3,2	3,1	3,1
Франція	2 970,4	3 010	3 050	2,2	2,2	2,1
Великобританія	3 038,8	3 080	3 120	2,2	2,2	2,2
Країни, що розвиваються та країни з перехідною економікою	78 002,7	81 220	85000	57,6	58,1	58,7
Китай	25 278,8	26 850	28 400	18,7	19,2	19,6
Індія	10 485,2	11 140	11 940	7,7	8,0	8,2
Бразилія	3 366,4	3 400	3 470	2,5	2,4	2,4

Джерело: [64]

Аналіз показав, що у 2019 році світова економіка зменшила зростання і склала 3%, в 2020 році за оптимістичним прогнозом МВФ вона зросте на 3,4%.

Ситуація, що склалася, змусила держави обрати відособлений соціально-економічний підхід, одним з побічних ефектів якого є різке зниження рівня міжнародної торгівлі та переорієнтація своїх ресурсів на внутрішньонаціональні потреби.

Окрім економічної кризи через Covid-19 до основних ризиків розвитку світової економіки, а отже міжнародної торгівлі в 2020 році відносяться: зберігання можливості торгової війни між США та Китаєм, Брекзйт, волатильність цін на нафту, різке посилення впливу кліматичної тематики на політику держав.

Загроза торгових воєн залишається головним фактором невизначеності, здатним викликати масштабну кризу в світовій економіці. Втім, на початку 2020 року відбулося підписання першої частини торгового угоди США і Китаю, що сприятиме зростанню двосторонньої торгівлі товарами та послугами. Також це буде сприяти підтримці економічного зростання не тільки США і Китаю, а й світової економіки в цілому [79].

Керівництву Сполучених Штатів вдалося перепідписати угоду з Канадою і Мексикою про створення нової організації - United States – Mexico - Canada Agreement (USMCA). Ця угода має замінити Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (NAFTA), що була чинною з 1994 року. Важливими були переговори з Великобританією, ЄС, Індією, які були проведені протягом 2020 року. Таким чином, негативний вплив торгових суперечностей між США та іншими країнами на розвиток світової економіки вдалося нівелювати.

Починаючи з 2018 року, порушення сформованих виробничо-збутових ланцюгів в зв'язку з торговельною війною між Китаєм і США негативно впливають на динаміку промислового виробництва і споживчої активності (особливо в Китаї та інших азіатських країнах). Наприкінці 2019 року тенденція до охолодження економічної активності призупинилась через зміни економічних настроїв в очкуванні підписання торгового угоди США і Китаю, а

також синхронного пом'якшення грошово-кредитної політики в ряді країн у другій половині 2019 року. На початку 2020 року Сполучені Штати Америки і Китай погодили умови першої частини торгової угоди, яка передбачала відмову від введення нових тарифів і додаткові покупки Китаєм американських товарів в тому числі сільгосппродукції й низки інших товарів, зокрема м'яса, морепродуктів, молочної продукції та рису [51].

Ситуація на ринку нафти не вплине негативно на розвиток міжнародної торгівлі в 2020 році. Угоду ОПЕК + було пролонговано в кінці 2019 року і обсяг скорочення був доведений з 1,2 млн бар./д. до 1,8 млн бар./д. Однак, ситуація на ринку нафти не буде дестабілізована, оскільки скорочення видобутку ОПЕК + перекривається зростанням виробництва в інших країнах (в першу чергу, в США). Більш того, в 2020 році може утворитися невеликий надлишок пропозиції нафти на ринку. Перевищення пропозиції призведе до зниження цін на нафту [51, 79].

З 2020 року кліматичне питання максимально впливатиме на торговельну політику держав. Глобальний екологічний саміт в Іспанії (2019р.) підтвердив прихильність рішенням завдання по скороченню викидів парникових газів в атмосферу. Однак світова спільнота не запропонувала працюючого механізму фінансування цих зусиль в бідних країнах з низьким рівнем розвитку. Імплементация вимог низьковуглецевого розвитку продовжиться, в першу чергу, в країнах ЄС, де збираються посилити регулювання викидів шкідливих речовин, щоб домогтися вуглецевої нейтральності до 2050 року. Китай і Індія також будуть прагнути знизити викиди парникових газів.

Першочерговими проблемами в світі залишаються безробіття і нерівність в доходах. Однак у багатьох країнах безробіття продовжує знижуватися і вже досягло рекордно низьких значень. В кінці 2019 року в США рівень безробіття склав 3,5%, в Японії - 2,4%, в ЄС - 6,3%, в Німеччині - 3,2%, у Франції - 8,5%, у Великобританії - 3,8% [79].

У 2020 році світова економіка і торгівля зіткнулися з безпрецедентним екзогенним шоком, особливістю якого є те, що держави самі накладають

серйозні обмеження на економічну активність і транскордонний потік товарів, послуг і робочої сили. При цьому збиток за основними макроекономічними показниками очікується більшим, ніж під час глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 років. За оцінкою МВФ, світовий ВВП в 2020 році впаде на 4,9%, що є ознакою глибокої рецесії за весь післявоєнний період.

Разом з тим, світова торгівля товарами і послугами постраждає істотніше. За оцінками Світової організації торгівлі (СОТ), падіння світової торгівлі товарами в 2020 році складе від 13 до 32%. Оцінка впливу пандемії COVID-19 на світову торгівлю послугами ускладнена, проте, ймовірно, негативний вплив буде ще сильніше, ніж в торгівлі товарами. Тільки в сфері міжнародних туристичних послуг (які займають майже четверту частину всієї світової торгівлі послугами) за оцінками Організації розвитку економічного співробітництва (ОЕСР) очікується спад від 45 до 70% [51].

Однак більш глибокий спад світової торгівлі та зовнішньоекономічної діяльності в 2020 році, можливо, лише посилить вже існуючі тенденції.

Вплив пандемії, пов'язаний з розривом людських, торгових, логістичних та виробничих зв'язків, наприклад, карантини в портах, обмеження на авіап перевезення, припинення трудової міграції і туризму не суперечить, а загострює тенденції які проявились в попередні роки - деглобалізації та протекціонізму [51].

Міжнародна торгівля дуже концентрована. Трохи більше від половини глобального експорту-імпорту як товарів, так і послуг припадає на 10 країн: Китай, США, Німеччину, Великобританію, Японію, Францію, Нідерланди, Гонконг, Корею та Італію.

Обсяг світового експорту товарів у 2019 році перевищив 18,2 трлн дол., а послугами – 5,9 трлн дол. (згідно звітності 129 країн). У 2018 році цей показник склав 18,8 трлн дол. (за даними 143 країн) [60]. Дані по обсягах світового експорту товарів та послуг за період з 2015 по 2019 роки представлені у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Обсяги світового експорту товарів та послуг, млрд дол., 2015-2019рр.

Місце	Країна	Рік				
		2015	2016	2017	2018	2019
1	Китай	2 360,152	2 197,922	2 429,277	2 651,009	2 643,376
2	США	2 279,748	2 237,922	2 387,392	2 539,382	2 528,267
3	Німеччина	1 575,246	1 598,254	1 739,094	1 877,497	1 810,926
4	Японія	784,710	811,524	875,513	929,827	904,882
5	Велика Британія	809,788	766,635	810,791	875,760	894,215
6	Франція	777,544	780,380	834,697	918,970	891,181
7	Нідерланди	632,829	623,272	695,803	773,736	755,770
8	Південна Корея	640,581	606,735	670,011	729,944	669,593
9	Гонконг	606,083	600,059	644,556	681,280	649,022
10	Сінгапур	549,421	526,058	583,568	663,123	645,612
....	....	....	....	....	....	....
50	Україна	47,862	46,008	53,944	59,177	63,556

Джерело: [67]

Як показав аналіз, основними експортерами товарів та послуг за весь аналізований період залишаються ті й самі країни. У 2019 році незмінним лідером був Китай - 13,7% світового експорту, США - 9,02%, Німеччина - 8,18%, Японія - 3,87%, Нідерланди - 3,16% [62].

Відповідно до звітності основних експортерів, найбільшими торговими потоками експорту в 2019 році були [62]:

- експорт з Канади в США (1,84% світового експорту, 336 млрд дол. відповідно звітності Канади);
- експорт з Китаю в Гонконг (1,53% світового експорту, 279 млрд дол. відповідно звітності Китаю);
- експорт з Китаю в Японію (0,785% світового експорту, 143 млрд долю відповідно звітності Китаю);
- експорт з Китаю в США (2,29% світового експорту, 418 млрд дол. відповідно звітності Китаю);
- експорт з Гонконгу в Китай (1,62% світового експорту, 296 млрд

дол. відповідно звітності Гонконгу);

– експорт з Мексики в США (1,96% світового експорту, 358 млрд дол. відповідно звітності Мексики).

Аналізуючи обсяги світового імпорту товарів та послуг можна зазначити, що в 2019 році вони перевищили 18,4 трлн дол. (згідно звітності 129 країн). У 2018 році цей показник склав 19,1 трлн дол. (за даними 143 країн) [62]. Показники за п'ять років представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Обсяги світового імпорту товарів та послуг, млрд дол., 2015-2019рр.

Місце	Країна	Рік				
		2015	2016	2017	2018	2019
1	США	2 771,010	2 719,094	2 901,177	3 119,321	3 105,132
2	Китай	2 002,281	1 942,185	2 212,267	2 548,007	2 479,254
3	Німеччина	1 320,209	1 341,850	1 481,481	1 632,280	1 587,677
4	Велика Британія	850,344	810,194	843,042	915,324	924,899
5	Франція	787,378	793,619	858,197	947,309	919,631
6	Японія	807,986	771,080	837,877	928,422	900,304
7	Нідерланди	575,116	543,315	606,225	677,377	661,181
8	Гонконг	598,690	592,732	641,126	682,046	642,801
9	Індія	491,880	472,012	561,612	642,960	619,484
10	Південна Корея	534,931	507,611	593,152	649,226	615,758
....	....	....	....	....	....	....
46	Україна	50,224	52,461	62,688	70,555	76,067

Джерело: [67]

Аналіз показав, що основними імпортерами товарів в 2019 році були США - 13,9% світового імпорту, Китай - 11,2%, Німеччина - 6,73%, Японія - 3,91%, Великобританія - 3,76%, Франція - 3,49%. Зауважимо, що за весь аналізований період перша п'ятірка лідерів не змінилась [60].

Відповідно до звітності основних імпортерів, найбільшими торговими потоками імпорту товарів та послуг в 2019 році були [62]:

– імпорту в Канаду з США (1,24% світового експорту, 229 млрд дол.

відповідно звітності Канади);

- імпорт в Китай з Японії (0,931% світового експорту, 171 млрд дол. відповідно звітності Китаю);

- імпорт в Китай з Південної Кореї (0,942% світового експорту, 173 млрд дол. відповідно звітності Китаю);

- імпорт в Китай з інших країн Азії (0,938% світового експорту, 172 млрд дол. відповідно звітності Китаю);

- імпорт в Гонконг з Китаю (1,43% світового експорту, 264 млрд дол. відповідно звітності Гонконгу);

- імпорт в Японію з Китаю (0,918% світового експорту, 169 млрд дол. відповідно звітності Японію).

У доповіді СОТ присвяченій зміні споживчих вподобань за останні 20 років відзначається, що відбувається стійкий ріст попиту на товари, пов'язані з відновлювальною енергетикою. Експорт вітрових турбін за останні 20 років виріс у 14 разів – з 505 млн до 7,3 млрд дол. Середні темпи становили 15%, а 2019 року експорт виріс одразу на 26%. Пов'язано це в основному з Данією, де було зафіксовано неймовірний 74%-й стрибок. Данія – лідер у цій галузі, 2000 року в неї було 85% на світовому ринку турбін. До 2019 року ця частка зменшилася до 42%, але все одно це більше, ніж у будь-кого іншого. Німеччина має 28%, Нідерланди та Китай – по 13%. Основними імпортерами є Норвегія (13% від світового імпорту), Нідерланди (11%), Мексика, Австралія та Великобританія (всі – по 7%) [20].

Не такий великий, але все одно значний ріст відбувається й на ринку сонячних панелей і пов'язаних товарів. Їх експорт виріс більш ніж удвічі з 2005 року – з 82 млрд до 300 млрд дол. Провідними експортерами є Китай (28%), Японія (10%) і США (10%), а імпортерами – США (16%) і Китай (14%) [20].

Стрімкими темпами росте торгівля гібридними та електричним автомобілями. У 2019 році їх експорт сягнув 84 млрд дол., це на 60% більше, ніж рік перед тим. Для порівняння, торгівля легковими автомобілями в цілому скоротилася на 1%. На сьогодні гібриди – це 8% від всього експорту

автомобілів (у 2018 році - 6%), а електрокари – 4% (у 2018 році – 2%). Найбільшими експортерами автомобілів з гібридними двигунами є Японія (32,7%), Євросоюз (23,2%) і Корея (6%), електромобілів – ЄС (52,2%), США (30,7%) і Корея (9,2%) [24].

Експорт пластику за останні 20 років збільшився у 20 разів (6% на рік) – зі 193 млрд до 615 млрд дол. Але вже у 2019 році було зафіксовано падіння на 5%. Великий спад (12%) також був у експорті заліза та сталі, що останні 20 років у середньому збільшувався на 6%. Це третє за величиною падіння цієї категорії товарів з 2000 року. Найбільший ріст було зафіксовано у 2004 році – на 48% [24].

Також через зниження цін у 2019 році скоротилася торгівля продуктами харчування – на 1%. Це четверте падіння за останні 20 років, тоді як у середньому експорт ріс на 7% щороку. Найбільший спад – на 10,5% – було зафіксовано у 2009 році [24].

Вплив негативних чинників позначився на глобальних потоках прямих іноземних інвестицій (ПІ), які знижуються три роки поспіль. Як зазначається в Доповіді ЮНКТАД про світові інвестиції за 2019 рік, потоки ПІ в розвинені країни скоротилися на 27% до 557 млрд дол. [18]. Скорочення в основному викликано тим, що транснаціональні корпорації США репатріюють доходи з-за кордону. Проте у 2020 році прогнозується зростання прямих іноземних інвестицій через зростання кількості повідомлень з боку ТНК про нові інвестиційні проекти.

В 2017 році зниження було викликано головним чином відсутньою активністю в області злиттів та поглинань, спад 2018 року був обумовлений репатріацією ТНК США своєї накопиченого прибутку після податкових реформ. У той же час обсяг транскордонних угод американських ТНК в області злиттів і поглинань досяг нового максимуму. Однак таких угод виявилось недостатньо, для того щоб зупинити зниження, викликане репатріацією прибутків. Притік ПІ в країни, що розвиваються залишалися стабільними (зростання на 2%), що сприяло збільшенню їх частки в 2018 році в імпорті ПІ

більш ніж наполовину (54%) в порівнянні з 46% в 2017 році [18]. На рисунку 2.1 представлено розподіл основних потоків прямих іноземних інвестицій по країнах світу.

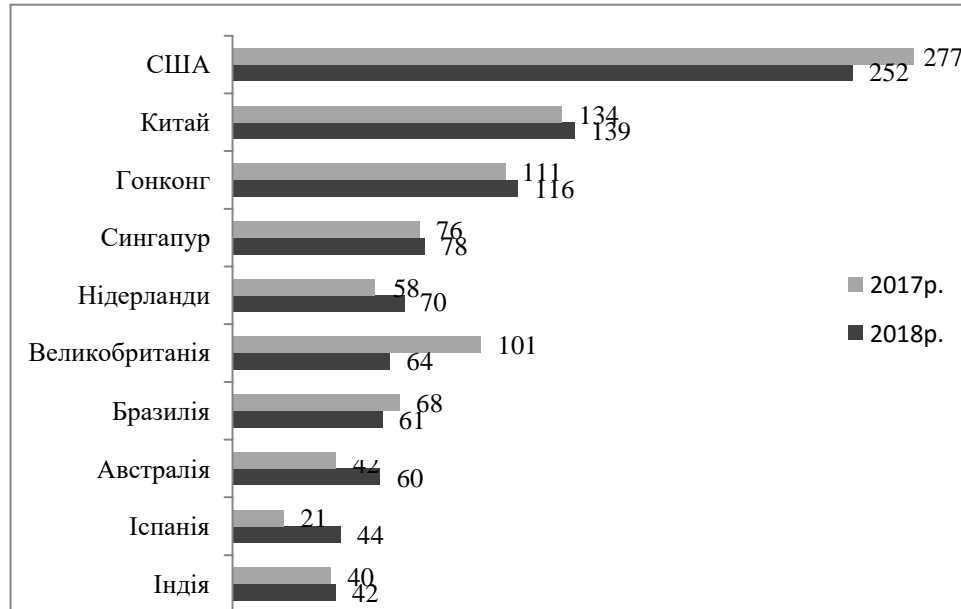

Рис. 2.1 Країни з найбільшим припливом ПІІ, млрд дол., 2017 і 2018 рр.

Джерело складено на основі:[18]

Виходячи з даних рисунку 2.1 можна зробити висновок, що незважаючи на скорочення показника, Сполучені Штати залишаються найбільшими одержувачами ПІІ, за якими йдуть Китай, Гонконг (Китай) і Сингапур, Нідерланди.

Репатріація капіталу транснаціональними компаніями США негативно вплинула на ПІІ в країни Європи, де розміщуються фінансові підрозділи американських компаній, наприклад, в Ірландії відбулось зниження на 65 млрд дол. до 66 млрд дол., в Швейцарії зниження на 126 млрд дол. до 87 млрд дол. В той же час в Європі зростає кількість злиттів і поглинань. Обсяг придбаних американськими ТНК європейських активів збільшився більш ніж удвічі склавши 172 млрд дол., обсяг активів, придбаних європейськими ТНК, - більш

ніж в чотири рази до 119 млрд дол. Серед найбільших угод - придбання компанії «Скай» (Великобританія) телекомунікаційним конгломератом «Комкаст» (США) за 40 млрд дол. і угода по злиттю компаній - виробників промислових газів «Праксер» (США) і «Лінде» (Німеччина) вартістю 32 млрд дол. З даних рисунку 2.1 видно, що у 2018 році порівняно з 2017 роком потоки до Великобританії скоротилися на 36% до 64 млрд дол. Аналітики ЮНКТАД не можуть відповісти на питання що саме вплинуло на скорочення ПІІ, цілком можливо «Брекзйт» [18, 60].

За даними ЮНКТАД у США в 2018 році обсяг прямих іноземних інвестицій скоротився на 9% і склав 252 млрд дол. Це зниження відбулося передусім за рахунок скорочення внутрішньо фірмового кредитування (з 16 млрд дол. до 62 млрд дол.). Разом з тим на тлі стійкого економічного зростання дохід від припливу в країну ПІІ зріс до 200 млрд дол., з яких 119 млрд дол. (на 28% більше, ніж у 2017 році) залишились в розпорядженні ТНК Сполучених Штатів.

Важливо зауважити, що у 2018 році приплив ПІІ в країни з перехідною економікою Південно-Східної Європи, країн СНД і Грузію знизився на 28% і склав 34 млрд дол. [18].

Аналітики Світової організації торгівлі прогнозують, що у 2020 році через пандемію Covid-19 міжнародна торгівля різко знизиться в кожному регіоні світу та в усіх галузях економіки. За оптимістичним сценарієм, якщо пандемію вдасться опанувати та держави зможуть обрати оптимальний варіант підтримки виробників, обсяги світової торгівлі товарами можуть впасти на 13% до кінця 2020 року. За гіршим сценарієм зниження може скласти 32% та навіть більше.

Окрім того, Covid-19 вплине на торгівлю послугами, з огляду на встановлені обмеження у сфері туризму, транспорту та роздрібної торгівлі. Загалом, економісти СОТ вважають, що нинішній спад, вірогідно, перевищить спад у торгівлі, спричинений глобальною фінансовою кризою 2008-2009 років. Понад 40% світового експорту послуг напряму постраждав від коронавірусу.

Особливо це стосується туризму де коронавірус мав безпрецедентний вплив на попит і пропозицію. Туристичний експорт Сполучених Штатів на початку весни 2020 року був на 53% меншим порівняно з аналогічним місяцем 2018 року, а у квітні - на 73%. Видатки Китаю на туризм у ці місяці зменшилися на 60% [18; 24].

Втім є одна сфера послуг, якій пандемія не нашкодила - ІТ-послуги, попит на які виріс через збільшення кількості людей, які працюють з дому. Якщо в березні 2020 року падіння обсягів торгівлі в найбільших експортерів послуг сягало 15%, то в тих країнах, де значну частину експорту становлять ІТ-послуги, падіння було м'якшим або взагалі не сталося. В Ірландії (51% експорту послуг – у сфері інформаційних технологій) був зафіксований ріст на 8%, в Індії – на 1%, в Україні – на 3% [24].

Суттєвим чинником, що ускладнює вихід з поточної кризи є зростання кількості обмежувальних експортних заходів, які запроваджують країни з метою протидії розповсюдженню Covid-19 та зменшення критичного дефіциту на національному рівні. Наразі відомо, що 80 країн та окремих митних територій ввели заборону або обмеження експорту внаслідок пандемії Covid-19, включаючи 46 членів СОТ (якщо окремо рахувати членів ЄС - 72 країни), а також 8 країн, які не є членами СОТ [82].

Товари, на які поширюються нові заборони та обмеження на експорт, значно відрізняються. Більшість країн зосередилася на медичних виробках (зокрема, масках і засобах захисту), фармацевтичних препаратах та медичному обладнанні (особливо, вентиляторах). Однак є країни, які через заборони розширили додатковий контроль на свої продукти (приміром, харчові продукти й товари першої необхідності).

Відмінним фактором кризи коронавірусу є те, що поряд з обмежувальними заходами на експорт, деякі країни запровадили певні послаблення на імпорт (зокрема, медичних засобів). Послаблення були застосовані тимчасово у вигляді скасування імпортних тарифів, виключення зі списку товарів з вимогами про обов'язкове отримання імпортних ліцензій,

тимчасове припинення антидемпінгових мит тощо. Близько 38 країн застосували обмежувальні заходи на торгівлю послугами. Вказані обмеження більшою мірою стосуються фінансових, телекомунікаційних, туристичних, транспортних сфер діяльності.

Отже, більшість країн світу запровадили торговельні обмеження, які, з одного боку, негативно вплинули на прибуток кожної окремої держави, але з іншого боку, вони спрямовані на збереження національних ресурсів [82].

2.2 Оцінка впливу транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі

Розвиток сучасної системи міжнародних економічних відносин здійснюється під впливом прискорення економічної інтернаціоналізації та глобалізації. Головною силою процесу інтернаціоналізації є транснаціональні корпорації, що представляють значну частину міжнародного корпоративного бізнесу, які діють в глобальних масштабах і відіграють провідну роль у зміцненні світогосподарських зв'язків і формуванні шляхів їх розвитку.

За даними UNCTAD в світі існує понад 85 тис. ТНК і 900 тис. їх філій. Материнські компанії розташовані головним чином в розвинених країнах (50 тис.), більша кількість філій припадає на країни, що розвиваються та країни з перехідною економікою. Транснаціональні корпорації контролюють більше 50% світового промислового виробництва, понад 2/3 світової зовнішньої торгівлі, а також близько 80% світової бази патентів і ліцензій на нову техніку, технологій і ноу-хау. На частку транснаціональних корпорацій припадає 90% прямих іноземних інвестицій в світі. На підприємствах ТНК працює понад 73 млн чол., з урахуванням суміжних галузей та інфраструктури транснаціональні корпорації забезпечують роботою близько 150 млн чол. [37, С.29].

Згідно зі статистичними даними Міжнародного валютного фонду, найбільший вплив у світовій економіці мають ТНК, що належать країнам так

званої «тріади» - це ТНК США, Західної Європи, Японії. Понад 60% концентрації капіталу припадає на транснаціональні компанії «тріади».

Дана специфіка відбиває трьохполюсну модель світу, яка визначається покриттям міжнародними корпораціями кожного з центрів «тріади». Прогнозується, що в XXI столітті компанії, що входять в топ-100 ТНК, але не належать до центрів «тріади», наприклад, ТНК Китаю істотно змінять розстановку сил. Крім того, експерти МВФ вважають, що співвідношення змінюватиметься не на користь ТНК «тріади».

Важливість кількісних характеристик діяльності ТНК не підлягає сумнівам, але більш суттєвий системний ефект їх функціонування, що виникає унаслідок об'єктивно існуючих взаємозв'язку і взаємозалежності світових економічних процесів в умовах феномена економічної глобалізації. До переваг ТНК у використанні системного ефекту можна віднести наступні[37, С.25]:

1. володіння природними ресурсами або доступу до них, капіталом і знаннями, особливо результатами науково-дослідних розробок, що є суттєвою перевагою перед національними компаніями;
2. горизонтальна або вертикальна диверсифікація, яка забезпечує економічну стабільність і фінансову стійкість;
3. можливість оптимального розташування своїх підприємств у різних країнах з урахуванням розмірів їх внутрішнього ринку, темпів економічного зростання, інших кон'юнктурних чинників, в тому числі політико-правових, серед яких найважливішим є політична стабільність;
4. консолідація фінансової відповідності в рамках всієї системи з метою вироблення стратегії податкової оптимізації;
5. використання в своїх цілях фінансових ресурсів усієї світогосподарської системи. Для цього зарубіжні структури ТНК широко практикують позики фінансових інститутів приймаючих держав, а також третіх країн;

6. раціональна організаційна структура, яка дозволяє підтримувати постійну інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах;

7. відносна незалежність добре диверсифікованих ТНК від депресивних явищ в окремих галузях світової економіки.

Сучасні ТНК позитивно впливають на світову економіку через стимулювання раціонального розподілу всіх видів ресурсів; стимулювання розміщення виробництва; більш активного поширення нових товарів і технологій; посилення конкуренції на місцевих ринках; розширення міжнародного співробітництва.

UNCTAD під час своїх досліджень спирається на глобальну базу даних Orbis, яка узагальнює інформацію з понад 100 джерел і охоплює близько 80 мільйонів компаній. На основі репрезентативної вибірки бази даних Orbis були проаналізовані транснаціональні компанії, виявлено розподіл їх кількості в залежності від числа зарубіжних філій, які їм належать (табл. 2.4). До вибірки потрапили 320 тис. компаній, що мають принаймні одну філію закордоном [35, С.407].

Таблиця 2.4

Розподіл компаній за кількістю їх зарубіжних підрозділів, 2018р.

Кількість зарубіжних філій компаній	Частка компаній, %	Частка доданої вартості, %
1	66,5	4
2-5	21,7	6,7
6-20	9,8	10
21-100	1,3	20,2
101-500	0,6	28,1
>500	0,1	31,0

Джерело: [18].

Емпіричний аналіз, проведений на основі великої вибірки компаній, показав, що майже 70% з них мають тільки одну іноземну філію, і майже 90%

компаній мають менше 5 філій. Значна частка зарубіжних філій належить невеликій групі міжнародних компаній. Менше 1% ТНК мають понад 100 філій, але на них припадає понад 30% всіх зарубіжних філій і майже 60% доданої вартості компаній.

Результати дослідження показали, що до складу 100 найбільших структур увійшли 59 держав і 41 транснаціональна компанія. З цього випливає, що розмір найбільших ТНК світу можна порівняти з показниками багатьох держав, і ці компанії мають величезний вплив на світову економіку.

Найбільшою транснаціональною корпорацією в світі відповідно до представленого рейтингу можна визнати Walmart – це багатонаціональна корпорація роздрібної торгівлі в США, яка працює як мережа дисконтних універмагів та складських магазинів. Наступна ТНК – китайська електромережева корпорація State Grid (34 місце), яка випереджає показники ВВП таких держав як Південно-африканська республіка, Гонконг, Ірландія.

Також до найбільших компаній можна віднести: Sinopec Group, China National Petroleum, Royal Dutch Shell, Toyota Motor і та ін. Ринкова капіталізація деяких з ТНК дорівнює мільйонам доларів. Наприклад, Apple стала першою в світі компанією з ринковою капіталізацією в трильйон доларів, про що свідчили дані торгів на американській біржі NASDAQ у 2018р. Згодом ця сума дещо знизилася: за даними Bloomberg ринкова капіталізація Apple склала 812,6 млрд дол. та її несуттєво але перевищила капіталізація компанії Microsoft 812,93 млрд дол. [5; 30].

Американський журнал Forbes оприлюднив рейтинг Forbes Global 2000 - щорічний список з 2 тисяч найбільших публічних компаній світу. Видання включило до переліку компанії з річним доходом понад 40 трлн дол. Розподіл ТНК за належністю до країни представлено на рисунку 2.2. Особливістю цього рейтингу є те, що вперше з 2015 року Китай і США розділили місця топ-10 компаній рівномірно. Але США як і раніше домінують за кількістю компаній в загальному списку, на них припадає майже 30% від загального їх числа (575 компаній). Китай посідає друге місце - 309 компаній. У п'ятірку країн з

найбільшою кількістю представлених компаній увійшли також Японія, Великобританія і Південна Корея. Таким чином, найбільш розвинені країни світу є країнами базування відповідають найбільших ТНК [5].

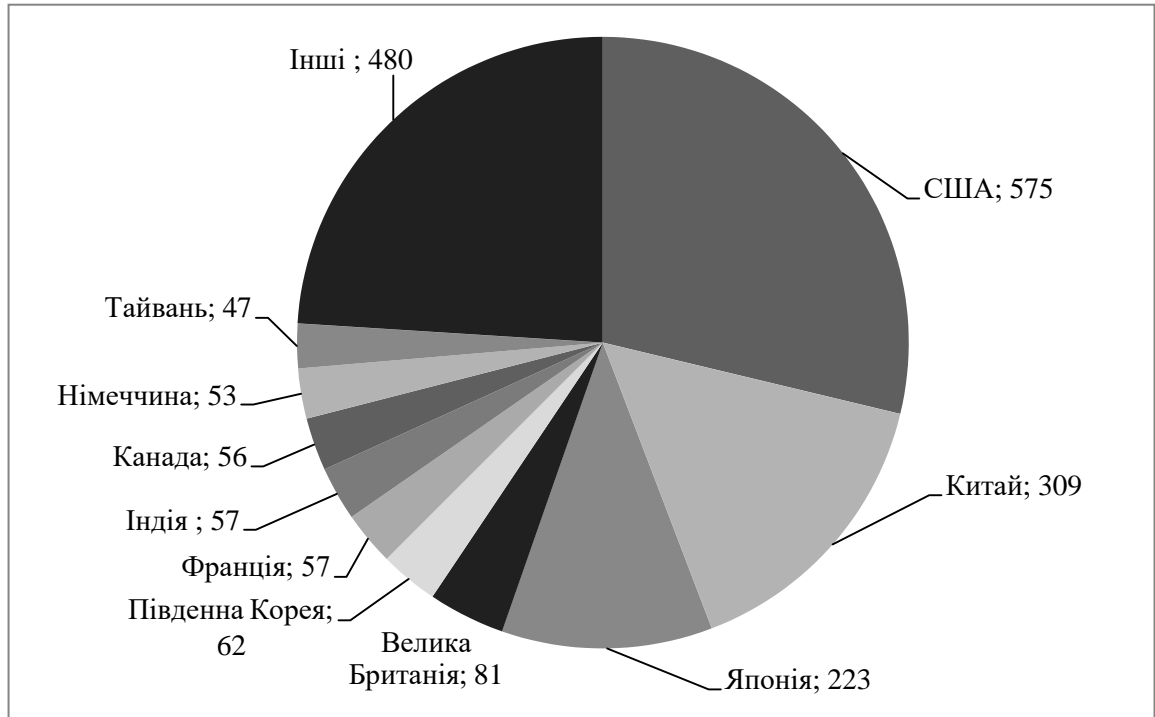

Рис. 2.2 Розподіл ТНК за належністю до країни, 2019р.

Джерело складено на основі:[5]

Як показав аналіз, у 2020 році у більшості компаній, що входять до списку Forbes Global 2000, ринкова вартість значно зменшилась порівняно з 2019 роком, а прибутки за перший квартал демонструють негативний вплив COVID-19. Однак не на всі компанії пандемія впливає негативно.

Найбільші гравці у сфері електронної комерції, включаючи Amazon, Alibaba та Walmart, збільшили прибутки завдяки зростанню покупок в Інтернеті (табл. 2.5). Також помітне зростання спостерігається у Zoom (1601 місце) і Slack (1990 місце) [30].

Таблиця 2.5

ТОП-10 найбільш публічних глобальних корпорацій, 2020р.

Ранг	Компанія	Країна	Продажі, трлн дол.	Прибуток, трлн дол.	Активи, трлн дол.	Ринкова вартість, трлн дол.
1	ICBC	Китай	177.2	45.3	4,322.5	242.3
2	China Construction Bank	Китай	162.1	38.9	3,822	203.8
3	JPMorgan Chase	США	142.9	30	3 139.4	291.7
4	Berkshire Hathaway	США	254.6	81.4	817.7	455.4
5	Agricultural Bank of China	Китай	148.7	30.9	3 697.5	147.2
6	Saudi Arabian Oil Company (Saudi Aramco)	Саудівська Аравія	329.8	88.2	398.3	1 684.8
7	Ping An Insurance Group	Китай	155	18.8	1,218.6	187.2
8	Bank of America	США	112.1	24.1	2,620	208.6
9	Apple	США	267.7	57.2	320.4	1 285.5
10	Bank of China	Китай	135.4	27.2	3 387	112.8

Джерело: [85]

Восьмий рік поспіль на першому місці залишається комерційний банк Китаю (ICBC) з активами понад 4,3 трлн дол. В десятку кращих потрапили державні банки «великої четвірки» Китаю. Американський JPMorgan Chase опустився на одну позицію і зайняв третє місце. Більшість компаній, включених в поточний список Global 2000 значно знизили свою капіталізацію і доходи в порівнянні з минулим роком пандемію коронавірусу. Найбільше втратили авіакомпанії - наприклад, American Airlines впала з 372 в списку до 967-го місця, втративши 2,2 млрд дол. доходу в першому кварталі 2020 року. Однак як зазначалось вище є ТНК які помітно зросли на тлі пандемії - наприклад, компанії зі сфери електронної комерції показали зростання завдяки збільшенню онлайн-покупок [30].

Щорічні обсяги продажів найбільших корпорацій й інші показники, що відображають їх масштаби, досягають значних величин. Наприклад, 2000

найбільших публічних компаній з 60 країн відповідно щорічному рейтингу Forbes Global 2000 за 2019 рік, в сукупності характеризуються такими показниками: 39,1 трлн дол. продажів, 3,2 трлн дол. прибутку, 189 трлн дол. активів і 56,8 трлн дол. ринкової вартості [30].

Аналізуючи масштаби діяльності міжнародних компаній, можна відзначити, що протягом останніх декількох десятиліть показники, що характеризують транснаціоналізацію виробництва, зростали швидше, ніж глобальний експорт і глобальний ВВП. З 1990 по 2019 рік обсяг продажів закордонних підрозділів ТНК зріс в 4,6 рази, а світовий ВВП в поточних цінах - в 23,4 рази. Розмір доданої вартості закордонних філій збільшився за цей період в 6 разів, сукупні активи в 18 разів, чисельність персоналу зарубіжних філій ТНК - в 3 рази. Обсяг продажів закордонних філій транснаціональних корпорацій в 2019 році склав 30,8 трлн дол., що в 1,5 рази більше глобального експорту [35, С.408].

На сучасному етапі у середньому 45% обсягу продажів ТНК – експорт. Міжнародна торгівля сировиною майже цілком знаходиться під їхнім контролем. Вони утримують 90% світової торгівлі пшеницею, кавою, кукурудзою, лісоматеріалами, тютюном, джутом і залізною рудою, 85% - міддю і бокситами, 80% чаєм, 75% - бананами ,натуральним каучуком і сировою нафтою.

Усі показники міжнародного виробництва ТНК (прями інвестиції, продажі, експортно-імпортні операції, зайнятість іноземних філіалів) зростають більш швидкими темпами, ніж світовий валовий продукт, світова торгівля або сукупна величина валових внутрішніх інвестицій усіх країн. Інші показники теж підтверджують цю тенденцію.

У високо розвинутих країнах іноземний капітал виробляє до 25% промислової продукції, в країнах, що розвиваються – 50% і більше. Так, в Пуерто-Ріко 80% промислової продукції виробляють компанії Сполучених Штатів, а загалом обсяг виробництва їхніх закордонних філій дорівнює обсягу виробництва в самих США. Щодо обсягу зарубіжних активів, то гігантський

американський конгломерат General Electric має понад 500 млрд дол. активів за кордоном, іноземні активи корпорації складають 70% від її загальних активів. Гігантами серед транснаціональних компаній є також компанії Exxon Mobil, BP, Royal Dutch Shell, Toyota, Total, GDF Suez, Vodafone, Enel, Telefonica, Chevron, E.ON, Eni, Nestle, Volkswagen, Siemens, Honda та ін. [14].

Основні галузі діяльності ТНК: банківсько-фінансова, нафтопереробна, фармацевтика та біотехнології, електронна і електротехнічна промисловість, автомобілебудівна і харчова промисловість, це найбільш прибуткові і високотехнологічні галузі. Саме транснаціональні компанії впливають на зміни у світовій галузевій структурі.

Через вплив транснаціональних корпорацій зростає кількість інвестицій у секторах послуг, особливо, телекомунікаційних, фінансових, побутових, галузях високих технологій, науко- і капіталомістких. Також починаючи з 2017 року спостерігається повернення до промисловості добування та переробки нафти і металів, що слід пов'язувати зі збільшенням потреб світової економіки в енергетичних ресурсах та металах. Необхідно зауважити, що пандемія коронавірусу знизила інвестиції у вищезазначені галузі.

Для виходу на нові ринки або збільшення своєї присутності транснаціональні компанії обирають злиття та поглинання вже існуючих компаній. При цьому ТНК отримують компанію з налагодженою структурою виробництва, менеджменту та маркетингу, що і забезпечує реалізацію конкурентних переваг в найкоротші терміни.

В процесі освоєння нових ринків активна інвестиційна діяльність ТНК несе не тільки переваги у вигляді створення нових робочих місць, забезпечення доступу до передових технологій та інше, але часто приховані загрози (наприклад, загрози забезпечення як інвестиційної, так і економічної безпеки в цілому) [10, С.960].

У таблиці 2.6 наведені найбільші угоди злиттів та поглинань за 2018-2019рр.

Таблиця 2.6

ТОП-10 найбільших угод М&А, 2018-2019 рр., млрд дол.

Ранг	Компанія, яка ініціювала злиття (поглинання), сфера діяльності	Компанія, яка була поглинена (сталася угода злиття), сфера діяльності	Сума угоди	Характеристика угоди
1	IBM Інформаційні технології	Red Hat Програмне забезпечення	34,0	Посилення власного «хмарного» бізнесу
2	Broadcom Напівпровідникова промисловість	CA Technologies Розробка програмного забезпечення	18,5	Для поліпшення софтверних рішень
3	SAP Програмне забезпечення	Qualtrics Програмне забезпечення	8,0	Об'єднання бекенд системи і даних про покупців
4	Microsoft Розробка програмного забезпечення	GitHub Веб-сервіс	7,5	Куплений сервіс для зберігання репозитаріїв з кодом
5	Salesforce Розробка програмного забезпечення	Mule Soft Розробка програмного забезпечення	6,5	Надання більше способів працювати з даними
6	Adobe Розробка програмного забезпечення	Marketo Розробка програмного забезпечення	4,7	Посилення підрозділів
7	SAP Розробка програмного забезпечення	CallidusCloud Розробка програмного забезпечення	2,4	Посилення фірмової системи ERP «хмарними» рішеннями
8	Cisco Телекомунікаційне обладнання	Duo Security Розробка «хмарних засобів»	2,3	Розробка програми для мобільних пристроїв в сфері безпеки
9	Twilio Комунікація	SendGrid Комунікація	2,0	Придбання сервісу для поштових розсилок
10	Vista Розробка програмного забезпечення	Arptio Сфера ІТ	1,9	Придбання послуги з управління хмарними активами

Джерело: складено на основі [61]

Як показав аналіз, сукупний обсяг всіх угод в 2018-2019 роках склав 87 млрд дол., при цьому більшість угод було здійснено в сфері виробництва, розробки програмного забезпечення та комунікацій [61].

Важливим фактором впливу транснаціональних корпорацій на тенденції розвитку міжнародної торгівлі є їх активна участь у інноваційних процесах. Вони володіють більш ніж 80% ліцензій і патентів на нову техніку, технологію і ноу-хау. Близько 75-80% загального об'єму наукових досліджень і розробок здійснюється в рамках ТНК. До найбільших корпорацій світу за витратами на НДДКР входять такі транснаціональні компанії, як Amazon, Alphabet, Volkswagen, Samsung, Intel Co, Microsoft, Apple, Roche, Johnson&Johnson та

інші (табл. 2.7). Це корпорації, які працюють у сферах, де інновації є найбільш затребуваними, зокрема в індустрії програмного забезпечення, фармацевтиці, автомобілебудуванні, електроніці.

Таблиця 2.7

Топ-10 корпорацій світу за витратами на НДДКР у 2018 році

№	Назва корпорації	Витрати на дослідження та розвиток (R&D), млрд дол.	Галузь діяльності корпорації
1	Amazon	22,6	роздрібна торгівля, хостинг
2	Alphabet	16,2	індустрія програмного забезпечення
3	Volkswagen	15,8	автомобілебудування
4	Samsung	15,3	електроніка, побутова хімія
5	Intel Co	13,1	електроніка, програмне забезпечення
6	Microsoft	12,3	індустрія програмного забезпечення
7	Apple	11,6	електроніка, інформаційні технології
8	Roche	10,8	фармацевтика
9	Johnson&Johnson	10,6	фармацевтика
10	Merck	10,2	фармацевтика

Джерело: складено на основі [12]

Аналіз показав, що найбільше на дослідження та розвиток (R&D) у 2018 році витратила корпорація Amazon (22,6 млрд дол.), далі корпорації Alphabet і Volkswagen (16,2 та 15,8 млрд дол.) [12].

Лідерами за витратами на науково-дослідні розробки є корпорації в таких галузях економіки, як обчислення та електроніка (22,5%), охорона здоров'я (21,7%), автомобілебудування (16%), програмне забезпечення та Інтернет (15,7%), а також промисловість (10,6%).

Отже, в цих галузях функціонують найбільші та найвпливовіші світові ТНК, також саме ці галузі є такими, що вимагають постійних інноваційних впливань (рис. 2.3).

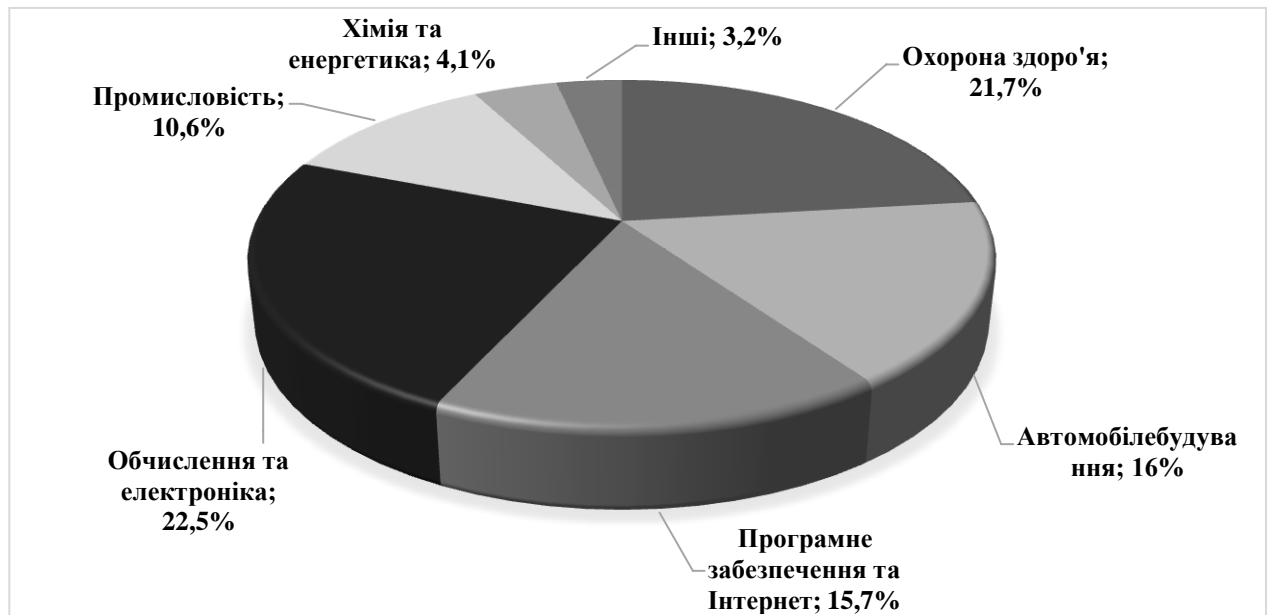

Рис. 2.3 Витрати корпорацій на НДДКР за галузями економіки, 2018р

Джерело складено на основі:[12]

Згідно з даними звіту 2017 Global Innovation 1000, витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки з кожним роком зростають, спад відзначений тільки в 2010 році і обумовлений світовою фінансовою кризою. В цілому за останні 10 років витрати на НДДКР 1000 найбільших компаній світу зросли в 1,5 рази, досягнувши в 2017 році 702 млрд дол., що, безумовно, свідчить про все більше залучення великих корпорацій в інноваційну діяльність [9, С.357].

Найпоширенішими інструментами правового захисту як для малого та середнього бізнесу, так і для транснаціональних компаній, є патенти, авторські права, товарні знаки, ноу-хау та комерційні таємниці. На частку середніх і великих компаній припадає 68-92% загальної кількості компаній-патентоутримувачів [85]. Передові позиції серед країн-заявників патентів посідають США, Японія, Німеччина, Республіка Корея, Франція, Великобританія. Надалі потік патентних заявок зростатиме з таких країн, як КНР та Індія.

В процесі реалізації інвестиційних стратегій транснаціональні корпорації беруть участь в трансформації сучасної глобальної фінансової системи, в тому числі використовуючи технології блокчейн [16]. Застосування блокчейн вирішує технологічно, а не юридично, проблеми подвійного витрачання, ідентифікації власника, виконання «розумних контрактів» та ін., зменшує витрати. Блокчейн-технології допускають транскордонний, глобальний обмін даними.

Основними суб'єктами міжнародного руху капіталу є транснаціональні банки. Показниками, що встановлюють статус транснаціональних банків та їх визначальну роль у світових фінансах, є частки активів і пасивів, пов'язаних з міжнародною діяльністю, а також частка прибутку, одержуваного банками від міжнародної діяльності.

Екстенсивний зростання транснаціональних банків здійснюється переважно шляхом злиттів і поглинань банків і інших фінансових інститутів як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Операції по злиттю і поглинанням сприяють концентрації фінансового капіталу і є передумовою прискорення інтеграційних процесів в міжнародній фінансовій системі. Серйозним стимулом для злиттів (поглинань) банків служить зростаюча диверсифікація їх діяльності (в тому числі і географічна), яка знижує загальний ризик операцій. В результаті злиття і поглинань збільшуються власний капітал і активи ТНБ, що дозволяє розширити масштаби їх операцій і підвищити мобільність перерозподілу наявних коштів [43, С.145].

2.3 Аналіз економічної діяльності транснаціональних корпорацій в Україні

Глобальні процеси, що відбуваються на світовому ринку зачіпають всі галузі економіки, де домінують транснаціональні корпорації. Присутність транснаціональних корпорацій в Україні є досить актуальним питанням, оскільки інтегруючись до світового співтовариства, нашій державі потрібно

зайняти певну позицію та виробити механізм взаємодії з учасниками світового ринку. Важливу роль відіграють інвестиції транснаціональних корпорацій, які можуть слугувати джерелом заповнення дефіциту зведеного платіжного балансу України.

Для оцінки тенденції діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України необхідно розглянути індекс транснаціоналізації економіки України (рис. 2.4).

Рис. 2.4 Індекс транснаціоналізації економіки України, %

Джерело складено на основі:[84]

Як показав аналіз, після зростання у 2010-2013 роках (+1,4 в.п.), індекс транснаціоналізації економіки України значно знизився у 2014-2015 роках (-3,2 в.п до рівня 2013 року) та продемонстрував відновлення у 2016-2018 роках (+0,5 в.п до рівня 2015 року), хоча і не досяг значень 2010-2013 років.

Динаміка індексу транснаціоналізації повторює тенденції діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України, коли після активного входу на ринок країни у 2010-2013 роках, ТНК почали скорочувати

присутність на внутрішньому ринку у 2014-2015 роках, з поступовим відновленням присутності у 2016 році. У 2017-2018 роках інвестиції в економіку України відновилися, а це означає зростання активів ТНК та обсягів продажів. Разом з цим, варто відмітити скорочення кількості працівників у зв'язку з автоматизацією та цифровізацією бізнесу транснаціональних компаній. Наприклад, АБІНБЕВ ЕФЕС Україна скоротила чисельність персоналу з 1875 до 1842 осіб за 2017-2018 роки, «КАРЛСБЕРГ Україна» з 1557 до 1464 осіб [84].

В Україні зафіксовано близько 7 тис. філій іноземних ТНК, тоді як у світі їх загалом приблизно 900 тис. Тобто частка України складає лише 0,8% від загальної кількості філій ТНК[63].

Аналізуючи галузеву структуру найбільше в першій сотні компаній паливно-енергетичного комплексу – 23, 12 металургійних і 11 аграрних компаній. Торговий бізнес представлений 13 компаніями, які займаються оптовою торгівлею, і 21 ритейлером. Нова економіка робить тільки перші кроки по списку: в ньому дві аутсорсингові ІТ-компанії. Сотня найбільших компаній збільшила в 2019 році свою виручку на 3%, проте це зростання досить умовне.

До основних галузей української економіки, які є найбільш привабливими для транснаціональних корпорацій можна віднести:

1. Харчова промисловість: Nestle (Швейцарія), Bunge Limited (США), Cargill (США), Kernel Holding SA (Люксембург), Carlsberg (Данія), Sun Interbrew (Бельгія), Mondelez International Inc. (США), McDonald's (США), Coca-Cola (США), PepsiCo (США), Groupe Lactalis (Франція), Bel Group (Франція), Danone (Франція), KFC (США).

2. Тютюнова промисловість: British American Tobacco (Великобританія), Japan Tobacco International (Японія), Philip Morris International (Швейцарія), Imperial Tobacco Group (Великобританія).

3. Торгівля: Metro Cash&Carry (Німеччина), Auchan Group (Франція), JYSK (Данія), Billa – REWE Group (Німеччина).

4. Фінансовий сектор: Raiffeisen Bank International (Австрія), BNP Paribas («Укрисіббанк») (Франція), ABN Holdings S.A. (Люксембург).

5. Страховий ринок: AXA Group (Франція), Vienna Insurance Group (Австрія), UNIQA Group (Австрія), «PZU SA» (Польща).

6. Телекомунікації: Deutsche Telecom (Німеччина), Telenor group (Норвегія).

7. Інші сектори економіки: Procter&Gamble – побутова хімія (США), Royal Dutch Shell – нафтогазова промисловість (Нідерланди - Великобританія), Toyota - машинобудування (Японія), Volkswagen AG - автомобільна промисловість (Німеччина) та інші.

Отже, на внутрішньому ринку України переважно діють ТНК з харчової і тютюнової промисловості, значно менше зі сфери торгівлі, фінансового і страхового секторів. У інших сферах економіки України функціонують окремі транснаціональні корпорації, такі як Procter&Gamble або Royal Dutch Shell. Оцінюючи шляхи проникнення ТНК на внутрішній ринок України можемо виділити наступні:

1. Імпорт – відкриття представництва – купівля української компанії (Nestle, Mondelēz International Inc., Danone та ін.).

2. Купівля діючого виробництва і інтеграція його у ТНК (British American Tobacco, Japan Tobacco International, Philip Morris International, Imperial Tobacco Group та ін.).

3. Побудова власного виробництва і вихід на внутрішній ринок України (McDonald's, Metro Cash&Carry, Volkswagen AG та ін.).

4. Імпорт - відкриття власного представництва (Sony, Panasonic, Hewlett - Packard та ін.).

Більшість транснаціональних компаній при проникненні на внутрішній ринок України намагається купити або діючу національну компанію, або працюючі виробничі потужності. Виходячи з вищевикладеного матеріалу в трійку галузей, які викликають найбільшу зацікавленість з боку ТНК є харчова промисловість України (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Характеристика ТНК, що діють у харчовій промисловості України

Назва українського підрозділу	Сфера діяльності	Рік входу	Виробничі потужності	Торговельні марки
ПАТ «Карлсберг Україна»	Вир-во пива, алкогольних та безалкогольних напоїв	1996	м. Запоріжжя, м. Київ та м. Львів	Славутич ICE, Львівське, Tuborg, Carlsberg, Baltika, Арсенал, Хмільне, Somersby, Квас Тарас, Zatecky Gus, Guinness, Harp, Kilkenny, Warsteiner, Grimbergen, Жигулівське, König Ludwig, Kronenbourg, Garage
ПАТ «САНІнБев Україна»	Вир-во пива	1996	м. Чернігів, м. Миколаїв, м. Харків	BUD, Stella Artois, Corona Extra, Staropramen, Leffe, Hoegaarden, Löwenbräu, Franziskaner, Taler, Chill, Beck's, Чернігівське, Рогань, Янтар, Жигулівське Оригінальне
ПрАТ «Монделіс Україна»	Вир-во шоколадної продукції, печива, цукерок, жувальної гумки	1994	Тростянецька фабрика ПрАТ «Монделіс Україна»	«Корона», Milka, «Ведмедик» «БАРНІ», TUC, «Belvita! Добрий Ранок!», «Люкс»; DIROL, HALLS, PICNIC
ТОВ «Нестле Україна»	Кулінарія, кава та напої, кондитерські вироби, продукти	1994	фабрика «Світоч», ТМ «Торчин», ТМ «Мівіна»	NESCAFÉ, Nesquik, Coffee-mate, Nuts, KitKat, Lion, Purina, Gerber, Bistrot, «Світоч», «Торчин» та «Мівіна»
Система Компаній Кока-Кола в Україні	Вир-во безалкогольних напоїв, соків та мінеральної води	1992	м. Львів, с. Велика Димерка, м. Запоріжжя	Coca-Cola, Coca-Cola Light, Fanta, Sprite, Schweppes, Rich, «Добрий», Rich Kids, Nestea, Burn, Gladiator, «ВонАqua»
Система компаній ПерсіСо в Україні	Вир-во безалкогольних напоїв, соків, молочної продукції, снєків та мінеральної води	1997	Харківський молочний комбінат, Київський молочний завод	Сандора», «Садочок», «Сандорик», Pepsi, 7UP, Mirinda, «Слов'яночка», «Агуша», Lipton Ice Tea, Lay's, «Хрустем», «Ессентуки», «Аква минерале»
Данопе-Юнімілк Україна	Вир-во молочної продукції	1998	«Данон-Дніпро», «Кремез»	Активіа, Актуаль, Актімель, Даніссімо, Маша та Ведмідь, Простоквашино, Растішка, Смішарики, Тьома, Живинка
ПрАТ «Тютюнова компанія «В.А.Т.-Прилуки»	Вир-во тютюнових виробів	1993	Прилуцька тютюнова фабрика	KENT, Rothmans, Pall Mall, Vogue, Dunhill, Lucky Strike, Capri, «Прилуки»
ПАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна»	Вир-во тютюнових виробів	1993	Кременчугська тютюнова фабрика	Winston, Camel, Mild Seven, Benson & Hedges, Silk Cut, Sobranie, Glamour, LD
ПрАТ «Філіп Морріс Україна»	Вир-во тютюнових виробів	1994	Тютюнова фабрика у с. Докучаєвське	Parliament, Marlboro, L&M, Chesterfield, Bond Street, IQOS

Джерело: [35]

Аналіз показав, що суттєву частку транснаціональних корпорацій у підгалузях харчової промисловості України. Транснаціональні компанії з виробництва молочної продукції займали у 2018 році 9,09% у виробництві

молочної галузі. На фоні незначного зростання обсягів реалізації какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів в Україні у 2016 році у вартісному виразі (були викликані виключно інфляційними процесами) обсяги реалізації таких продуктів ТНК зменшувались (-39,88%), що призвело до зменшення їх долі у підгалузі до 34,85% у 2016 році.

Таблиця 2.9

Динаміка та структура ТНК в підгалузях харчовій промисловості України
у 2014–2018 роках

ТНК /Підгалузь	2014 рік, млн грн.	2015 рік, млн грн.	2016 рік, млн грн.	2017 рік, млн грн.	2018 рік, млн грн.
Вир-во молочних продуктів	29684	33652	39972	51562	57639
ТНК підгалузі	4379	4894	3084	4900	5240
Вир-во какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	15391	14375	15539	33412	38995
ТНК підгалузі	9008	8103	5416	26170	30410
Вир-во чаю та кави	2970	4737	5287	5020	5197
ТНК підгалузі	362	424	391	-	-
Вир-во пива	11497	13147	14354	17370	20546
ТНК підгалузі	6357	7921	8794	10350	12800
Вир-во безалкогольних напоїв	7673	9793	11011	14502	16741
ТНК підгалузі	7165	8224	4340	14440	16430
Вир-во тютюнових виробів	14176	19672	16690	16741	26208

Джерело: складено на основі [35]

Аналіз показав, що у 2014 та 2015 роках, 2017–2018 роках частка транснаціональних корпорацій у підгалузі була більше 50%, що свідчить про їх визначальний вплив на галузь, то у 2016 році їх частка скоротилась до 34,85%. Наведена ситуація була викликана: специфікою ціноутворення транснаціональних компаній в підгалузі (преміум сегмент, сегменти з високими

та середніми цінами), зростанням конкуренції вітчизняних виробників (менші витрати на виробництво, логістику та ін.) та недоброякісною конкуренцією зі сторони вітчизняних виробників (зменшення ваги упаковки, додавання домішок та ін.).

Частка працюючих в ТНК з виробництва харчової продукції у кількості зайнятих в економіці України у 2010-2018 роках продемонструвала негативну динаміку (-0,07%). У 2010 році показник склав 7,81%, тоді як у 2018 – 6,8%. Зазначимо, що транснаціональні корпорації, які працюють у харчовій галузі промисловості мають високий рівень впливу на зайнятість в Україні [84].

Аналізуючи існуючі ТНК українського походження можна зауважити, що зроблені перші кроки, спрямовані на транснаціоналізацію українського бізнесу: здійснено перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності, купуються частки в іноземних компаніях, що веде до створення вертикально інтегрованих структур. Так, починаючи з 2015 року на різних рівнях розглядається можливість створення в енергетичній галузі державної вертикально інтегрованої компанії «Нафта України» на базі «Укрнафти», ЗАТ «Укртатнафта» і НПК «Галичина», що мала б у своєму складі 700-800 АЗС і контролювала б до 15% ринку світлих нафтопродуктів країни.

Певного рівня транснаціоналізації бізнесу домоглася корпорація «Індустріальний союз Донбасу». Основна увага при цьому приділяється побудові вертикально інтегрованих холдингів по ланцюжку «вугілля – кокс – метал». При цьому ІСД створює ТНК повного профілю, для чого компанія активно виходить на закордонні ринки, залучає нових партнерів, разом з іноземними фірмами бере участь у створенні консорціумів для просування на зовнішній ринок своєї продукції.

Фактично повний замкнений цикл металургійного виробництва, властивого транснаціональним корпораціям, має державний комбінат «Криворіжсталь». У галузі авіабудування потенційно можна віднести до транснаціональних компаній Харківський авіазавод і завод «ФЕД», у галузі енергообладнання – ВАТ «Турбоатом» і об'єднання «Електроважмаш»,

електроніки – Харківський електроапаратний завод, ВО «Моноліт», Харківський релейний завод тощо [22, С.66].

Окрім ТНК в Україні присутній великий бізнес, який за певними ознаками можна назвати транснаціональним (табл. 2.10). Сукупна річна виручка 100 найбільших приватних компаній України - 2,15 трлн грн, що складає 54% українського ВВП і приблизно дорівнює двомісячному обсягу продажів Walmart, світового ритейлера номер один. В той же час це в три рази більше виручки 100 найбільш великих державних підприємств, найбільшими з яких залишаються «Нафтогаз України» і «Укрзалізниця» [76].

Таблиця 2.10

ТОП-100 найбільших приватних компаній України в 2020 р. за версією
Forbes

№	Назва	Галузь	Виручка, млрд грн	Річний приріст виручки	Фінансовий результат	Кількість співробітників
1	«Метінвест»	Металургія	278	-14%	+ 8,8 млрд грн	66 000
2	АТБ	Рітейл	104,9	22%	+ 4,4 млрд грн	49 259
3	Kernel	Агро	93	-5%	+ 3,2 млрд грн	14 000
4	Fozzy Group	Рітейл	78,2	18%	- 5 млн грн	55 000
5	DTEK Energy	ПЕК	76,8	-15%	+ 1,8 млрд грн	44 000
6	«Арселор Міттал Кривий Ріг»	Металургія	62,4	-8%	- 2,3 млрд грн	19 991
7	МХП	Агро	53,1	26%	+ 5,6 млрд грн	28 000
8	«ТЕДИС Україна»	Оптова торгівля, FMCG	49,7	-3%	+ 356 млн грн	2 321
9	«Запоріжсталь»	Металургія	46,5	-21%	-4,3 млрд грн	12 200
10	«Еліцентр К»	Рітейл	45,7	10%	+ 3,7 млрд грн	25 325

Джерело: [76]

Найбільшу частку виручки, понад 40%, втратили газовидобувні «Укрнафтобуріння» і Burisma. В абсолютних цифрах найбільше зменшилися доходи у «Метінвест» (45 млрд грн.), DTEK Energy (14 млрд грн.) і «Запоріжсталь» (13 млрд грн.) [76].

У 2019 році компанії першої сотні заявили про приблизно 94 млрд грн. річного прибутку, найбільший отримали металурги - Ferrexpo (10 млрд грн.), «Метінвест», Південний ГЗК (по 9 млрд грн.) - і телеком-оператор «Київстар» (9 млрд грн.). До найбільш збиткових компаній увійшли сталеливарні підприємства: Дніпровський меткомбінат отримав 15 млрд грн. збитку, «Запоріжсталь» - понад 4 млрд грн. [76]

Найбільші компанії - це не тільки прибуток. На підприємствах працює близько 665 тис чол., це 4% зайнятого населення і 9% середньооблікової чисельності штатних працівників в Україні в 2019 році [76].

В Україні ТНК умовно розділилися щодо місцевого бізнесу на дві великі групи: компанії, які не мають реальних конкурентів серед місцевої промисловості (наприклад, виробник засобів гігієни Procter&Gamble або тютюнові компанії), і корпорації, чиї інтереси прямо співвідносяться з багатьма українськими підприємствами (виробники пиво-безалкогольної продукції, такі як «Кока-кола» і Sun Interbrew).

Проте реально конкурують між собою лише українські виробники - позиції транснаціональних корпорацій на ринку в більшості випадків залишаються непорушними. Це відбувається з декількох причин [56]:

По-перше, ТНК можуть собі дозволити нести збитки в окремо взятому регіоні за рахунок компенсації зростання доходів в інших іноземних філіях.

По-друге, транснаціональні корпорації забезпечують собі потужний юридичний і політичний імунітет проти «особливостей ведення» бізнесу в Україні.

По-третє, у них безперечні переваги в маркетингу і величезні рекламні можливості.

Найчастіше українські компанії лише копіюють у конкурентів зі світовим ім'ям оригінальні ідеї з просування товару. Можна прогнозувати, що ТНК в Україні не будуть мати проблем і надалі. У тютюновій промисловості монопольне становище «Філіп Морріс», «БАТ» та інших тютюнових гігантів може бути підірваний лише в результаті активних кампаній проти паління, до чого українське суспільство ще не готове. У секторі «фаст-фуд» серйозну конкуренцію «Макдональдсу» навряд чи складуть молоді українські компанії.

Згідно з підходом UNCTAD, окремі компанії України можуть бути віднесені до ТНК, основні з них наведено у таблиці 2.11. Хоча у 2015 р. UNCTAD до материнських компаній ТНК України зараховувала тільки одну – корпорацію «Індустріальний союз Донбасу». Підхід UNCTAD є широким, тому приналежність компаній до транснаціональних часто визначають за низкою допоміжних ознак. Типовими серед них є: виробництво товарів/послуг не менш ніж у 6 країнах; частка зайнятих у приймаючих країнах не менше 25%; не менше 25% іноземних активів; річний оборот не менше 1 млрд дол.; обсяг реалізації товарів/послуг за межами материнської компанії не менше 20% [18].

Таблиця 2.11

Бізнес-одиниці України, що згідно з підходом ЮНКТАД можуть бути зараховані до числа ТНК

Компанія	Підрозділи за країнами світу
Корпорація «Граніт» (будівництво)	Hafeera-Granit International W.L.L. (Бахрейн); Skonto Buve (Латвія); Eurus Capital (Польща); мальтійсько-українсько-італійська компанія «Малукіт» (Мальта)
Кондитерська корпорація «ROSHEN» (харчова промисловість)	Клайпедська кондитерська фабрика (Литва); Bonbonetti Choco Kft (Угорщина)
Корпорація «Індустріальний союз Донбасу» (металургія)	ISD-Huta Stali Chestochowa (Польща); ISD-Dunaferr (Угорщина)
«УкрАвто» (автомобілебудування)	Fabryka Samochodow Osobowych (Польща)
Group DG (хімічна промисловість)	АТ «Nitrofert» (Естонія)

Джерело: [22, С.68]

Незважаючи на високий тиск з боку іноземних багатонаціональних компаній в Україні присутні вітчизняні компанії, які згідно з методологією UNCTAD можуть бути зараховані до числа ТНК [22, С.67]:

1. «УкрАВТО» – транснаціональна автомобільна компанія. Найкрупніший в Україні виробник автомобілів, дистриб'ютор і постачальник сервісних послуг. Експортує автомобілі в країни СНД і далекого зарубіжжя. Виробляє, імпортує й експортує легкові автомобілі ЗАЗ, Mercedes-Benz, Chrysler, Jeep, Dodge, Opel, Chevrolet, Toyota, Nissan, Renault, Daewoo, Lada, Landmark, Chery, грузовики і автобуси I-Van, ТАТА, JAC, Dong Feng.

До складу корпорації «УкрАВТО» входять: заводи з виробництва автомобілів – два в Україні і два в Польщі (у тому числі український ЗАЗ і польський FSO); заводи з виробництва комплектуючих – 10 в Україні і 12 у Польщі; автосалони і пункти продажів - 400 в Україні і 76 у Польщі; сервісні центри - 222 в Україні і 192 в Польщі.

2. Корпорація «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД) входить до числа найбільших транснаціональних компаній, що займають ключові позиції у виробництві сталі Центрально- і Східно-європейського регіону. З виробничою потужністю понад 10 млн. т сталі в рік металургійна група корпорації перебуває в трійці лідерів сталеливарної промисловості України, а також входить до числа 30 найбільших металургійних компаній світу за версією Міжнародного інституту чавуну і сталі. Підприємства групи ІСД здійснюють поставки порядку трьом тисячам клієнтів у понад 40 країн світу. ІСД інвестує засоби в ринки Східної і Центральної Європи, що розвиваються, – Україну, Польщу, Угорщину, Чехію.

3. Кондитерська корпорація ROSHEN – лідер національного ринку кондитерський виробів. Близько 25% всіх українських солодоців випускається на фабриках підприємства – Київській, Вінницькій, Маріупольській і Кременчуцькій. У 2006-му – Клайпедська кондитерська фабрика (Литва). В асортименті корпорації – понад 200 видів цукерок, шоколаду, карамелі, печива, вафель, мармеладу і тортів. Корпорація працює з 40 дистриб'юторами в Україні

і 100 – в країнах СНГ. Продукція експортується до Казахстану, Узбекистану, Молдови, Естонії, Латвії, Литви, США, Канади, Німеччини та Ізраїлю. Кількість працівників корпорації – 240 чоловік. Кількість працівників на кондитерських фабриках: Київській – 3500, Вінницькій – 2270, Маріупольській – 1160, Кременчуцькій – 985. На молочному комбінаті «Бершадь молоко» – 415. В логістичному центрі – 375. Водночас із корпораціями і підприємствами «Богдан», «Агропродінвест», «Ленінська кузня», ISTA, «Укравтозапчасть», «Рідна марка», «5 канал» та іншими активами корпорація ROSHEN входить до складу Групи «Укрпромінвест» [38].

У сфері послуг великого значення набуває банківський сектор. На початку 2017 року в Україні діяло, за даними Державного комітету зі статистики, понад 15 банків з іноземним капіталом. Їхня власність оцінюється в 30–32 млн дол., що становить близько 4-5% загальної суми банківських капіталів. Таким чином, за існуючої великої кількості поглядів щодо включення України в транснаціональні світогосподарські зв'язки безсумнівно те, що державі, що знаходиться на перехідному етапі і відчуває дефіцит капітальних ресурсів, а також обмеженість міжнародних економічних зв'язків, необхідно приділяти першочергову увагу максимальному використанню сучасних тенденцій міжнародного економічного розвитку.

Треба також звернути увагу на стратегічні альянси, які не нові для України. Так, першим спільним підприємством, подібним до сучасних стратегічних альянсів, зокрема за критерієм участі транснаціональних компаній, було радянсько-англійське спільне підприємство, утворене у 1988 р. за Угодою між Головним аптечним управлінням Міністерства охорони здоров'я УРСР та компанією Tambrands Ltd. (світовий виробник засобів особистої гігієни для жінок). Реалізація співпраці низки українських компаній зі світовими транснаціональними компаніями часто набуває окремих критеріїв стратегічних альянсів, хоча український партнер представлений не ТНК, а потужною вітчизняною бізнес-структурою. Галузями поширення стратегічних

альянсів в Україні є автомобілебудування, металургія, фармацевтика, харчова та хімічна промисловість, страховий та фінансовий сектор [28].

Співробітництво вітчизняного бізнесу з іноземними транснаціональними компаніями через формування стратегічних альянсів супроводжується низкою переваг: доступ національних компаній до ресурсів та нових ринків, завантаження виробничих потужностей та забезпечення обсягів виробничої діяльності, інтеграція у світову економіку та систему світогосподарських зв'язків, доступ до технологій, інновацій (переважно сфери управління), досвіду та сучасної практики ведення бізнесу.

Але отримання максимальних синергетичних ефектів унеможлиблюється за рахунок відставання у технологічності та розвитку вітчизняних бізнес-структур від світових ТНК-лідерів. Це зумовлює й той факт, що часто співпраця для української сторони є стратегічно важливою, а для ТНК – ні. Формування стратегічних альянсів стримується негативними чинниками розвитку національної економіки України. Основними з них є: бюрократія, корупція, недосконалість законодавства та судової системи, потенційні можливості до маніпуляцій, що здійснюють негативний вплив на економіку. Ці чинники зумовлюють і негативні ефекти від реалізації співробітництва у межах стратегічних альянсів.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного аналізу впливу ТНК на розвиток міжнародної торгівлі, можна зробити висновки. По-перше міжнародна торгівля дуже концентрована. Трохи більше від половини глобального експорту-імпорту як товарів, так і послуг припадає на 10 країн: Китай, США, Німеччину, Великобританію, Японію, Францію, Нідерланди, Гонконг, Корею та Італію. До того ж у 2020 році світова економіка зіштовхнулася з небаченим до цього викликом - пандемією Covid-19, яка суттєво впливає на обсяги торгівлі товарами та послугами. Більшість країн світу запровадили торговельні

обмеження, які, з одного боку, негативно вплинули на прибуток кожної окремої держави, але з іншого боку, вони спрямовані на збереження національних ресурсів.

По-друге, транснаціональні корпорації контролюють більше 50% світового промислового виробництва, понад 2/3 світової зовнішньої торгівлі, міжнародна торгівля сировиною майже цілком знаходиться під їхнім контролем. Вони утримують 90% світової торгівлі пшеницею, кавою, кукурудзою, лісоматеріалами, тютюном, джутом і залізною рудою, 85% - міддю і бокситами, 80% чаєм, 75% - бананами, натуральним каучуком і сировою нафтою. Важливим фактором впливу ТНК на тенденції розвитку міжнародної торгівлі є їх активна участь у інноваційних процесах. На частку транснаціональних компаній припадає 90% прямих іноземних інвестицій в світі. Транснаціональні корпорації є лідерами в багатьох галузях, збільшуючи свої масштаби за рахунок великої мережі філій і великого спектра вироблених товарів і послуг, реалізуючи можливості в сфері науково-технічних і дослідно-конструкторських розробок. Сучасні ТНК - найбільші виробники та інвестори, які змінюють не тільки структуру і географію, а й логістику світового виробництва товарів, робіт, послуг, підсилюючи свої позиції в системі світогосподарських зв'язків.

По-третє, в Україні зафіксовано близько 7 тис. філій іноземних ТНК, тоді як у світі їх загалом приблизно 900 тис. Тобто частка України складає лише 0,8% від загальної кількості філій ТНК. На внутрішньому ринку України переважно діють ТНК з харчової і тютюнової промисловості, значно менше зі сфери торгівлі, фінансового і страхового секторів. Саме ці галузі забезпечують швидкий обіг капіталу та невисокі комерційні ризики. Економіка України приваблює іноземних інвесторів природно-сировинною базою, відносно дешевою робочою силою та високим технічним рівнем підготовки спеціалістів

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

3.1 Конкурентні переваги ТНК в міжнародній торгівлі

Період функціонування транснаціональних корпорацій (починаючи з середини 1990-х рр. - по теперішній час) експерти Організації об'єднаних націй визначають як етап п'ятого покоління ТНК, які за фінансовою та економічною могутністю стали незалежними суб'єктами в світовій економіці поряд з національними економічними системами і деякими державами.

Після початку фінансово-економічної кризи 2008 року багато хто з економістів стали говорити про закінчення епохи глобалізації і завершення етапу активної експансії ТНК. Керівництво більшості розвинутих країн та країн, що розвиваються почали проводити протекціоністську політику, звинувачуючи відкритість ринків і транснаціональні компанії у існуючих економічних проблемах, але після початку відновлення світової економіки стало зрозумілим, що загальна модель світової економіки не змінилась, а тільки змінилась розстановка сил між окремими групами країн.

Кількість транснаціональних (глобальних) корпорацій в світі постійно зростає. Якщо в 1969 році в світовій економіці налічувалося 7 тис транснаціональних компаній, то у 2018 році за даними ЮНКТАД кількість транснаціональних компаній зросла до 85 тис., при цьому число керованих цими компаніями відділень зросла більш ніж в 20 разів. Забезпечення зростання показників після 2010 року суттєво ускладнилося для багатьох ТНК. В результаті глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. виник новий бізнес ландшафт, який схильний до невизначеності [13, С.229]. При цьому продовжується реструктуризація світової економічної системи, яка істотно вплинула на транснаціональні компанії [15].

На кожному етапі причини розвитку транснаціональних корпорацій дуже

різні, проте всі вони певною мірою пов'язані, насамперед, з недосконалою конкуренцією, бар'єрами на шляху розвитку міжнародної торгівлі, валютним контролем, значними транспортними витратами, відмінностями у податковому законодавстві різних країн. Відтак головною причиною стрімкого розвитку ТНК є прагнення до високої конкурентоспроможності та ефективності їх діяльності порівняно з іншими компаніями [23, С.38].

Серед головних конкурентних переваг, які є основою ефективної діяльності транснаціональних корпорацій виділяють [23, С.37]:

- безперешкодне володіння і доступ до природних ресурсів, капіталу і результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт по всьому світу;

- горизонтальну диверсифікацію в різні галузі або вертикальну інтеграцію за технологічним принципом в рамках єдиної галузі, що забезпечують в обох випадках економічну стабільність і фінансову стійкість ТНК;

- можливість вільного вибору при розміщенні підприємств компанії в різних країнах з урахуванням розмірів їх національних ринків, темпів економічного зростання, цін, доступності економічних ресурсів, а також політичної стабільності;

- низьку вартість фінансових ресурсів завдяки ширшим можливостям їх залучення;

- економію на масштабах підприємства;

- можливість використовувати в інтересах ТНК державну зовнішньоекономічну політику в різних країнах;

- можливість за рахунок прямих інвестицій долати різні бар'єри на шляху до збільшення обсягів експорту своїх товарів на ринок тієї або іншої країни;

- безперервну інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативно направляти потоки капіталів у ті країни, де складаються сприятливі умови для отримання максимального прибутку;

– доступ до кваліфікованих кадрів і фактично необмежені можливості по їх селекції.

Саме ці переваги дають можливість ТНК стрімко розвиватися та бути конкурентоспроможними порівняно з іншими компаніями.

Транснаціональні корпорації широко застосовують великі трансграничні угоди по злиттю і поглинанню, що веде до перерозподілу сфер впливу між провідними компаніями і зміни конкурентного становища на ринках. Злиття і поглинання є ключовим джерелом конкурентної сили транснаціональних компаній. Вони дають можливість швидкого формування інвестиційного портфеля локальних активів в різних державах. В свою чергу це дає можливість отримати нові джерела сировини, освоєння нових стадій виробничого процесу і нових ринків збуту.

Прикладами компаній, які активно використовують цю форму отримання конкурентних переваг є: BP (Великобританія, нафтова галузь), Exxon Mobil, Chevron Texaco, Conoco Philips (США, нафтова галузь), General Electric (США, конгломерат), Glaxo Smith Kline (Великобританія, фармацевтична промисловість), Cisco Systems, IBM, Apple (США, електронна промисловість), Nestle (Швейцарія, харчова галузь). ТНК приділяють особливу увагу поглинанню компаній, які володіють інноваційними розробками або технологіями.

Серед європейських компаній, які отримали конкурентні переваги шляхом злиття, в першу чергу варто виділити французькі ТНК (у Франції 3 місце після США): Total, Sanofi-Aventis, GDF Suez, LVMH, EDF, L'Oreal, France Telecom, а також такі найбільші транснаціональні банки, як BNP Paribas і Societe Generale. Більшість з них утворилося шляхом злиття великих самостійних компаній або поглинання однієї великою компанією іншої [83].

Основними суб'єктами міжнародного руху капіталу є транснаціональні банки. Показниками, що встановлюють високий рівень конкурентоспроможності транснаціональних банків і визначають їх роль у світових фінансах, є частки активів і пасивів, пов'язаних з міжнародною

діяльністю, а також частка прибутку, одержуваної банками від міжнародної діяльності. Екстенсивне зростання транснаціональних банків здійснюється переважно шляхом злиттів і поглинань банків та інших фінансових інститутів як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках.

Операції по злиттю і поглинанням сприяють концентрації фінансового капіталу і є передумовою прискорення інтеграційних процесів в міжнародній фінансовій системі. Стимулом для злиттів (поглинань) банків служить зростаюча диверсифікація їх діяльності (в тому числі і географічна), яка знижує загальну ризикованість операцій та підсилює конкурентоспроможність. В результаті злиття і поглинань збільшуються власний капітал і активи ТНБ, що дозволяє розширити масштаби їх операцій і підвищити мобільність перерозподілу наявних коштів.

Таким чином, за допомогою злиттів та поглинань ТНК/ТНБ отримують можливість оперативної і ефективно входити на важливі для них ринки, досягають більшої стійкості, залучають фінансові ресурси на кращих умовах. Слід відзначити, що всередині транснаціональних компаній спостерігається постійний процес перерозподілу активів між дочірніми компаніями.

Для посилення конкуренції транснаціональні корпорації також використовують стандартизацію попиту. Транснаціональні корпорації, розташовані в Європейському Союзі і США, працювали в умовах поступового формування єдиної світової культури споживання, єдиного світогляду і поведінки. Вони стандартизують умови роботи на різних ринках, в той же час глобалізація каналів руху товару також прискорює процес консолідації. Однак, інакше поведуться транснаціональні корпорації в ряді країн, які найбільш динамічно розвиваються, наприклад, Китай, Індія, Бразилія, Аргентина тощо. Нові транснаціональні корпорації включаються в боротьбу за частку міжнародної торгівлі, використовуючи свої додаткові конкурентні переваги в порівнянні з великими конкурентами з Євросоюзу і США (кастомізований продукт, методи персоналізованого маркетингу).

До ТНК, які ефективно використовують можливості стандартизованого попиту можна віднести високо-технологічні: Hewlett-Packard, Apple, Nokia, Dell, Intel, Cisco Systems, Lenovo, Acer, Huawei, Hong Hai, IBM, Sony, Flextronics, Canon, Microsoft, Samsung, General Electric, Boeing та ін.

Надзвичайно велике значення для конкурентоспроможності промислових транснаціональних корпорацій має розробка і виведення на ринок нових товарів і послуг. Нововведення і здатність до їх впровадження стають найважливішою умовою довгострокової конкурентоспроможності ТНК. У глобальній економіці дуже важливим для міжнародної конкурентоспроможності компаній є доступ до глобальних джерел знань, інновацій, ноу-хау. Прикладами успішних конкурентоспроможних транснаціональних інноваційних компаній є такі корпорації: Apple, Google, 3M Corporation, Microsoft, IBM, Cisco, Boeing, BMW, Siemens тощо.

У боротьбі за ринки збуту транснаціональні корпорації започаткували новий підхід, заснований на стратегії лідерства у витратах, в поєднанні з виробничо-технологічною системою, яка базується на поєднанні власного виробництва та аутсорсингу. Даний підхід став можливим завдяки інтернаціоналізації операцій і створення глобальних ланцюжків доданої вартості. За допомогою ефективного поєднання власного виробництва та аутсорсингу ТНК здатні максимально скоротити витрати на випуск товарів і надання послуг.

Подібна модель виробництва і логістики заснована на спеціальних глобальних компетенціях транснаціональних компаній у вигляді унікальних знань і ноу-хау, інтенсивному застосуванні найсучасніших інформаційних і комунікаційних технологій. Крім того, така модель дозволяє ТНК звільнитися від багатьох нерентабельних операцій і зосередитися на найбільш прибуткових, перспективних сферах діяльності.

Виробництво і логістика передаються ретельно відібраному колу партнерів, які здійснюють електронні комунікації з ТНК і розглядаються нею як частина виробничого ланцюжка. Такі корпорація, як Cisco Systems, Motorola,

Apple, Sun, Nokia, реалізують операційну стратегію «вниз за течією», яка передбачає відмову від послуг дилерів, прями продажі й виробництво під замовлення, тісну кооперацію з постачальниками на основі аутсорсингу. На зміну вертикальної інтеграції, коли контроль і координація здійснюються виходячи з прав власності, приходять координація і контроль за допомогою інформації [1, С.33].

В останнє десятиліття ХХІ століття транснаціональні корпорації відмовляються від вертикальної інтеграції виробничої діяльності на користь горизонтальної. До 2000-х років диверсифікація і вертикальна інтеграція були одними з найважливіших форм отримання конкурентних переваг, починаючи з 2010 року в зв'язку з ростом конкуренції на ринку напівфабрикатів і комплектуючих деякі транснаціональні компанії (в основному з високотехнологічних галузей) стали використовувати горизонтальну інтеграцію виробничої діяльності.

Однак найбільші ТНК нафтогазової, чорної, кольорової металургії, гірничорудної, хімічної галузей, такі, як нафтові Exxon Mobil, BP, Royal Dutch Shell, Chevron, Total, Conoco Phillips, гірничорудні BHP-Billiton, RioTinto, металургійні ArcelorMittal, TataSteel в силу специфіки виробничих процесів і можливості отримання великих ефектів масштабу продовжують використовувати вертикальну інтеграцію як форму отримання конкурентних переваг. Одним з позитивних прикладів реорганізації виробничого ланцюжка на основі горизонтальної інтеграції та контрактного виробництва є стратегічна переорієнтація розвитку компанії IBM з виробництва комп'ютерів на повний комплекс послуг в сфері інформаційних технологій.

В умовах коронакризи все більшого значення для конкурентоспроможності ТНК набувають створення «хмарних» корпоративних мереж. Відбувається активна участь транснаціональних компаній у формуванні глобальних інноваційних структур, при яких посилюється значення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок і відбувається збільшення частки нематеріальних активів в їх капіталі. Сучасні структури управління

транснаціональних компаній побудовані на базі внутрішньо корпоративних комп'ютерних систем, що дозволяють об'єднати зусилля раніше роз'єднаних підрозділів (бізнес-одиниць, бізнес-сегментів).

Концепція «обчислювальних хмар» є найперспективнішою інформаційною технологією, яку можна використовувати в цілях розширення ринків збуту транснаціональних компаній, виходячи з економічної вигоди для кінцевого споживача, забезпечуючи ефективність використання інструментів інтернет-маркетингу. У свою чергу, інтернет-маркетинг стає ключовим інноваційним інструментом в загальній маркетинговій стратегії ТНК на зовнішньому ринку. Сталий розвиток і економічне зростання сучасних транснаціональних компаній буде безпосередньо пов'язаний з розвитком інформаційних потоків, які базуються на інноваційному розвитку економіки і формують конкурентоспроможність корпорацій. Транснаціональні компанії у своїй діяльності все ширше використовують такі особливості мереж, як здешевлення і прискорення обміну інформацією, зниження витрат, відкритість і швидке поширення, високий рівень захищеності даних.

Міжнародні стратегічні альянси, як форма підвищення конкурентоспроможності транснаціональних корпорацій не втрачають своєї актуальності. Даний метод є стратегією поведінки транснаціональних корпорацій, яка складається з інтернаціоналізації і підвищенні рівня спеціалізації. В результаті зростає участь транснаціональних компаній в горизонтальних альянсах, в тому числі багатосторонніх, що значно укріплює їх позиції і приводить до створення в окремих галузях альянсових мереж за участю ТНК.

Таким чином, між партнерами в стратегічних альянсах налагоджена гнучка система взаємодії, проте кожна компанія із партнерів альянсу продовжує зберігати свою індивідуальність. Транснаціональні компанії об'єднали показники діяльності, через що зростає їхня співпраця по різних напрямках. Наприклад, виробнича інтеграція привела до використання загальних платформ, комплектуючих, а також виробничих потужностей партнерів для

спільних проектів в тих країнах, де незалежне виробництво є економічно недоцільним. Історія показує успішні приклади об'єднання збутових мереж і технічних центрів «Renault» в Західній Європі, Бразилії, Аргентині та Кореї, «Nissan» - в Японії, Австралії, Індонезії та Китаї. Прикладами поєднання конкуренції і співробітництва є численні угоди про кооперацію підприємств - прямих конкурентів в інформаційній галузі, наприклад, Microsoft і Oracle, Dell і IBM [1, С.35-36].

Використання технологій, таких як Big Data і Mashing Learning, дозволяє ТНК більш ефективно застосовувати потоки даних. Фінансові можливості транснаціональних корпорацій дозволяють купувати великі дані у інших компаній. Mashing Learning дозволяє використовувати машинні технології для прийняття різних рішень (розпізнавання емоцій по фото, розпізнавання статі респондента по іншим відповідям, системи кредитного скорингу та багато іншого). Вдалий приклад показує американська Alphabet (Google до 2015 р). За допомогою машинного навчання пошукова система Google, аналізуючи пошукові запити безлічі користувачів, пропонує контекстну рекламу.

Для більшості транснаціональних компаній науково-технічний потенціал і активна інноваційна діяльність є їх конкурентною перевагою, за рахунок якої вони розширюють свою частку на ринку товарів і послуг, залучаючи до себе все більшу аудиторію. Для ТНК більш ніж отримання негайного і максимального прибутку, важливим є можливість використання умов країн-реципієнтів для зміцнення своїх конкурентних переваг на міжнародній арені. Їх розвиток на початковому етапі може вимагати істотних витрат, але в перспективі має гарантувати такий же дохід. Компанії, яких приваблює швидкий прибуток, як правило, не розраховують на рішення своїх стратегічних завдань в країні-реципієнті з опорою на її економіку.

З урахуванням впливу ТНК на економіку країни, що приймає, від вибору і застосовуваної стратегії залежить подальший розвиток тієї чи іншої країни. В процесі реалізації інвестиційних стратегій транснаціональні корпорації беруть участь в трансформації сучасної глобальної фінансової системи, в тому числі

використовуючи технології блокчейн. Застосування блокчейн вирішує технологічно, а не юридично, проблеми подвійного витрачання, ідентифікації власника, виконання «розумних контрактів» та ін., зменшує витрати. Блокчейн – технології, які допускають транскордонний, глобальний обмін даними.

Трансформація ТНК в умовах економічної невизначеності потребує модифікації факторів їх конкурентного розвитку, що виражається в наступному [29, С.20]:

- конкуренція між транснаціональними компаніями стає багатоаспектною і багаторівневою, що охоплює в першу чергу міжфірмову кооперацію ТНК з метою підвищення якості продукції, передові науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки, розробку інноваційних товарів, використання бар'єрів доступу на ринок;

- конкуренція відбувається шляхом здійснення злиттів і поглинань, які, в свою чергу, необхідні великим корпораціям для реалізації непрофільних активів з метою залучення нових, часто нематеріальних активів в процес виробництва і збуту;

- відбувається загострення конкуренції між ТНК через стандартизацію попиту на товари і послуги в світовій економіці, а також ринкову невизначеність і взаємозалежність ринків;

- важливими показниками рівня конкурентоспроможності ТНК є їх частка на глобальному ринку з найважливішими і високоприбутковими товарами та послугами; висока ринкова капіталізація; найвищий прибуток в розрахунку на одного працівника компанії.

Транснаціональне виробництво впливає на розвинені промислові економіки і країни, що розвиваються. ТНК є основними дійовими особами, які організовують перенесення середньо- і низькотехнологічних виробництв з передових індустріальних країн в країни, що розвиваються. Більшість країн, що розвиваються були інтегровані в глобальні виробничі системи саме завдяки діяльності транснаціональних компаній.

Транснаціональні корпорації в питаннях економічного управління та впливу на розміщення виробництва та інвестицій, технологічних інновацій і ноу-хау за ступенем впливу можуть зрівнятися з окремими національними державами. Корпорації активно створюють галузеві асоціації та таким чином вибудовують взаємодію з урядами, щоб впливати на архітектуру національного, регіонального та глобального регулювання. Транснаціональним компаніям вдається мінімізувати державне регулювання і розширювати свій політичний вплив за рахунок отримання доступу до найвищих рівнів прийняття рішень (на рівні національних урядів, а також на рівні СOT та інших багатосторонніх міжнародних організацій) для реалізації своїх корпоративних цілей.

Більш того, транснаціональні корпорації значно впливають на міжнародну торгівлю, оскільки охоплюють більший політико-економічний простір, ніж національні уряди. Незважаючи на це, уряди країн залишаються головними суб'єктами влади в рамках національних кордонів, хоча, в деяких питаннях їм доводиться рахуватися з інтересами найбільших транснаціональних компаній. Відносини між ТНК і державою приймають форму співпраці, а не контролю. На міжнародному рівні, хоча транснаціональні компанії впливають на глобальне регулювання, проте вони також не можуть безперешкодно диктувати свої умови, оскільки створюються міжнародні інститути і механізми контролю за їх діяльністю.

Транснаціональні корпорації як найбільші виробники багатства і потужні суб'єкти глобальної політичної економіки, дійсно, все більше впливають на політику держав. Коли фірми залишалися в національних кордонах, вони поклалися на державу, яка представляла їхні інтереси на міжнародному рівні. Однак тепер транснаціональні корпорації стають важливими суб'єктами глобальної політичної економіки, і часом їх вплив може бути більше, ніж вплив держав. Держави все частіше беруть участь в переговорах з ТНК з метою залучення іноземних інвестицій. Державам з розвиненою економікою та економікою, що розвивається все частіше потрібно співробітництво з

транснаціональними компаніями для досягнення економічних, політичних і соціальних цілей.

Спроба контролювати діяльність корпорацій за допомогою політики державного регулювання може бути складною і ризикованою, враховуючи, що можливості, пропоновані іноземними інвесторами, можуть бути важливою частиною економічного планування і зростання. Тому держави намагаються знайти баланс між залученням і заохоченням інвестицій і необхідністю підтримувати соціальні цілі та просувати національні інтереси. У цих нових умовах держави як і раніше зберігають територіальний контроль, а корпораціям потрібен доступ до території для здійснення своєї підприємницької діяльності [44, С.330].

3.2 Передумови транснаціоналізації національної економіки

Характерною тенденцією діяльності транснаціональних корпорацій є активний пошук можливостей для розміщення прямих іноземних інвестицій із нижчими витратами, зокрема за рахунок низького рівня заробітної плати й розширення зарубіжних ринків. Ця тенденція зумовлена тим, що в сучасній світовій економіці одним з наслідків глобального економічного спаду стало посилення міжнародної конкуренції. Таким чином, з одного боку, філії ТНК, які зорієнтовані на експорт, позитивно впливають на сальдо торговельного балансу приймаючих країн, з другого - у країнах з перехідною економікою їхнім головним мотивом є можливість за відносно низьку ціну придбати в процесі приватизації найбільш ліквідні підприємства, а також використати такі конкурентні переваги, як порівняно низька вартість кваліфікованої робочої сили, електроенергії та інших ресурсів.

Основний тренд розвитку ТНК зберігається навіть в умовах пандемії коронавірусу і загальної економічної невизначеності – пряме іноземне інвестування (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Фактори розвитку прямого іноземного інвестування
для приймаючої країни**

Привабливість ПП	Стримуючі фактори
збільшення в країні виробничих потужностей і ресурсів поширення передової технології й управлінського досвіду, підвищення кваліфікації трудових ресурсів	імпортовані ресурси працюють задля окупності та отримання прибутку, який потім репатріюється; у довгостроковому контексті вплив ресурсів через репатріацію прибутку має перевищувати величину первинних вкладів
мобілізація і продуктивніше використання національних ресурсів	цілі іноземного інвестора можуть не збігатися з національними; наявна дискримінація національного сектора, яка посилюється правовими заходами макроекономічного стимулювання іноземних інвестицій
стимулювання конкуренції і пов'язаних з нею позитивних явищ (підрих позицій місцевих монополій, зниження цін і підвищення якості продукції, що заміщує як імпорт, так і застарілі вироби місцевого виробництва)	підприємства з ПП як канали передачі технологій часто стають відносно закритими анклавами у національній економіці, слабо пов'язаними з іншою її частиною, на яку, проте, падають витрати із забезпечення функціонування анклавів
підвищення попиту та ціни на національні (місцеві) фактори виробництва	передавання частини науково-дослідних робіт приймаючій країні відображається переважно в низькотехнологічних галузях
збільшення бюджетних надходжень у вигляді податків на діяльність міжнародних спільних підприємств	ПП можуть вступати в змову з олігополією, що діє на місцевому ринку (або ще гірше - монополією), а також мати стримуючий вплив на національне підприємництво, поглинаючи фінансові нагромадження в місцевій та іноземній валютах
за слабого контролю за використанням держпозик перенесення інвестиційного ризику на іноземних інвесторів, які самостійно вирішують проблему самоокупності	значні надходження іноземних інвестицій найреальніші в сировинних галузях; в обробній промисловості іноземні інвестиції мають переважно імпортозаміщувальний характер

Джерело: [26]

До основних тенденцій в діяльності транснаціональних корпорацій наступні:

- випереджаюче зростання прямих іноземних інвестицій в порівнянні з міжнародною торгівлею;
- укрупнення транснаціональних компаній за рахунок злиттів і поглинань та створення альянсів;
- переорієнтація транснаціональних компаній на сферу послуг;
- зміни в регіональному розподілі прямих іноземних інвестицій;

- інтеграція транснаціональних банків в структури транснаціональних компаній;
- посилення значення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
- збільшення частки нематеріальних активів (патентів, ноу-хау і ліцензій) в капіталі транснаціональних компаній і зміна їх організаційної структури.

Зазначимо, що загальною світовою тенденцією за останні десять років є випереджаюче зростання прямих іноземних інвестицій в порівнянні з рівнем міжнародної торгівлі. Основні інвестори ТНК міцно зайняли центральне місце в процесі інтернаціоналізації світової економіки, стали основним механізмом зміцнення господарської взаємозалежності між окремими державами. Ця тенденція не втрачає своєї актуальності й під час кризи, адже прямі іноземні інвестиції є важливим інструментом в боротьбі з протекціоністськими заходами держав.

В останнє десятиліття посилилася тенденція до укрупнення транснаціональних компаній, що пов'язано перш за все із збільшенням кількості злиттів і поглинань. Це призвело до якісних зрушень у розвитку ТНК. Мотиви для злиттів і поглинань у транснаціональних компаній різноманітні:

- отримання синергетичного ефекту за рахунок: економії, обумовленої масштабами діяльності;
- комбінування взаємодоповнюючими ресурсами;
- фінансової економії (за рахунок зниження транзакційних витрат);
- зростання ринкової міцності через зниження конкуренції (мотив монополії);
- взаємодоповнюваності в області науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок.

Світовий досвід показує, що у трансформаційному періоді іноземні інвестиції на певний час стають важливим фактором економічної стабілізації, а в разі продуктивного їх використання - одним з факторів економічного

зростання. Коли в найближчій перспективі практично неможливо створити загальні сприятливі умови для суттєвої активізації іноземної інвестиційної діяльності в країні, зусилля мають акцентуватись на формуванні ефективних механізмів її селективного регулювання.

Аналіз діяльності ТНК на ринку України проведений у п.п 2.3 довів, що незважаючи на доволі слабкі передумови та несприятливий інвестиційний клімат в країні, корпорації все ж таки утримують свої позиції на вітчизняному ринку. Цей факт зумовлює потребу визначення мотивації їх дій і виявлення причин присутності транснаціональних корпорацій (рис. 3.1).

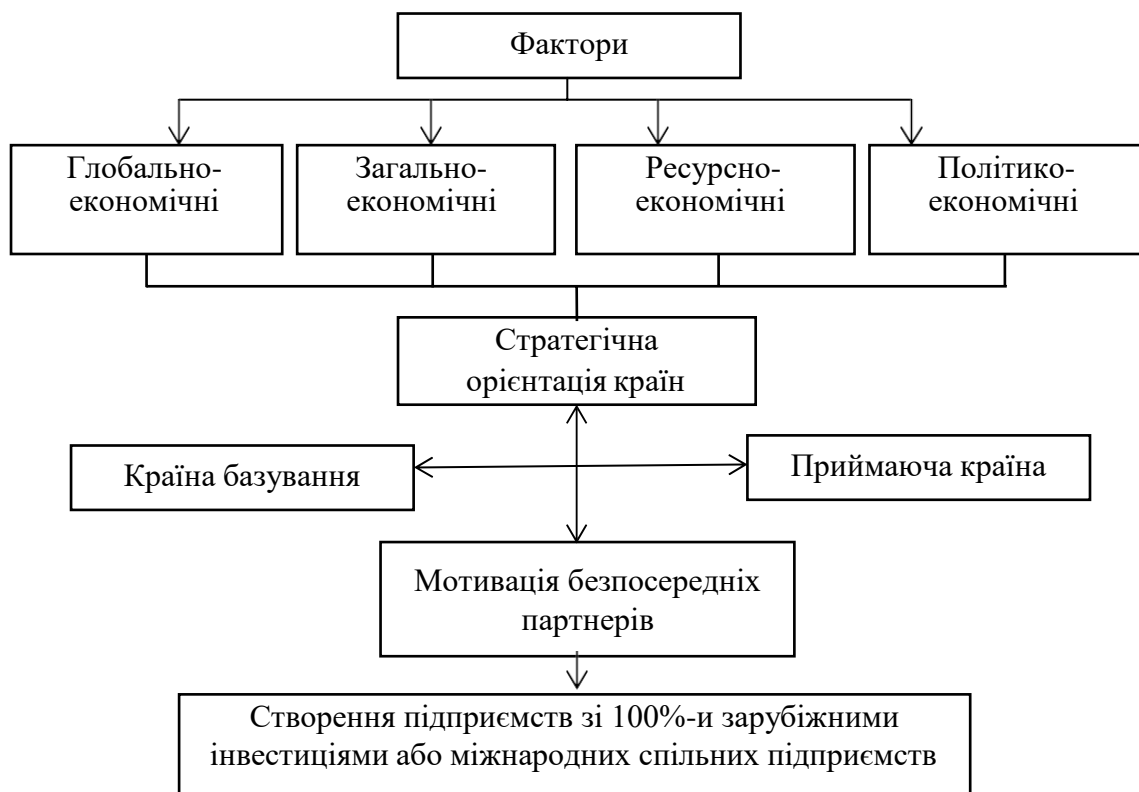

Рис. 3.1 Напрями транснаціональної активності в системі економічних факторів

Джерело: [86, С.149]

На масштабах, динаміці та результативності міжнародної підприємницької інвестиційної діяльності позначається сукупність багатьох

взаємозв'язаних факторів. Під їхнім впливом формуються відповідні стратегічні орієнтації країн базування транснаціональних компаній і приймаючих країн, які, у свою чергу, впливають на мотивацію безпосередніх партнерів.

Особливо слід звернути увагу, що інвестиції за кордон використовуються не тільки для освоєння ринку приймаючої країни, а й з метою подальшого виходу на ринки сусідніх до неї країн або цілих регіонів. Необхідність таких транснаціональних інвестицій тривалий час досліджується, особливо стосовно діяльності американських, японських і західноєвропейських фірм у Латинській Америці, Азії, Африці.

Проте потенціал такої необхідності західних фірм у країнах Східної Європи та СНД до останнього часу не оцінено, а він є значним, що зумовлено схожістю ключових середовищних характеристик цих країн унаслідок їхнього тривалого взаємопов'язаного економічного розвитку. Зокрема, спостерігається висока кореляція інвестиційної активності іноземних фірм в Україні і Білорусії [57, С.17].

У цілому спонукальні передумови виходу на зовнішні ринки можна згрупувати за наступними пунктами, які викладені у порядку зменшення важливості:

- відхилення від тарифних і нетарифних бар'єрів;
- оволодіння перевагами виробництва в країні перебування;
- завоювання ринку збуту в країні перебування;
- «гонитва» за лідером;
- проведення політики довгострокової експансії;
- проведення політики довгострокової експансії;
- поступки іноземних урядів і компаній, політика сприяння іноземним інвестиціям, включаючи такі елементи, як заохочення іноземних позик, податкові пільги, низькі відсотки по кредитах чи субсидії, гарантії тощо.

Досвід функціонування провідних ТНК світу свідчить, що компанії завжди виявляли посилену увагу до такого фактора виробництва, як земля,

надра, корисні копалини та інші природні ресурси. Зауважимо, що їх освоєння, видобувна та нафтова промисловість, а також сільське господарство потребують значних і постійних інвестицій та інновацій.

За інтересом до природних ресурсів приймаючих країн стоїть прагнення забезпечити гарантоване постачання своїм підприємствам сировини. Транснаціональні корпорації дозволяють країні базування здійснювати доступ і набувати певного контролю над природними ресурсами приймаючих країн. Наприклад, за рахунок інвестицій ТНК США одержують усі імпортовані фосфати, мідь і олово, 75% марганцевої та залізної руди, Японія - 40% бокситів, 50% нікелю і 60% мідної руди.

Узагальнюючи передумови транснаціональної активності, можна акцентувати увагу на наступних:

- можливості підвищення ефективності й конкурентоспроможності, які є загальними для всіх великих промислових фірм, що об'єднують у своїй структурі постачальницькі, виробничі, науково-дослідні, розподільчі та збутові підприємства;

- недосконалість ринкового механізму в реалізації власності на передові технології, виробничий досвід та інші активи, які стають мобільними, здатними до перенесення в інші країни, і при цьому зовнішні ефекти використання цих активів не виходять за межі внутрішньо-корпоративних транснаціональних зв'язків;

- додаткові можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності через доступ до ресурсів іноземних держав, що реалізуються у процесі використання дешевої або більш кваліфікованої робочої сили, сировинних ресурсів, науково-дослідного потенціалу, виробничих можливостей і фінансових ресурсів приймаючої країни;

- близькість до споживачів продукції іноземної філії компанії і можливість отримання інформації про перспективи ринків і конкурентний потенціал фірм приймаючої країни, надають важливі переваги перед фірмами приймаючої країни завдяки використанню науково-технічного й

управлінського потенціалу материнської фірми;

– можливість використання у власних інтересах особливостей державної, зокрема податкової, політики в різних країнах, різниці в курсах валют тощо, що реалізується, як правило, у зменшенні трансакційних витрат, а це безпосередньо впливає на ефективність господарської діяльності транснаціональних компаній;

– здатність продовжувати життєвий цикл своїх технологій і продукції який забезпечується завдяки тому, що з'являється можливість «скидати» застарілі технології у виробництві і продукти в зарубіжні філії або дочірні компанії та зосереджувати зусилля, та ресурси підрозділів на розробці нових технологій і виробів у країні базування;

– за допомогою прямих іноземних інвестицій фірма має можливість уникати бар'єрів при входженні на ринок певної країни через експорт товарів чи послуг. Стимул для прямих зарубіжних інвестицій часто створюють національні тарифні бар'єри.

Для національної економіки України в умовах розвитку міжнародної торгівлі ключовим фактором розвитку є покращення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій, у тому числі прямих іноземних інвестицій від транснаціональних корпорацій.

Слід відмітити, що особливо це важливо під час відновлення після економічної кризи або в рамках трансформації національної економічної системи з метою підвищення її ефективності та конкурентоспроможності, що відіграє велику роль та характерно для країн-реципієнтів капіталів транснаціональних корпорацій.

Проте існують об'єктивні перешкоди на шляху до залучення прямих іноземних інвестицій з боку ТНК в українську економіку.

Стримуючі фактори та наявні умови для транснаціоналізації економіки України представлені у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Стримуючі фактори та наявні умови для транснаціоналізації економіки
України

Характеристика бізнесу	Тип бізнесу		
	Великі приватні корпорації	Філії ТНК	Холдинги
Поєднання права власності та управління	Є	Немає	Немає
Бюрократизація управління	Є	Є	Є
Внутрішня фінансова дисципліна	Слабка	Слабка	Немає
Майнова відповідальність компаній	Є	Є	Немає
Доступ до національних фінансових ресурсів	Є	Є	Є
Доступ до іноземних фінансових ресурсів	Є	Є	Є
Реагування на ринкові зміни	Є	Слабке	Немає
Здатність до ринкової конкуренції	Є	Слабка	Немає
Необхідність підприємницьких свобод	Є	Є	Немає
Конкуレントоспроможність	Є	Є	Немає
Прагнення до інновацій	Є	Немає	Немає
Прагнення до горизонтальної кооперації	Є	Є	Немає
Опора на науково-технічну базу	Слабка	Слабка	Немає
Обстоювання відкритості економіки	Є	Є	Немає
Орієнтація на зміну капіталу	Немає	Є	Є
Вимагання централізації та адміністрування економіки	Немає	Немає	Є
Прагнення до монополізації ринків	Є	Є	Є
Необхідність державних субсидій підприємствам	Немає	Немає	Є
Необхідність державного зовнішнього протекціонізму	Немає	Немає	Є
Державне адміністративно-політичне сприяння діяльності	Немає	Немає	Є
Державне фінансово-податкове сприяння діяльності	Немає	Немає	Є

Джерело: складено на основі [45].

Підсумовуючи можна зазначити, що серед головних слабких сторін, що знижують інвестиційну привабливість України та змушують транснаціональні компанії виходити з внутрішнього ринку або відкласти вхід на нього є [86]:

– низька ефективність механізму захисту іноземних інвесторів та інвестиційних вкладень, що супроводжується рейдерськими захопленнями

власності транснаціональних корпорацій в Україні зі сторони національних бізнес-одиниць;

– високий рівень тіньової та кримінальної економіки (у 2010 – 2018 роках коливався у рамках 30-45% від ВВП країни, склавши у 2018 році 30% валового внутрішнього продукту) [8];

– не дієва система антимонопольного законодавства, що призводить до значних порушень і утворення монопольних бізнес-об'єднань на внутрішньому ринку;

– низький рівень захисту інтелектуальної власності (міжнародний індекс прав власності України склав 4,282 у 2018 році, що відносить її на 110 місце серед 125-и країн світу) [8];

– корупція, згідно світового рейтингу сприяння корупції Україна за період 2016-2018 років мала від 29 до 32 балів зі 100 можливих, зокрема у 2018 році 120 місце з 32 балами [36];

– відсутність дієвих механізмів залученні і стимулювання іноземних інвестицій, що підтверджується частими змінами стратегічних пріоритетів розвитку країни (за період незалежності більше ніж п'ять разів);

– складна і заплутана система дозволів призводить до збільшення строків та витрат входу на внутрішній ринок України;

– часті зміни законодавства, особливо в податковій і економічній сферах, що ускладнює процеси здійснення фінансово-господарської діяльності ТНК в країні;

– не розвинута інфраструктура, особливо що стосується якості автомобільних доріг та залізничних перевезень;

– криза банківської системи, за період з 2014 до 2016 років в Україні збанкрутувало більше половини банків, у 2019 році діяло 77 банків, з яких 37 з іноземним капіталом, тоді як у 2016 – діяло 117 банків [58], що призвело до проблем з доступом до кредитних ресурсів і зниженню якості банківського обслуговування юридичних осіб;

- низькій рівень доходів населення України, що знижує можливості транснаціональних компаній для оперування в країні та зменшує ємність ринку у грошовому виразі;

- рівень зносу основних фондів на більшості підприємств України коливається в межах 60-85%, що робить інвестиції в них зі сторони ТНК досить ризиковими або недоцільними.

Серед можливостей України з точки зору інвестиційної привабливості з боку ТНК можна виділити:

- географічне положення по відношенню до ринку ЄС та головних світових транзитних маршрутів (найкраще серед країн, колишніх республік СРСР);

- кліматичні умови, що зменшує витрати транснаціональних корпорацій на ведення бізнесу у країні;

- природні ресурси (третє місце серед конкурентів після РФ та Казахстану);

- потенціал розвитку враховуючи кількість населення та рівень його доходів, а також закінчення затяжної кризи зі значним відкладеним попитом.

Залучення транснаціональних корпорацій в економіку України та оптимальний розподіл прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності можливі лише за умови покращення інвестиційного клімату в країні.

Вирішення поставленого завдання має включати такі заходи:

- подолання бюрократичних бар'єрів та корупції, що дасть змогу забезпечити чітке правове поле інвестиційної діяльності. Відповідність законодавства України сучасним нормам світової економіки у сфері інвестицій, зрозумілість законодавства та дотримання його норм сприятимуть покращенню інвестиційного клімату, як наслідок, зростанню обсягів прямих іноземних інвестицій;

- впровадження податкових та митних пільг, дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик. Зазначені заходи дадуть змогу не тільки залучити додаткові прямі іноземні інвестиції, але й стимулювати іноземні компанії

розвивати пріоритетні для української економіки види економічної діяльності.

3.3 Перешкоди для функціонування транснаціональних корпорацій в економіці України

Транснаціональні корпорації все частіше вторгаються у сфери, що завжди вважались галуззю державних інтересів. Водночас йдеться про стрімке прямування до повної інтеграції світової економіки, керівництво над яким здійснюють ТНК. Діяльність ТНК, безумовно, веде до інтеграції, інтернаціоналізації тільки в тих рамках та межах, які передбачають одержання максимального прибутку. Переваги, які передбачають іноземні фірми, не вичерпуються кількісними показниками. Функціонування транснаціональних корпорацій змушує адміністрацію місцевих компаній робити значні внески в технологічний процес, що сформувався, виокремлювати значну кількість засобів на підготовку та перекваліфікацію робітників, звертати більше уваги на якість продукції, її споживчі властивості.

Проте необхідно відзначити, що разом з позитивними сторонами функціонування транснаціональних компаній у системі світового господарства та міжнародних економічних відношень існує їхній негативний вплив на економіку тих країн, де вони функціонують. Маніпулюючи політикою трансфертних цін, дочірні компанії транснаціональних корпорацій, що діють у різних країнах, обходять національні законодавства, укриваючи прибутки від оподаткування шляхом перекачування їх з однієї країни в іншу, установлення монопольних цін тощо.

Таким чином, легко переконатись в ефективності та життєвості об'єднання капіталу в межах транснаціональних корпорацій. Саме це призводить прискорення обігу фінансових ресурсів, зменшення затрат за допомогою розвитку всередині самих систем взаємо-заліків ТНК, збільшення частини ресурсів не в матеріальній, а в грошовій формі, мобільності рекомбінації, ймовірності затвердження досить важливих угод.

Утворення транснаціональних корпорацій є необхідним етапом реформи промислової структури. Проаналізувавши роботу транснаціональних корпорацій в Україні, можна виділити позитивні й негативні чинники, які значно впливають на економіку країни. До позитивних належать такі:

- вдосконалення промислової бази України. Функціонування іноземних компаній на території країни шляхом виробництва товарів та послуг, що мотивує до побудови нових підприємств, оновлення або розширення вже наявних;

- запровадження нових досягнень науково-технічного прогресу в країні. Імпорт різноманітних технологій до країни сприяє експортному розвитку, вдосконаленню продукції, зростанню конкурентоздатності на світовому ринку. Надходження товарів та послуг з інноваційними характеристиками заохочують до пристосування під кон'юнктуру ринку вітчизняних товаровиробників. За конкретних обставин новітні технології покращують робочий процес працівників та екологічну ситуацію в країні;

- підтримка реструктуризації економіки. Функціонування транснаціональних корпорацій полягає в щільному зв'язку з кон'юнктурою світової економіки, яка окреслює попит та пропозицію на різні товари й послуги. Діяльність міжнародних компаній, які розташовані на території України, спонукала до перероблення видів економічної діяльності в її структурі. Як видно з проведеного аналізу у п.п. 2.3 перш за все великого піднесення набули сектори економіки, які перебували у сферах харчування та тютюнової промисловості, торгівлі, фінансів, енергетики, а також телекомунікацій, тобто галузі зі швидким обігом капіталу та забезпеченими ринками збуту;

- зміцнення процесів інтернаціоналізації та глобалізації. Діяльність ТНК в Україні схиляє до активізації приєднання вітчизняної економіки до світових процесів та виходу на новітні ринки товарів та послуг.

Негативний вплив роботи транснаціональних компаній в Україні щільно пов'язані з наявними перевагами для країни. До загальних недоліків належать такі:

- здебільшого транснаціональні компанії застосовують українську економіку, як сировинну базу, передаючи вітчизняним партнерам не відповідні їхньому рівню розвитку технології із суворими обмеженнями на продаж;
- функціонування бізнесу у видах економічної діяльності, які є вигідними не для економіки України, а для міжнародних компаній. Спостерігається недостатній рівень інвестицій в інші види економічної діяльності, що є досить важливими для вітчизняної економіки;
- транснаціональні корпорації декларують свою соціальну відповідальність в Україні, але на практиці досить часто порушуються права національної робочої сили, також використовуються недоліки українського законодавства у сфері охорони довкілля тощо;
- міжнародні компанії уникають сплати податків шляхом внутрішнього переливу капіталу в країни з нижчим рівнем оподаткування;
- спроможність транснаціональних компаній впливати на ціноутворення в країні, що призводить до поглинання або банкрутства вітчизняних виробників, а також робить залежною українську економіку від діяльності міжнародних компаній.

Для транснаціональних корпорацій привабливими галузями української економіки є харчова промисловість, галузі машинобудування і металообробки, фінансова, страхова та торговельна сфери. Однією з умов привабливості діяльності транснаціональних компаній є наявність в Україні важливих чинників зростання виробництва, серед них можна виділити [74]:

- природні ресурси (значні запаси сировинних ресурсів (вугілля, залізна та марганцева руди, сірка, ртуть, титан, уран, граніт, мінеральні солі тощо) і відповідну добувну і транспортну інфраструктуру);
- наявність достатньо розвинутої регіональної транспортної інфраструктури (трубопроводів, транзитних терміналів, залізниць і

автомобільних доріг, мереж електропередач, морських портів). Згідно з оцінками JAA, Україна належить до перших 16% країн світу за довжиною асфальтованих доріг, перших 37% – за використанням електроенергії. Щоправда, старіння інфраструктури підриває деякі із зазначених переваг України;

- відносно дешева кваліфікована робоча сила (питома вага офіційної заробітної плати в структурі доходів населення України збільшується, але розрив у вартості робочої сили з промислово розвинутими країнами ще досить значний);

- комп'ютерні технології і програмне забезпечення дають Україні та транснаціональним компаніям надзвичайно великі можливості, оскільки не потребують жодного обладнання чи устаткування крім комп'ютера, а переважна більшість виробничих витрат припадає на робочу силу. За рахунок різниці ставок заробітної плати виготовлення того ж програмного продукту в Україні обходиться на кілька порядків дешевше, ніж у Сполучених Штатах. Тобто український науково-дослідний інститут, весь бюджет якого не перевищує кількох мільйонів гривень, може створювати реальну конкуренцію західним ТНК з їх багатомільярдними оборотами;

- економіко-географічне розташування України (традиційні економічні зв'язки управлінських фірм і з компаніями країн СНД, Балтії, які склалися в попередні роки і зберегли своє значення в період ринкової трансформації механізму взаємного співробітництва, роблять Україну привабливим плацдармом для освоєння ринків сусідніх країн).

В сучасному світі разом із залученням іноземних компаній в економіку України існує необхідність створення власних транснаціональних структур. Позитивний досвід з утворення транснаціональних корпорацій в Китаї, Індії, Російській Федерації та інших країнах дає можливість стверджувати, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію з міжнародними компаніями, якщо країна створює передумови для побудови потужних

фінансово-промислових груп, які подібні до своїх міжнародних конкурентів та здатні здійснювати активну зовнішньоекономічну політику.

Для цього необхідно відповідне державне регулювання діяльності ТНК, яке може визначатися як сукупність правових, економічних та адміністративних методів регулювання, що є системою типових заходів законодавчого та контрольного характеру, яких вживають відповідні державні органи та громадські організації задля регуляції, стабілізації та пристосування діяльності транснаціональних компаній до постійно змінних економічних умов. Система державного регулювання транснаціональних компаній має такі складові, як політична, адміністративна, економічна, інформаційна та соціальна.

Суб'єктом державного регулювання транснаціональних корпорацій в Україні є держава через органи законодавчої та виконавчої влади, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, зокрема МЗС України, Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі та сільського господарства України, Міністерство юстиції України. Одним з ключових суб'єктів регулювання діяльності ТНК є Міністерство економічного розвитку і торгівлі а сільського господарства України, яке напрацьовує прогнози та програми соціально-економічного розвитку, формує державну інвестиційну, торговельну політику, сприяє іноземному інвестуванню, здійснює тарифне й нетарифне регулювання ЗЕД, здійснює регуляторну діяльність у сфері підприємництва, формує основи контролю та ліцензування господарської діяльності.

Виділяють такі принципи державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій:

- принцип взаємодії (взаємодія органів влади щодо регулювання діяльності ТНК);
- принцип консолідації (створення єдиного механізму, що регулює діяльність у комплексі, яка загалом покликана сприяти розвитку ТНК);

- принцип стратегічного розвитку (застосування програмно-цільового методу держав-ного регулювання);
- принцип конкурентних переваг (забезпечення конкурентоспроможності економіки);
- принцип економічного динамізму (сприяння розвитку економіки загалом та її об'єктів зокрема) [39].

Отже, з одного боку, глобальні цілі транснаціональних корпорацій і держави є протилежними, з другого - незважаючи на конфліктний характер стосунків, ТНК і держави потребують один одного. Однозначно визначити, чи є вплив транснаціональних компаній на діяльність держави позитивним або негативним, украй важко. ТНК можуть:

- сприяти зростанню або експлуатувати наявні ресурси;
- створювати робочі місця або скорочувати їх кількість;
- сприяти поширенню нових технологій або обмежувати їх застосування;
- слугувати «локомотивом» розвитку національної економіки або перешкоджати її нормальному функціонуванню.

Тому Україні для отримання вигід від взаємодії з транснаціональними корпораціями украй важливо виробити і втілювати в життя послідовну стратегію інтеграції транснаціональних компаній у національну економіку на максимально вигідних умовах з точки зору добробуту громадян, а також використати допомогу міжнародних організацій і наднаціональних інститутів для розширення глобального контролю за діяльністю транснаціональних компаній.

Незважаючи на зростання потенціалу ТНК і підвищення їхньої статусності, у глобальних умовах роль національних урядів залишається вагомим, видозмінюючись у відповідь на намагання приватного капіталу регламентувати специфіку міждержавних відносин. Для цього необхідно підтримувати рівень і глибину співпраці держав з транснаціональними компаніями, коли взаємовигідність і перспективність подібних відносин

полягає в тому, що національні уряди лобіюють корпоративні інтереси на міжнародній арені, активно реалізуючи власне суверенне право в укладанні політичних, економічних і торговельних союзів і різноманітних міждержавних договорів, а транснаціональні компанії визначають, закріплюють і відстоюють геоекономічні інтереси країн.

Наявні інструменти впливу держави на транснаціональні корпорації можна поділити на три групи: пов'язані з інвестиціями торговельні заходи, пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи, укладання цільових міжнародних угод (рис. 3.2).

Рис. 3.2 Інструменти впливу держави на діяльність ТНК

Оскільки наявні українські корпорації багатoproфільні та не фокусують власну активність лише суто на зовнішньоторговельному секторі, ключовим фактором їхнього подальшого розвитку має стати відмова від штучних галузевих обмежень або дискримінації участі в процесах інвестування. У цьому разі доцільно враховувати як державні стратегічні завдання, так і оперативні цілі ТНК.

Головним завданням для України по залученню ТНК до своєї економіки є вжиття відповідних заходів щодо покращення інвестиційного клімату, тому що при раціональному підході національна економіка може отримати цілу низку конкурентних переваг від присутності на її території іноземних корпорацій. Розвиток глобалізаційних процесів усуває перешкоди на шляху транскордонного переміщення товарів, капіталу та послуг, сприяє уніфікації регулювання, що полегшує доступ на зарубіжні ринки.

Робота на підприємствах транснаціональних компаній часто приводить до підвищення освітнього й професійного рівня місцевих кадрів. Як правило, саме через канали транснаціональних компаній відбувається запозичення нової (для певної країни) технології виробництва й упровадження нової техніки. У результаті діяльності ТНК в економіці приймаючої країни розвиваються окремі види нових виробництв, що, безумовно, позитивно впливає на розвиток галузевої структури економіки. Зокрема, це стосується галузей інфраструктури, енергетики й деяких інших сфер виробництва.

Але водночас невиключений диктат та нав'язування своїх власних умов країні, яка виступає приймаючою стороною. Рішення приймаються закордоном на основі глобальних інтересів ТНК. В Україні спостерігається негативний вплив експансії іноземних транснаціональних компаній на ряд галузей української економіки, у першу чергу, це стосується автомобілебудування, тютюнової та харчової промисловості; домінування експортних стратегій завоювання ринку й переважаюча орієнтація ліцензійних та інвестиційних

стратегій, що застосовуються в Україні, на отримання короткострокових прибутків і відтік коштів.

Як зазначалось у п.п. 2.3, в Україні найбільшими ТНК, які вклали значні фінансові ресурси, є Pepsi Cola з обсягом інвестиційних коштів 250 млн. дол., Coca-Cola – 230 млн. дол. та інші. Найбільш привабливими секторами вітчизняної економіки для транснаціональних компаній є: харчова промисловість (швейцарська компанія Nestle, бельгійська ABInBev, англо-голландська Unilever та ін.); підприємства торгівлі (американська компанія McDonalds Corporation, німецька METRO Cash&Carry та ін.); фінансовий сектор (австрійський Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ, французький BNP Paribas, якому належить УкрСиббанк та ін.); фармацевтика (німецькі компанії BASF SE, Bayer AG та ін.). Саме в цих галузях обіг капіталу є швидким, а комерційні ризики мінімальними. Окрім функціонуючих ТНК, в Україні чимало компаній, в основному західних, які просто проводять моніторинг ринку на майбутнє з метою зайняти на ньому певну нішу в перспективі. Ці компанії в основному займаються імпортом-експортом сільгосппродукції та засобів захисту рослин.

Для ТНК та компаній, зареєстрованих в офшорних зонах, привабливими є паливно-енергетичний комплекс, хімічна промисловість та металургія, бо саме в цих галузях вони мають конкурентні переваги і фінансові можливості для придбання виробничих потужностей і розширення своєї ринкової присутності. Слід зазначити, що в результаті несприятливого інвестиційного клімату значна кількість іноземних інвесторів виходить з українського ринку. Так, з 2015 року вітчизняний ринок залишили понад 30 транснаціональних компаній, серед яких банки, страхові установи, металургійна компанія. Основними причинами виходу транснаціональних компаній з економіки України, як зазначають дослідники, є посилення тиску на бізнес, корупція, неможливість захисту прав у суді та ін.

Транснаціональні корпорації стали найважливішими дійовими особами міжнародній торгівлі. Добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці,

рівень інтегрованості у світове господарство і, в підсумку, її міжнародна конкурентоздатність дедалі більшою мірою залежать від того, наскільки успішна діяльність транснаціональних компаній, що базуються в її економіці. Окрім того, капіталовкладення транснаціональних компаній в іноземну економіку – активний спосіб стимулювання попиту на продукцію вітчизняних товаровиробників. Певною мірою дозволить захистити національні економічні інтереси створення українських транснаціональних компаній, що сприятиме розвитку українських господарських структур в подальшому та інтернаціоналізації їхнього виробництва й капіталу, інтеграції України у світову економіку, її участі в глобальних трансформаційних процесах.

Пріоритетним завданням української державної політики повинно стати створення відповідного внутрішнього та зовнішнього середовища для залучення інвестицій, сприяння підвищенню конкурентоспроможності українських виробників на зовнішніх ринках, і за рахунок інвестиційних ресурсів українських міжнародних корпорацій забезпечити розвиток вітчизняних товаровиробників.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного нами аналізу напрямів впливу транснаціональних корпорацій на розвиток міжнародної торгівлі можна зробити такі висновки. До головних конкурентних переваг, які є основою ефективної діяльності транснаціональних корпорацій належать: безперешкодне володіння і доступ до природних ресурсів, капіталу і результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт по всьому світу; можливість вільного вибору при розміщенні підприємств компанії в різних країнах з урахуванням розмірів їх національних ринків, темпів економічного зростання, цін, доступності економічних ресурсів, а також політичної стабільності; можливість за рахунок прямих інвестицій долати різні бар'єри на шляху до збільшення обсягів експорту своїх товарів на ринок тієї або іншої країни; безперервну

інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативно направляти потоки капіталів у ті країни, де складаються сприятливі умови для отримання максимального прибутку. Саме ці основні переваги дають можливість ТНК стрімко розвиватися та бути конкурентоспроможними порівняно з іншими компаніями.

У сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів транснаціональні корпорації активізують свою інвестиційну діяльність. За допомогою прямих іноземних інвестицій корпорація має можливість уникати бар'єрів при входженні на ринок певної країни через експорт товарів чи послуг. ТНК більшою мірою диверсифікують ризики, розширюючи при цьому, спектр своєї діяльності для підвищення ефективності та конкурентоспроможності. Транснаціональні корпорації мають величезні можливості для вкладення своїх активів в нові напрямки діяльності. Значну активність ТНК виявляють в угодах злиття та поглинання для реалізації своєї діяльності на закордонних ринках з метою отримання доступу до будь-якої технології, або підприємства в цілому.

Добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, рівень інтегрованості у світове господарство і, в підсумку, її міжнародна конкурентоздатність дедалі більшою мірою залежать від того, наскільки успішна діяльність транснаціональних корпорацій., що базуються в її економіці. Слід зазначити, що в результаті несприятливого інвестиційного клімату значна кількість іноземних інвесторів виходить з українського ринку. Так, з 2015 року вітчизняний ринок залишили понад 30 транснаціональних компаній, серед яких банки, страхові установи, металургійні компанії. Основними причинами виходу транснаціональних корпорацій з економіки України є посилення тиску на бізнес, корупція, низька ефективність механізму захисту іноземних інвесторів, зміни законодавства. Головним завданням для України по залученню ТНК до своєї економіки є вжиття відповідних заходів щодо покращення інвестиційного клімату, тому що при раціональному підході національна економіка може отримати цілу низку конкурентних переваг від присутності на її території транснаціональних корпорацій.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі транснаціональних корпорацій в міжнародній торгівлі показало, що, по-перше ТНК – інтегрована структура, яка провадить єдину політику через один або більше центрів прийняття рішень на підпорядковані підприємства (філії, представництва, дочірні компанії) будь-яких організаційно-правових форм (приватної, публічної, змішаної) на основі науково-технічної, виробничої та комерційної кооперації з метою отримання найвигідніших умов господарської діяльності, що, в свою чергу, приводить до максимізації прибутку компанії та підвищення економічного впливу компанії на національні економічні системи світу.

По-друге, класифікувати транснаціональні корпорації за різними класифікаційними ознаками, проте проводити успішну стратегію глобальних операцій, бути лідером у багатьох галузях виробництва, сфері послуг, носієм передових технологій дозволяє організаційна структура ТНК. У час посилення глобалізаційних процесів ТНК виявилися тими суб'єктами, які не лише самостійно здатні впливати на світову економічну систему, а й утворювати альянси, внаслідок чого зростають їхні економічна потужність та територіальний вплив. ТНК здійснюють економічну, фінансову, торгову, технологічну, а на новому етапі і політико-соціальну взаємодію між країнами.

По-третє, наслідки діяльності ТНК для світової економіки, економік країн базування та приймаючих країн є суперечливим. З одного боку, ТНК виступають рушійною силою інноваційного розвитку, сприяють інтенсифікації міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва, його розширенню, посиленню взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік, глобальній економічній інтеграції в усіх сферах. Водночас ТНК перетворились на потужні центри економічної влади, безконтрольні дії яких можуть загрожувати національній безпеці країн, загострювати глобальні проблеми людства.

По-четверте, міжнародна торгівля дуже концентрована. Трохи більше від половини глобального експорту-імпорту як товарів, так і послуг припадає на 10 країн: Китай, США, Німеччину, Великобританію, Японію, Францію, Нідерланди, Гонконг, Корею та Італію. До того ж у 2020 році світова економіка зіштовхнулася з небаченим до цього викликом - пандемією Covid-19, яка суттєво впливає на обсяги торгівлі товарами та послугами. Більшість країн світу запровадили торговельні обмеження, які, з одного боку, негативно вплинули на прибуток кожної окремої держави, але з іншого боку, вони спрямовані на збереження національних ресурсів.

По-п'яте, транснаціональні корпорації контролюють більше 50% світового промислового виробництва, понад 2/3 світової зовнішньої торгівлі, міжнародна торгівля сировиною майже цілком знаходиться під їхнім контролем. Вони утримують 90% світової торгівлі пшеницею, кавою, кукурудзою, лісоматеріалами, тютюном, джутом і залізною рудою, 85% - міддю і бокситами, 80% чаєм, 75% - бананами, натуральним каучуком і сировою нафтою. Важливим фактором впливу ТНК на тенденції розвитку міжнародної торгівлі є їх активна участь у інноваційних процесах. На частку транснаціональних компаній припадає 90% прямих іноземних інвестицій в світі. Транснаціональні корпорації є лідерами в багатьох галузях, збільшуючи свої масштаби за рахунок великої мережі філій і великого спектра вироблених товарів і послуг, реалізуючи можливості в сфері науково-технічних і дослідно-конструкторських розробок. Сучасні ТНК - найбільші виробники та інвестори, які змінюють не тільки структуру і географію, а й логістику світового виробництва товарів, робіт, послуг, підсилюючи свої позиції в системі світогосподарських зв'язків.

По-шосте, в Україні зафіксовано близько 7 тис. філій іноземних ТНК, тоді як у світі їх загалом приблизно 900 тис. Тобто частка України складає лише 0,8% від загальної кількості філій ТНК. На внутрішньому ринку України переважно діють ТНК з харчової і тютюнової промисловості, значно менше зі сфери торгівлі, фінансового і страхового секторів. Саме ці галузі забезпечують

швидкий обіг капіталу та невисокі комерційні ризики. Економіка України приваблює іноземних інвесторів природно-сировинною базою, відносно дешевою робочою силою та високим технічним рівнем підготовки спеціалістів.

По-сьоме, до головних конкурентних переваг, які є основою ефективної діяльності транснаціональних корпорацій належать: безперешкодне володіння і доступ до природних ресурсів, капіталу і результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт по всьому світу; можливість вільного вибору при розміщенні підприємств компанії в різних країнах з урахуванням розмірів їх національних ринків, темпів економічного зростання, цін, доступності економічних ресурсів, а також політичної стабільності; можливість за рахунок прямих інвестицій долати різні бар'єри на шляху до збільшення обсягів експорту своїх товарів на ринок тієї або іншої країни; безперервну інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативно направляти потоки капіталів у ті країни, де складаються сприятливі умови для отримання максимального прибутку. Саме ці основні переваги дають можливість ТНК стрімко розвиватися та бути конкурентоспроможними порівняно з іншими компаніями.

По-восьме, у сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів транснаціональні корпорації активізують свою інвестиційну діяльність. За допомогою прямих іноземних інвестицій корпорація має можливість уникати бар'єрів при входженні на ринок певної країни через експорт товарів чи послуг. ТНК більшою мірою диверсифікують ризики, розширюючи при цьому, спектр своєї діяльності для підвищення ефективності та конкурентоспроможності. Транснаціональні корпорації мають величезні можливості для вкладення своїх активів в нові напрямки діяльності. Значну активність ТНК виявляють в угодах злиття та поглинання для реалізації своєї діяльності на закордонних ринках з метою отримання доступу до будь-якої технології, або підприємства в цілому.

По-дев'яте, добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, рівень інтегрованості у світове господарство і, в підсумку, її міжнародна конкурентоздатність дедалі більшою мірою залежать від того, наскільки

успішна діяльність транснаціональних корпорацій., що базуються в її економіці. Слід зазначити, що в результаті несприятливого інвестиційного клімату значна кількість іноземних інвесторів виходить з українського ринку. Так, з 2015 року вітчизняний ринок залишили понад 30 транснаціональних компаній, серед яких банки, страхові установи, металургійні компанії. Основними причинами виходу транснаціональних корпорацій з економіки України є посилення тиску на бізнес, корупція, низька ефективність механізму захисту іноземних інвесторів, зміни законодавства. Головним завданням для України по залученню ТНК до своєї економіки є вжиття відповідних заходів щодо покращення інвестиційного клімату, тому що при раціональному підході національна економіка може отримати цілу низку конкурентних переваг від присутності на її території транснаціональних корпорацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barnard A., Redding S., Schott P. Comparative Advantage and Heterogeneous Firms / A. Barnard, S. Redding, P. Schott//Review of Economic Studies. -2007. - January. -Vol. 74. -Issue 1.-P.31-66.
2. Casella B., Formenti L. FDI in the digital economy: a shift to asset-light international footprints // Transnational Corporation. - 2018. - Vol.25. - No.1. - P.101-130.
3. Chen W., Kamal F. The impact of information and communication technology adoption on multinational firm boundary decisions // Journal of International Business Studies - 2016. - 47(5).P.563-576.
4. Eden L. Multinationals and foreign investment policies in a digital world. URL:www.e15initiative.org.
5. Forbes назвал ТОП-10 крупнейших компаний мира [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://bit.ly/3oHVwOt>
6. Foreign government investors [GN23]. The Foreign Investment Review Board. 2019. URL: <https://firb.gov.au/resources/guidance/gn23/>
7. Ietto-Gillies G. Transnational corporations and international production concepts, theories, and effects [Электронный ресурс] / Grazia Ietto-Gillies. – Електронні дані. – Cheltenham, UK; Northampton, MA : Edward Elgar, 2005. – 252 p. – Режим доступа:<http://www.environmental-expert.com/articles>.
8. International property rights index Ukraine 2018. Property Rights Alliance. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine>
9. Kussy M.Yu., Pobirchenko V.V., Shutaieva E.A., Kakutich Ye.Yu. Blockchain technologies as a stimulator of institutional transformations of the world financial system// International Journal of Engineering & Technology. 2018. 7 (3.14). Pp. 354–359. URL:<https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/17025>.
10. Nikitina M.G., Pobirchenko V.V., Shutaieva E.A., Karlova A.I. The investment component in a nation's economic security: the case of the Russian

Federation, Entrepreneurship and Sustainability Issues. 2018.6(2). P.958-967.
URL:[https://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2\(32\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2(32)).<https://jssidoi.org/jesi/article/263>.

11. Organisation for Economic Co-operation and Development [Електронний ресурс]: [офіційний веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/>.

12. Statista – офіційний статистичний портал. [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.statista.com>

13. Szalavetz, Andrea (2016). Post-crisis developments in multinational corporations' global organizations. *Competition & Change*, 20(4), pp. 221–236

14. The Global Competitiveness Report 2018-2019. p. 512. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

15. The retreat of the global company / *The Economist*. 2017. January 28. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economist.com/news/briefing/21715653-biggest-business-idea-past-three-decades-deep-troubleretreat-global>

16. The World's Largest Public Companies 2019: Global 2000 By The Numbers URL: <https://www.forbes.com/sites/jonathanponciano/2019/05/15/worlds-largest-companies2019-global-2000/#3ad5564d4ada>

17. Transnational corporations (TNC) [Електронний ресурс] // Сайт Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). – Електронні дані. – Режим доступу: [http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-\(TNC\).aspx](http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-(TNC).aspx).

18. UNCTAD. World Investment Report 2019: Reforming International Investment Governance. URL: <http://unctad.org/en/PublicationsLibrary>

19. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Електронний ресурс]: [офіційний веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.unecce.org/info/ece-homepage.html>.

20. World Trade Statistical Review 2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/3p4sfxq>

21. Барановский В.Г. Европейское сообщество в системе международных отношений / В. Г. Барановський; под ред. В.И. Гантмана. – М.: Наука, 1986. – 319 с.
22. Бусарева Т.Г. Макрорегуляторне забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних ТНК / Т.Г. Бусарева // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2019. - Вип. 24(1). - С. 64-70
23. Венгер В.В. Особливості формування та розвитку транснаціональних компаній в умовах глобалізації / [Електронний ресурс] / В. Венгер. European scientific journal of Economic and Financial innovation №2 (4) (2019). – С.30-42 Режим доступу: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/76/70>.
24. Водяний А. Глобальна торгівля під час коронакризи: могло бути гірше [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/3pkeATh>
25. Гайдуцький І.П. Розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) та їхній вплив на економіку країн / І. П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2008. – №1. – С. 53-58
26. Головаш Б.Е. Інвестиційний механізм інтеграції України в європейський простір: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Б.Е. Головаш
27. Гохан Патрик А. Слияния, поглощения и реструктуризация компаний / А. Гохан Патрик; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. –С. 29.
28. Градобитова Л.Д. Транснациональные корпорации в современных международных экономических отношениях / Градобитова Л.Д., Исаченко Т.М. МГИМО. М.: издательство «АНКИЛ», 2017, С. 81
29. Грошик І.С. Транснаціональні корпорації в економіці України: історія, статистика, тенденції розвитку. Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). 2017. № 1. - С. 17-24.

30. Гурьянов Д. Опубликован список Forbes Global 2000 - в него вошли Apple, Amazon, Xiaomi и другие компании [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://bit.ly/3gG3YLn>
31. Гуткевич С.О. Інвестування: навчальний посібник / С.О. Гуткевич. – Полтава , 2011.- 214 с.
32. Гуткевич С.О. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : підруч / С.О. Гуткевич, М.Д. Корінько, М.І. Пугачов, Л.В. Руденко-Сударєва, Д.В. Солоха; за ред. Проф. С.О Гуткевич. -2-е вид.,перероблене.-Донецьк : ТОВ «Світ книги», 2013
33. Евсюков А.А. Транснациональные корпорации в мировой политике и угрозы национальной безопасности // Социально-политические науки. 2016. №3. С. 78–81.
34. Економічна енциклопедія : у трьох т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр «Академія», 2000. – Т. 3. – 952 с.
35. Ефремов В.С. Международные компании: масштабы, структура и тенденции развития Ефремов В.С., Владимирова И.Г. // Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. 2018, Vol. 8. – P.400-411.
36. Индекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI). 2018. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>
37. Карачев И.А. Транснациональные корпорации в современной мировой экономике: учебно-методическое пособие / И.А. Карачев; Яросл. гос. ун-тим. П. Г. Демидова. - Ярославль: ЯрГУ, 2019. - 72 с.
38. Карпухина Е.А. Транснациональные корпорации основной субъект стратегических альянсов. // Труд и социальные отношения 2019. №4, 28 с.
39. Качур А.В. ТНК та їх роль у сучасних міжнародних економічних відносинах [Електронний ресурс] / А.В. Качур, Д.М. Могилко // Економіка і суспільство. - №18. - 2018. - С.55-62 http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/9.pdf

40. Кони́на Н.Ю. Важнейшие аспекты развития крупных международных компаний в меняющемся мире // Вестник МГИМО Университета. - 2016. - №1(46). - С.143-153.
41. Кони́на Н.Ю. Транснациональные корпорации как субъекты геополитики // Экономические науки. - 2017. - №148. - С.105-108.
42. Косевич А.В., Кожина В.О. Особенности современного этапа транснационализации мировой экономики // Вестник Международного института экономики и права. 2016. №1 (22). С. 7–13.
43. Кузубов А.А., Шашло Н.В. Глобализация мировой экономики в развитии международных корпоративных структур // АНИ: экономика и управление. 2016. - Т.5. - №3(16). - С. 143–146.
44. Лаврухина, И.А. Глобальная политическая экономия: электронный учебно-методический комплекс для специальности:1-25 01 01 «Экономическая теория» / И.А. Лаврухина; БГУ, Фак. экономический, Каф. международной политической экономии. – Минск: БГУ, 2019–331с.
45. Лановий В. Український бізнес - афера століття. Чим загрожує некерована експансія транснаціональних корпорацій [Електронний ресурс] / В. Лановий. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/63267>.
46. Ленский Е. В. Корпоративный бизнес / Е.В. Ленский; под ред. О. Н. Сосковца. – Минск : Армига и др., 2001. – 478 с.
47. Ленский Е. В. Транснационализация капитала / Е. В. Ленский, В. А. Цветков; под ред. О. Н. Сосковца. – Минск : Армига-Маркетинг, 2001. – 325с.
48. Лимонова Е. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їх діяльності в умовах глобалізації / Е. Лимонова, К Архіпова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – № 1. – С. 93–101.
49. Лимонова Е.М. Державне регулювання діяльності ТНК в екологічній сфері. Академічний огляд. 2016. № 1 (44). С. 143 – 149.
50. Магістерська робота [Електронний ресурс]: метод. Рекомендації до виконання магістерської роботи для студентів освітнього ступеня «магістр»

спеціальності 056 «Міжнародні економічні відносини» спеціалізації «Міжнародна економіка» ден. форми навчання. / уклад. С.О.Гуткевич – К.: НУХТ, 2017 – 35 с.

51. Макроэкономические условия ведения внешнеэкономической деятельности в 2019 году [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bit.ly/3nbgpkI>

52. Матросова І.Ю. Виявлення особливостей правового регулювання діяльності транснаціональних компаній (ТНК). Молодий вчений.2016. No 5 (32). С. 428 – 432.

53. Михайлишин Л.І. Зарубіжний досвід активізації інноваційної діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород, 2016. No 6. Ч. 2. С. 99 – 104.

54. Міжнародний менеджмент. Підручник / С.О. Гуткевич, Г.В. Дмитренко, І.Г. Оніщенко, Ю.М.Сафонов. - Кафедра, 2015. – 546 с.

55. Некрасова Т.С., Гребешкова О.М. Транснаціональні корпорації в економіці держави: важелі впливу та наслідки для розвитку. Стратегія економічного розвитку України.2016. No 38. С. 11 – 29.

56. Немировська О.В. Аналіз та оцінка економічної діяльності ТНК в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3643>

57. Орехова Т.В. Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобалізації: монографія / Т.В. Орехова; під ред. Ю.В. Макогона. - Донецьк: ДонНУ, 2007. - С. 17

58. Основні показники діяльності банків України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>

59. Особливості функціонування транснаціональних корпорацій у міжнародній економіці. 2019. URL: <http://ukr.vipreshebnik.ru/investitsijnij-menedzhment/4241-osoblivosti-funktsionuvannya-transnatsionalnikh-korporatsij-u-mizhnarodnij-ekonomitsi.html>

60. Офіційний сайт Кноема Corporation [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bit.ly/3qOYPoO>
61. Офіційний сайт TechCrunch [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://techcrunch.com>.
62. Офіційний сайт Trend economy [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://trendeconomy.ru/data/commodity_h2/TOTAL
63. Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
64. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.
65. Офіційний сайт Міністерства Екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/>
66. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
67. Офіційний сайт Світової організації торгівлі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org/>
68. Охріменко О. О. Транснаціональні корпорації у системі світових економічних відносин [Електронний ресурс] / О. О. Охріменко, Д. Д. Сільвестрова // Ефективна економіка. – Електронні дані. – 2014. – №3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2054>.
69. Панина Е.С., Шутаева Е.А. Конкурентоспособность ТНК в инновационной сфере // Интеграционные процессы в современном геоэкономическом пространстве: материалы Научно-практической конференции. Симферополь: КФУ, 2018 . С. 243–246.
70. Парахина Л.В., Поповичева Н.Е., Базарнова О.А Цифровая трансформация экономических систем, продуцирующая международную инвестиционную активность бизнеса // Central Russian Journal of Social Sciences. - 2018. - Vol.13. - Issue2. - P.142-160.
71. Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди про сприяння у створенні та розвитку виробничих, комерційних, кредитно-

фінансових, страхових і змішаних транснаціональних об'єднань : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1995 р. №300. [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/300-95-%D0%BF>.

72. Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації : Закон України від 13.07.1999 р. №921-XIV (зі змінами станом на 20.11.2003 р.) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Електронні дані. – 1999. – №36. – Ст. 323. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/921-14>.

73. Прохорова М.Е. Особливості та тенденції розвитку процесів транснаціоналізації в XXI столітті. Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). - 2015. - № 2. - С. 88-98.

74. Прохорова М.Е. Особливості формування впливу зарубіжних ТНК на Україну в XXI ст. / М.Е. Прохорова, Н.М. Левицька. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3261/3214>

75. Проценко М.П. Тенденції розвитку ТНК: світовий та національний ракурс. Фінансовий простір. - 2016. - № 4 (24). - С. 73 – 79.

76. Рейтинг Forbes: ТОП-100 крупнейшие компании Украины в 2020 году – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/3pWIIgс>

77. Рогач О., Косьміна В. Транснаціональні корпорації та експорт нових індустріальних країн Азії. Київ: «Видавництво «Центр учбової літератури», 2016. - 256 с.

78. Рокоча В. В. Міжнародний бізнес в інформаційному суспільстві : [колективна монографія] / За ред. В. В. Рокочої. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2012. – 238 с.

79. Дынкин А.А Экономика и внешняя политика. Ежегодный прогноз / Рук. проекта – А.А. Дынкин, В.Г. Барановский. – М.: ИМЭМО РАН, 2019. – С.11-16.

80. Рыбалкин В.Е. Международные экономические отношения : учебник / В.Е. Рыбалкин. – М.: КНОРУС, 1997. – 384 с.

81. Сіденко С.В. Трансформаційні стратегії ТНК в умовах глобалізації. Міжнародні відносини. Економічні науки. Київ, - 2017. - No10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3728
82. Сінцов А. Огляд змін у міжнародній торгівлі: тренди, тенденції, виклики 2020 COVID-року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/39IF247>
83. Статистика ЮНКТАД. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>
84. Ткаченко Д.О. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток внутрішнього ринку України / дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/2K9TFCS>
85. ТОП-10 рейтинг глобальних компаній світу: THE LIST 2020 GLOBAL 2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/37OStwN>
86. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються. [Електронний ресурс]: монографія / [Л.В. Руденко-Сударєва, О.М. Мозговий, В.В. Токарь та ін. - Вид. 2-ге, доп. - К.: КНЕУ, 2015. - С.149.
87. Транснаціоналізація світової економіки [Електронний ресурс] /Е.М. Лимонова, С.В. Кузьмінов, Г.Я. Глуха, І.С. Шкура. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. – 137 с.
88. Фединяк Г.С. Визначення ознак і поняття транснаціональних корпорацій вченими у міжнародному праві та міжнародному приватному праві / Г. С. Фединяк // Держава і право. – 2008. – №1. – С. 586-591.
89. Федорук О.В., Тужик А.П. Перспективні тенденції розвитку інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій. Економіка та управління на транспорті. - 2016. - No 3. - С. 78 – 84.
90. Фокин С. Влияние транснациональных компаний на конкурентоспособность стран [Електронний ресурс] / С. Фокин // Режим доступу: <http://geopub.narod.ru/student/fokin/3/4.htm>

91. Хекшер Э.Ф. Влияние внешней торговли на распределение дохода. [Электронный ресурс]: http://analyticalschool.seinst.ru/milestones-of-economic-thought/VEH16_Heckscher.pdf

92. Черников Г.П. Очень крупные транснациональные корпорации и современный мир / Г. П. Черников, Д. А. Черникова. – М. : Экономика, 2008. – 399 с. – С. 387-390.

93. Черноусова М. А. Деятельность промышленных ТНК Европы в странах ЦВЕ и СНГ / М. А. Черноусова // Вісник Донецького університету: економіка і право. – 2007. – №1. – С. 278-282.

94. Чумак Н.В. Проблемні аспекти діяльності транснаціональних корпорацій в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2016. № 9. С. 719 – 723.

95. Шутаева Е.А., Побирченко В.В. Инвестиционные стратегии транснациональных компаний в глобальном геоэкономическом пространстве // Геополитика и экогеодинамика регионов. Том 5(15). Вып. 4. 2019г. - С.91–103.